รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัด
เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ
The ascertainment and conservational system the ancient scriptures kept in monateries and publicizing Lanna wisdom to up rise a local learning source in Lanna region

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและ
คัมภีร์โบราณของวัดในสังคมไทย
Development of the Ancient Scripture's Retrieving and Conserving Systems for Buddhist Temples in Thailand

โดย
พระชยานันทมุนี, ผศ.ดร.
ดร.วรปรัชญ์ คำพงษ์
พระปลัดนฤดล กิตติภทฺโท
นางสาวฐิติพร สะสม
นางสาวอรพินท์ อินวงค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MCU RS 610759082

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัด เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ

The ascertainment and conservational system the ancient scriptures kept in monateries and publicizing Lanna wisdom to up rise a local learning source in Lanna region

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัดในสังคมไทย

Development of the Ancient Scripture's Retrieving and Conserving Systems for Buddhist Temples in Thailand

โดย

พระชยานันทมุนี, ผศ.ดร.

ดร.วรปรัชญ์ คำพงษ์

พระปลัดนฤดล กิตติภทฺโท

นางสาวฐิติพร สะสม

นางสาวอรพินท์ อินวงค์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน

เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759082

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub - Research Report ๑

The ascertainment and conservational system the ancient scriptures kept in monateries and publicizing Lanna wisdom to up rise a local learning source in Lanna region

Under Research Program

Development of the Ancient Scripture's Retrieving and Conserving Systems for Buddhist Temples in Thailand

By

Assistant Professor Dr. Phrachayanantamunee
Dr. Worapat Kamphong
Phranaroedon Chaiprasit
Thitiporn Sasom
Orapin inwong
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nan Buddist College

B.E.2559

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University
MCU RS 610759082

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ

ผู้วิจัย : พระชยานันทมุนี, ผศ.ดร.,ดร.วรปรัชญ์ คำพงษ์,พระปลัดนฤดล กิตติภทฺโท, นางสาวฐิติพร สะสม,นางสาวอรพินท์ อินวงค์

ส่วนงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่านฯ

ปีงบประมาณ : ๒๕๕๙

ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ มีวัตถุประสงค์เพื่อสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ ซึ่งจะได้คัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณแต่ยังขาดการสำรวจอย่างเป็นระบบ อีกทั้งเพื่อทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ และถ่ายสำเนาคัมภีร์โบราณที่ไม่ซ้ำซ้อนกับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว เป็นการเพิ่มฐานข้อมูลใหม่เข้าสู่ระบบ และเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลทั้งข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้จากการสำรวจล้วนมีคุณูปการต่อสังคมและอนุชนรุ่นหลังเพื่อที่จะนำมาศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษ โดยสามารถจัดแบ่งเรื่องราวในคัมภีร์ใบลานเพื่อให้ง่ายต่อการสืบค้น สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ส่วน ได้แก่ การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามแหล่งที่มา และการสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามหมวดหมู่ สำหรับการสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ควรเกิดขึ้นโดยความเห็นพ้องและฉันทานุมัติที่เห็นควรให้มีการสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

คำสำคัญ การสืบค้น การอนุรักษ์ การถ่ายทอด ภูมิปัญญาล้านนา แหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น และกลุ่มจังหวัดล้านนา

Research Title : The ascertainment and conservational system the ancient scriptures kept in monateries and publicizing Lanna wisdom to up rise a local learning source in Lanna region

Researchers : Assistant Professor Dr. Phrachayanantamunee , Dr. Worapat Kamphong , Phranaroedon Chaiprasit ,Thitiporn Sasom, Orapin inwong

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nan Buddhist College

Fiscal Year : 2559

Research Scholarship Sponsor : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The study of The ascertainment and conservational system the ancient scriptures kept in monateries and publicizing Lanna wisdom to up rise a local learning source in Lanna region has objective to search and organize conservation the bible leaves over the region. It has recruited an ancient temple, but also the lack of a systematic survey. In addition to the registration list Indexed search system. And copying ancient texts that do not overlap with the existing resources. Add a new database login. And to build a learning community and local Lanna temple in the northern provinces. Using the collected data, both primary and secondary data. The study found that Scripture leaves over the survey did contribute to society and future generations to learn the wisdom of the ancestors. Bible stories can be divided into the yard to make it easier to search. Can be divided into two parts: the search Scripture leaves over by the source. And searched the scriptures the bible leaves by category. For creating learning resources that local knowledge. Should occur by consensus and that consensus should be the creation of a learning community.

Keyword: Ascertainment, Conservation, Wisdom, Local learning, Lanna region

กิตติกรรมประกาศ

ขอน้อมถวายความสำเร็จในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็น “พุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา” ด้วยความซาบซึ้งต่อพระรัตนตรัย อันประเสริฐยิ่ง อันเป็นสิ่งที่ขจัดซึ่งปัญหาทุกประการ อันเป็นความมหัศจรรย์ยิ่งแก่ตนเอง เป็นหลักที่เป็นอริยศาสตร์ เป็นรากฐานในการพัฒนาแนวคิดและองค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อสร้างความเจริญรุ่งเรืองยิ่งแก่อารยธรรมมนุษย์ที่แท้จริง

รายงานการวิจัยเล่มนี้จะสำเร็จลุล่วงด้วยดีไม่ได้ หากปราศจากความช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเกื้อกูล จากหลากหลายกัลยาณบุคคล ในหลากหลายภาคส่วน

เริ่มต้นจาก ขอกราบขอบคุณพระสุนทรมุนี ที่ปรึกษาวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จังหวัดน่าน ผู้พร้อมให้ความช่วยเหลือต่างๆ ด้วยดีตลอดมา

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ ทุกรูป ทุกท่าน คอยช่วยเหลือ ค้นคว้าข้อมูล และอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ ด้วยดีตลอดมา ขออนุโมทนาขอบคุณ นพ.บุญยงค์ วงศ์รักมิตร ว่าที่ร้อยตรีสมเดช อภิยชกุล อาจารย์เสรี พิมพ์มาศ คุณคงไคย เรืองเดช ตลอดจนศาสนสถาน วัดอาราม ใน ๔ จังหวัดของภาคเหนือประกอบด้วย จังหวัดน่าน แพร่ พะเยา และเชียงราย ที่ให้ความสะดวกในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลและศึกษาคัมภีร์ใบลาน เพื่อทำวิจัยจนสำเร็จตามวัตถุประสงค์ และที่สำคัญคือ ผู้ช่วยงานรายงานการวิจัยจนสำเร็จ คือ ดร. วรปรัชญ์ คำพงษ์ พระปลัดนฤดล กิตติภทฺโท นางสาวฐิติพร สะสม นางสาวอรพินท์ อินวงค์และคณะผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ ของวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จังหวัดน่าน และไวยาวัจกร คณะกรรมการพัฒนาวัดพระธาตุแช่แห้ง

ท้ายที่สุด ขอขอบคุณนักคิดและนักวิชาการทุกท่านที่มีรายชื่อในบรรณานุกรมท้ายเล่มที่ล้วนมีส่วนก่อให้เกิดปัญญาและแนวคิดต่างๆ ในผลงานนี้

คุณงามความดีอันเกิดจากรายงานการวิจัยเล่มนี้ ที่เกิดจากการทุ่มเท แรงกายและแรงใจอย่างเต็มสติปัญญาและความสามารถของมอบเป็นการตอบแทนแด่พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ บรรพบุรุษชน เจ้าสร้อยไข่มุก ณ น่าน มารดาของข้าพเจ้า ครู อาจารย์ ทุกท่าน ผู้วิจัยหวังว่า งานวิจัยนี้จะก่อประโยชน์แก่สาธารณชน และแก่ผู้ศึกษางานพระพุทธศาสนา ตามสมควรแก่สติปัญญาของผู้ใครในการศึกษา ถ้ามีข้อผิดพลาดประการใด ขออภัยไว้ ณ โอกาสนี้

พระชยานันทมุนี, ผศ.ดร.และคณะ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	**ก**
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	**ข**
กิตติกรรมประกาศ	**ค**
สารบัญ	**ง**
สารบัญตาราง	**ฉ**
บทที่ ๑ บทนำ	**๑**
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	**๗**
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับโบราณคดี	๗
๒.๒ แนวคิดโบราณคดีชุมชน	๙
๒.๓ คัมภีร์ใบลาน	๑๓
๒.๔ วัฒนธรรมล้านนา	๑๖
๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๙
บทที่ ๓ ประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานล้านนาภาคเหนือ	**๒๓**
๓.๑ ประวัติศาสตร์และความเป็นมาคัมภีร์ใบลานล้านนา	๒๓
๓.๒ ประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานจังหวัดน่าน	๒๖
๓.๓ ประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานจังหวัดพะเยา	๓๒
๓.๔ ประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานจังหวัดเชียงราย	๓๗
๓.๕ ประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานจังหวัดแพร่	๔๗
บทที่ ๔ ผลการศึกษา	**๕๒**
๔.๑ ผลการสืบค้นและจัดทำทะเบียนรายการคัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ	๕๒
๔.๒ ผลการศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนา	๖๗
๔.๓ ผลการสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชน	๗๐
๔.๔ องค์ความรู้การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ	๗๔
บทที่ ๕ สรุป อภิปลายผลการวิจัย ข้อเสนอแนะ	**๗๗**
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๗
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๑๑๒
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๑๙

บรรณานุกรม ๑๒๐
ภาคผนวก..... ๑๒๒
ภาคผนวก ก บทความวิจัย..... ๑๒๓
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์..... ๑๓๗
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรม
ที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ..... ๑๓๙
ภาคผนวก ง รูปภาพกิจกรรมดำเนินงานวิจัย..... ๑๔๓
ภาคผนวก จ ประวัตินักวิจัย..... ๑๔๘
แบบสรุปโครงการวิจัย..... ๑๕๒

สารบัญตาราง

ตารางที่ **หน้า**

ตารางที่ ๔.๑ คัมภีร์ใบลานจังหวัดเชียงราย..... ๕๒

ตารางที่ ๔.๒ คัมภีร์ใบลานจังหวัดพะเยา..... ๕๓

ตารางที่ ๔.๓ คัมภีร์ใบลานจังหวัดจังหวัดแพร่..... ๕๔

ตารางที่ ๔.๔ คัมภีร์ใบลานจังหวัดน่าน..... ๖๓

ตารางที่ ๕.๑ การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามแหล่งที่มา..... ๗๘

ตารางที่ ๕.๒ การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามหมวดหมู่ศาสนา (Religion)..... ๙๑

ตารางที่ ๕.๓ การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามหมวดหมู่สังคมศาสตร์ (Social sciences)..... ๑๐๓

ตารางที่ ๕.๔ การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามหมวดหมู่วิทยาศาสตร์ประยุกต์หรือเทคโนโลยี (Technology)..... ๑๐๕

ตารางที่ ๕.๕ การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามหมวดหมู่ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ (History and geography)..... ๑๐๕

บทที่ ๑
บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทย มีดินแดนล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของประเทศ พบว่ามีวรรณกรรมและโบราณคดีทางพุทธศาสนาอย่างมากมาย มากกว่าที่พบในภาคอื่นๆ ของประเทศ โดยกระจัดกระจายอยู่ตามวัดและสถานที่ต่างๆ ใน ๘ - ๙ จังหวัดภาคเหนือตอนบน ซึ่งจากการศึกษาสำรวจคัมภีร์และวรรณกรรมล้านนาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่สำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๒๖ ใน ๕๒๕ วัด ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบนพบว่า มีคัมภีร์วรรณกรรมล้านนาถึง ๔๑๐,๗๗๕ ผูก/ฉบับ และจากการประมาณการของนักวิชาการด้านวรรณกรรมล้านนากล่าวว่า ในล้านนามีวรรณกรรมด้านต่างๆ รวมกันไม่ต่ำกว่าหนึ่งล้านผูก/ฉบับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมทางด้านพระพุทธศาสนา นอกนั้นเป็นวรรณกรรมในด้าน อื่นๆ เช่น นิทานพื้นบ้าน กฎหมายโบราณ ยาสมุนไพร โหราศาสตร์ จริยศาสตร์ ลัทธิพิธีกรรม เป็นต้น

ตำนานเกิดจากการรวบรวมเรื่องราวต่างๆ ที่บอกเล่าสืบกันมา แล้วนำมาบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในภายหลัง ตำนานจึงเป็นบันทึกเรื่องราวที่ย้อนกลับไปในอดีต มีลักษณะเป็นนิทานนิยายปรัมปรา มักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของราชวงศ์ กษัตริย์ วีรบุรุษ หรือบุคคลสำคัญบ้านเมือง หรือสถานที่ ตลอดจน ปูชนียวัตถุ ปูชนียบุคคล[๑]

นอกจากนี้ ตำนานยังเป็นเรื่องที่กล่าวถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยโบราณ แต่ไม่สามารถกำหนดวัน เดือน ปี ที่เกิดเหตุการณ์นั้นได้ชัดเจน ตำนานมักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลสำคัญ เรื่องการสร้างบ้าน สร้างเมืองเรื่องประเพณี และความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา ตลอดจนเรื่องการสร้างและสถาปนาปูชนียวัตถุหรือปูชนียสถาน ทั้งนี้เพราะประเทศไทยนับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยโบราณ เรื่องราวในตำนาจึงเป็นเรื่องของการสร้างวัดถาวรวัตถุ รวมทั้งพระธาตุเจดีย์ในประพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เรื่องดังกล่าวนี้มีการเล่าต่อปากสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ ในระยะหลังจึงได้มีการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่เล่าต่อปากกันนั้นเป็นลายลักษณ์[๒]

คัมภีร์ใบลาน สามารถเรียกได้ ๒ แบบ คือ ใบลานยาว เราเรียกว่า หนังสือผูก ส่วนใบลานสั้น เรียกว่าหนังสือก้อม ซึ่งหมายถึง ใบลานที่ใช้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาประวัติศาสตร์ชาดก หรือธรรมค่าว ซึ่งจะใช้ตัวอักษรธรรมล้านนา (ตัวเมือง) จารึกลงบนใบลาน โดยใช้เหล็กแหลมจาร (เขียน) ใบลานแต่ละใบที่นำมาใช้จารึกจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ ๒ นิ้ว ยาวประมาณ ๒๒ นิ้ว ใช้จารึกทั้งสองหน้า ก่อนจะจารต้องมีการตีเส้นบรรทัดก่อน

---

[๑] นาฏวิภา ชลิตานนท์ ,**ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย** ,(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔),หน้า ๑๑๐.

[๒] มณวิภา เจียจันทร์พงษ์,“หนังสือตำนานพระธาตุ”, **ภาษาและหนังสือ**, ๑๕ ฉบับที่ ๒ ตุลาคม-มีนาคม ๒๕๒๖.

โดยทั่วไปนิยมใช้หน้าลานละ ๕ บรรทัด จารตัวหนังสือใต้เส้นบรรทัดเหล่านั้นเมื่อจารข้อความเสร็จแล้ว ต้องลูบลานนั้นด้วยเขม่าไฟผสมด้วยน้ำมันยางทำให้ทั่ว เพื่อให้สีดำของเขม่าไฟเข้าไปฝังอยู่ในร่องที่เป็นรูปตัวอักษรไว้แล้ว การลูบนั้นต้องใช้ลูกประคบถูไปมาจนทั่ว และจึงใช้ทรายละเอียดตากแดดจนร้อนมาโรยลงบนลาน แล้วใช้ลูกประคบสะอาดถูบนทรายเพื่อลบเขม่าไฟผสมน้ำมันยางออกให้หมดเมื่อจารใบลานจบเรื่องและทำการลบตัวอักษรแล้ว การนำมาเข้าผูกจะมีใบลานประมาณ ๒๔ ลาน ถ้าเป็นผูกเล็กจำนวนลานก็จะน้อยกว่านี้ อาจมีใบลานเปล่าเป็นปกหน้าปกหลังก็ได้ ใช้เชือกถักเรียกว่า “สายสยอง” ร้อยตามร่องที่เจาะไว้ เรื่องหนึ่งๆ จะมีจำนวนผูกที่ไม่เท่ากัน บางเรื่องอาจมีเพียง ๕-๖ ผูกเท่านั้น แต่บางเรื่องอาจมีถึง๓๐ ผูกก็ได้ และในแต่ละเรื่องนับเป็นคัมภีร์หนึ่ง ผู้สร้างคัมภีร์นิยมตกแต่งคัมภีร์ที่ขอบด้านข้างของใบลานและใบปกหน้าปกหลัง รวมทั้งไม้ประกับทั้งด้านหน้าและด้านหลัง จะนิยมการจัดทำไม้ประกับเหล่านั้นให้เป็นลวดลายศิลปะต่างๆ เช่น การปิดทอง ประดับมุก หรือประดับกระจก เป็นต้น และผ้าที่จะนำมาใช้ห่อคัมภีร์ก็จะเป็นผ้าอย่างดี เช่นผ้าไหม เป็นต้น และจะเรียกหรือนับคัมภีร์ใบลานเป็น “ผูก” ซึ่งในแต่ละมัดจะมีจำนวนกี่เรื่องหรือกี่ผูกก็ได้ และในแต่ละผูกก็จะมีจำนวนใบลานไม่เท่ากัน ตัวใบลานจะมีรู ๒ รู ซึ่งจะใช้สายสยองร้อยรูแล้วผูกส่วนปลายเพื่อไม่ให้ใบลานแยกออกจากกัน

จากหลักฐานเท่าที่มีปรากฏในสังคมท้องถิ่นล้านนาพบว่า “คัมภีร์ใบลาน” น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนแห่งนี้แล้ว กล่าวคือ ตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นต้นมาจนถึงสมัยของพระเมืองแก้ว พระสงฆ์ชาวล้านนาได้รับอิทธิพลศาสนาแบบ (พุทธ) ลังกา และได้นำเอาคัมภีร์พระไตรปิฎกจากประเทศนั้นมาด้วยเป็นจำนวนมาก ความเป็นไปทางด้านศาสนาในระยะนั้นจะมีการศึกษาภาษาบาลีกันอย่างจริงจัง พระภิกษุมีความรู้ในภาษาบาลีอย่างแตกฉานจนสามารถแต่งคัมภีร์เป็นภาษาบาลีได้หลายสิบเรื่องวัดต่างๆ ในจังหวัดลำปางมีคัมภีร์ใบลานเป็นจำนวนมาก ซึ่งล้วนแต่เป็นความรู้ ภูมิปัญญาของคนในแต่ละท้องถิ่นที่สั่งสมสืบทอดกันต่อๆ มา การนำเอาความรู้และภูมิปัญญาด้านต่างๆ มาจารหรือคัดลอกไว้ในคัมภีร์ใบลาน เช่น กฎหมาย โหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ ไสยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ตำนาน ตำรายา และวรรณกรรมท้องถิ่นต่างๆ ทั้งที่เป็นร้อยแก้ว และร้อยกรองให้เป็นมรดกตกทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันด้วยความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวล้านนา ทำให้มีการจารและคัดลอกคัมภีร์ใบลานถวายไว้ตามวัดต่างๆ เป็นจำนวนมาก ชาวล้านนามีความเชื่อว่า การจารคัมภีร์ใบลานด้วยตนเองหรือแม้แต่จ้างวานให้ผู้อื่นจารแล้วนำไปถวายไว้กับวัดเป็นการสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่เหมือนกับสร้างพระพุทธรูป และในการถวายแต่ละครั้ง ผู้จารหรือผู้ถวายจะจารึกชื่อของตน พร้อมคำอธิษฐานให้ตนเองได้เข้าสู่นิพพานในภายภาคหน้าไว้ด้วย

คัมภีร์ใบลานที่มีผู้จารหรือถวายไว้ตามวัด จะถูกเก็บรักษาโดยห่อหรือมัด แล้วนำไปใส่หีบธรรมในหอธรรม (หอไตร) หีบธรรมเป็นหีบไม้รูปทรงต่างๆ ที่มีการตกแต่งลวดลายต่างๆ ไว้อย่างสวยงาม ส่วนมากจะทำเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมมีฝาเปิด-ปิด ด้านบน หอธรรมที่เป็นที่เก็บหีบธรรมและคัมภีร์ใบลานนั้นนิยมสร้างเป็นอาคารสูงมีลักษณะมิดชิดเพื่อป้องกันนก หนู ค้างคาว มด และสัตว์อื่นๆ เข้าไปทำรังซึ่งจะสร้างความเสียหายให้กับคัมภีร์ใบลานได้ บางแห่งจะสร้างหอธรรมไว้กลางสระน้ำแล้วทำบันไดหรือสะพานชั่วคราวที่จะพาดเมื่อต้องการเข้าไปในหอธรรมเท่านั้น ถ้าเสร็จธุระต้องชักออกเสมอ ถือเป็นภูมิปัญญาในการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานที่บันทึกพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นศาสดาของพระพุทธศาสนา

การสำรวจคัมภีร์ใบลาน หรือ “การคัดธัมม์” เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนถึงสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์ใบลานจำนวนมากมายที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน การเก็บคัมภีร์ใบลานในหีบธรรมเป็นเวลานานทำให้ใบลานหมดอายุเร็วขึ้นเพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานานๆ มีส่วนทำให้ใบ ลานงอหรือเสียหายได้ การสำรวจและการอนุรักษ์ซ่อมแซมก็เป็นการยืดอายุของใบลานอีกทางหนึ่งด้วยที่ผ่านมามีนักวิชาการ หน่วยงานและสถาบันต่างๆ ได้สำรวจทำทะเบียนและถ่ายไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานตามวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนแล้วจำนวนหนึ่ง หลังเสร็จสิ้นโครงการสำรวจดังกล่าวแล้ว ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือรายชื่อคัมภีร์ใบลานที่สำรวจเสร็จแล้ว ซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป และยังเป็นการกระตุ้นให้พระภิกษุ สามเณร ให้ความสำคัญกับการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานมากขึ้น

อย่างไรก็ตามยังคงมีคัมภีร์ใบลานอีกจำนวนมากมายมหาศาลในวัดต่างๆ ทั่วภาคเหนือที่ยังไม่ได้สำรวจมาก่อนถ้าปล่อยทิ้งไว้ก็อาจถูกทำลายเสียหายได้ การศึกษาการปริวรรตธรรม เป็นการศึกษาเพื่อปริวรรตเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานเป็นภาษาไทยปัจจุบัน เพื่อให้นักวิชาการ ผู้สนใจนำไปใช้โยชน์ได้สะดวก เหมาะสมกับยุคสมัย และนำไปสู่การอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนาที่มีอยู่ในชุมชนให้คงอยู่ ได้รับการศึกษาเรียนรู้ และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ งานวิจัยดังกล่าวได้ต่อยอดมาจากการจัดโครงการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และปริวรรตคัมภีร์ใบลานล้านนา ซึ่งผู้วิจัยเล็งเห็นว่า การได้ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน ทำให้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สั่งสมมาตลอดจนได้ร่วมกับคนในท้องถิ่นเพื่อสืบสานภูมิปัญญา ดังนั้น การรื้อฟื้นคัมภีร์ใบลานล้านนาถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งของการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมแก่ชุมชนและสังคม

เพื่อเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาภูมิปัญญาและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานภาคเหนือเพื่อเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ และจัดทำฐานข้อมูลจากวัดต่าง ๆ ใน ๔ จังหวัดภาคเหนือ ประกอบด้วย จังหวัดแพร่ พะเยา น่าน และจังหวัดเชียงราย ตลอดจนการเชื่อมโยงองค์ความรู้ระหว่างหน่วยงานสถาบันการศึกษาทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และสังคมให้เป็นระบบ โดยพัฒนา บ่มเพาะ และถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและมรดกภูมิปัญญาแห่งประเทศไทย ผสมผสานกับเทคโนโลยีให้เป็นนวัตกรรม ตลอดจนปกป้องคุ้มครองสิทธิและทรัพย์สินทางปัญญาที่เกิดจากภูมิปัญญาและวิถีชีวิตสังคมให้เป็นสมบัติของอนุชนรุ่นหลังและประเทศชาติสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ ซึ่งจะได้คัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณแต่ยังขาดการสำรวจอย่างเป็นระบบ

๑.๒.๒ เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนาที่มีอยู่ในชุมชนให้คงอยู่โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศต่อไป

๑.๒.๓ เพื่อทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ ที่ไม่ซ้ำซ้อนกับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว เป็นการเพิ่มฐานข้อมูลใหม่เข้าสู่ระบบ

๑.๒.๔ เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือ

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ” เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยมุ่งเน้นศึกษาสำรวจ รวบรวมการสืบค้นการจัดระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของวัดในเขตภาคเหนือผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย โดยมีเกณฑ์ในการเลือกและดำเนินการ ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ คัมภีร์ใบลานล้านนาที่ค้นพบในวัด ๔ จังหวัด ในภาคเหนือได้แก่จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน ที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานเอาไว้แต่ยังไม่มีการสำรวจและจัดเก็บอย่างเป็นระบบ

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่ ทำการสำรวจวัด ในจังหวัดภาคเหนือ คือจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่และจังหวัดน่าน ที่มีคัมภีร์ธรรมใบลานและคัดเลือกวัดที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานเอาไว้ แต่ยังไม่มีการสำรวจ และจัดเก็บอย่างเป็นระบบ เป็นโครงการนำร่อง แบ่งจังหวัดละ ๒ วัด จำนวน ๔ จังหวัด รวมเป็น ๘ วัด ประกอบด้วย

๑. วัดดงมะดะ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย
๒. วัดกาสา อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย
๓. วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
๔. วัดศรีสุพรรณ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา
๕. วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
๖. วัดเหมืองหม้อ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
๗. วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
๘. วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา ระยะเวลา ๑ ปี การวิจัยเริ่มตั้งแต่ วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๘ ถึง ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๙ ใช้ระยะเวลาในการทำวิจัยทั้งสิ้น ๑๒ เดือน

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และเชิงสำรวจ (Survey Research) เพื่อศึกษาการสืบค้นการจัดระบบอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในภาคเหนือ ๔ จังหวัด คือ จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

๑.๔.๑ แต่งตั้งคณะทำงานระดมความคิดเห็นปรึกษาหารือ การวางกรอบในการคัดเลือกวัดและชุมชนให้ชัดเจน จนได้วัดนำร่อง ๘ วัด ได้แก่ วัดดงมะดะ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย วัดกาสา อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา วัดศรีสุพรรณ อำเภอแม่ใจ

จังหวัดพะเยา วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ วัดเหมืองหม้อ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ที่นำร่องของจังหวัดในภาคเหนือ

๑.๔.๒ การวิจัยภาคสนาม(Field Study) ลงพื้นที่จังหวัดนำร่อง เพื่อทำการสำรวจเอกสารคัมภีร์โบราณ ทุกชนิดที่เก็บรักษาไว้ที่วัดนั้น ๆ ทำการอนุรักษ์ จัดหมวดหมู่ ลงทะเบียนเพื่อการสืบค้นอย่างเป็นระบบ ถ่ายสำเนา และเก็บรักษาตามเดิม

๑.๔.๓ เก็บรวบรวมประวัติศาสตร์ของแต่ละจังหวัดที่ได้จากการศึกษาสำรวจรวบรวมข้อมูล หลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องจากคัมภีร์ใบลาน ปั๊บสา ในจังหวัดนำรอง ๔ จังหวัด และคำบอกเล่าของปราชญ์ท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อรวบรวมจัดทำประวัติและความเป็นมาเพื่อเป็นแหล่งข้อมูลในฐานะที่เป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชน อำเภอและจังหวัดต่อไป

๑.๔.๔ การคัดเลือกเอกสารโบราณบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ศึกษารายละเอียดปริวรรต เรียบเรียงด้วยภาษาปัจจุบัน

๑.๔.๕ จัดกิจกรรมการถ่ายทอดสาระภูมิปัญญาในท้องถิ่นนั้นด้วยการฝึกอบรม การเขียน การอ่าน การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนและนักวิชาการ เพื่อการสืบทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญาให้แก่สังคม

๑.๕.๖ นำเสนอข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เพื่อนำเสนอในรูปแบบของการวิจัยและสรุปเป็นองค์ความรู้และข้อเสนอแนะ

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ

การสืบค้น หมายถึง กระบวนการค้นหาสารสนเทศที่ต้องการโดยใช้เครื่องมือในการสืบค้นเพื่อให้ได้ความรู้

การอนุรักษ์ หมายถึง การดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้ รวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะ

การถ่ายทอด หมายถึง การบรรยาย การอภิปราย การฝึกปฏิบัติ การใช้กรณีตัวอย่าง

ภูมิปัญญาล้านนา หมายถึง พัฒนาการของการปรับตัวและปรับวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวล้านนากลุ่มต่างๆให้ผสมผสานกลมกลืนกับธรรมชาติ แล้วถ่ายทอดสืบเนื่องกันมาเป็นเวลานาน

แหล่งเรียนรู้ หมายถึง แหล่งข้อมูล ข่าวสาร ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายที่สามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง จากการได้คิดเองปฏิบัติเอง และสร้างความรู้ด้วยตนเอง ตามอัธยาศัยและต่อเนื่อง จนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และสุดท้ายก็จะเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

ใบลาน หมายถึง เอกสารโบราณที่มีผู้จารข้อความต่าง ๆ ไว้ และนำมาใช้ในการบันทึกเรื่องราว วิถีชีวิตเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ และศิลปวิทยาการ ตลอดจนถึงองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ

จังหวัดล้านนา หมายถึง จังหวัดในล้านนามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและปับสาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือประกอบด้วย ๔ จังหวัดคือ จังหวัดเชียงราย จังหวัดน่าน จังหวัดแพร่และจังหวัดพะเยา

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ได้ข้อมูลเอกสารโบราณที่ยังไม่ได้ สืบค้น สำรวจ อนุรักษ์ จัดเก็บ จัดการข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่ เป็นฐานข้อมูลที่สามารถสืบค้นและอ้างอิงได้โดยถูกต้อง ทำเป็นแหล่งเรียนรู้

๑.๖.๒ ได้อนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนาที่มีอยู่ในชุมชนให้คงอยู่โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศ

๑.๖.๓ ได้วิธีการและกระบวนบูรณาการภูมิปัญญา นำมรดกล้านนาสู่ถิ่นกำเนิด ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ ถ่ายทอดโดยปราชญ์ผู้สูงวัยในท้องถิ่น ทั้งได้สร้างและเชื่อมเครือข่ายด้านคัมภีร์ใบลานล้านนา ด้วยการสัมมนาและการฝึกอบรม

ปณฺณา โลกสฺมิ ปชฺโชโต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มจร

บทที่ ๒
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับโบราณคดี

๒.๒ แนวคิดโบราณคดีชุมชน

๒.๓ คัมภีร์ใบลาน

๒.๔ วัฒนธรรมล้านนา

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับโบราณคดี

ในส่วนนี้จะได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทางโบราณคดี ไม่ว่าจะเป็น ความหมายของโบราณคดี ทรัพยากรทางโบราณคดี และความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางโบราณคดี สรุปได้ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของโบราณคดี

โบราณคดี (Archaeology) เป็นวิชาที่ว่าด้วยการศึกษามนุษย์ในอดีต ศึกษาประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรมของกลุ่มคนต่าง ๆ ผ่านหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ ได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ ภาชนะดินเผา ซากพืช ซากสัตว์ สิ่งก่อสร้าง อาคารสถานที่ที่มนุษย์ได้สร้างและประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมา (Man-made/ artificial evidence) โครงกระดูกของมนุษย์ รวมไปถึงหลักฐานเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่มนุษย์ได้ดัดแปลงเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตตั้งแต่เกิดจนเสียชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำมาหากิน การอยู่อาศัย การผลิต การค้าขาย การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การแสดง การละเล่น การแข่งขันกีฬา การทำงานศิลปะ การรักษาพยาบาล การฝังศพ และกิจกรรมอื่น ๆ ในแต่ละยุคสมัย[๑]

๒.๑.๒ ทรัพยากรทางโบราณคดี

ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological resources) เป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทจับต้องได้ (Tangible culture resource) ในกลุ่มที่เรียกว่า มรดก (Heritage) ในที่นี้หมายถึง สถานที่ สิ่งก่อสร้าง รวมทั้งวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมในอดีตทุกยุคทุกสมัย เป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนสมัยปัจจุบัน ได้แก่ แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน และวัตถุโบราณ

๑) แหล่งโบราณคดี (Archaeological site)

แหล่งโบราณคดี หมายถึง สถานที่ที่เคยมีคนในอดีตเข้าไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นการถาวรและเป็นครั้งคราว

---

[๑] สายันต์ ไพรชาญจิตร์, “การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์: แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์จากจังหวัดน่าน”,**รายงานวิจัย**, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ,๒๕๔๗),หน้า๑.

อาจมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีสิ่งก่อสร้างก็ได้ เช่น พื้นที่เพาะปลูก คอกสัตว์ เหมืองแร่โบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน แหล่งถลุงโลหะ บ่อเกลือและเตาต้มเหลือโบราณ สุสานฝังศพ โรงงานผลิตเครื่องถ้วยชามไห (แหล่งเตาโบราณ) หลุมดักสัตว์ ย่านตลาดเก่า โรงสีข้าว เป็นต้น

แหล่งโบราณคดีเหล่านี้เป็นบริเวณที่มักจะพบหลักฐานที่เป็นวัตถุที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ของคนสมัยโบราณ เช่น เศษเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด เครื่องมือหิน อิฐ กระดูกสัตว์ เปลือกหอย เถ้าถ่าน ชิ้นส่วนเครื่องมือเครื่องใช้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งกระจายอยู่บนผิวดินหรือทับถมอยู่ในดินระดับต่าง ๆ บางพื้นที่อาจพบกระดูกสัตว์ กระดูกคน ที่มีสภาพกลายเป็นหินหรือฟอสซิล ฝังซ่อนอยู่ในชั้นหินตะกอนบางประเภทด้วย บางพื้นที่อาจจะเป็นเพิงผาที่มีภาพเขียน ภาพวาด หรือภาพแกะสลักที่เป็นงานศิลปะเชิงพิธีกรรมของคนสมัยโบราณปรากฏอยู่ อีกทั้งแหล่งโบราณคดีบางแห่งอาจจมอยู่ใต้น้ำ เรียกว่า แหล่งโบราณคดีใต้น้ำ เช่น เรือสำเภาโบราณ เรือรบโบราณ ซึ่งจมอยู่ในทะเล แม่น้ำ ลำคลอง หนอง บึง ทะเลสาบ เขื่อน เป็นต้น[๒]

๒) โบราณสถาน (Ancient structure)

โบราณสถาน หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่เกิดจากคนสร้างขึ้นโดยใช้วัสดุต่าง ๆ ที่คงทนถาวร เช่น หิน อิฐ ดินเผาไฟ และวัสดุที่ผุสลายได้ เช่น ไม้ ดินเหนียว สถานที่ธรรมชาติประเภทถ้ำและเพิงผาที่คนสมัยโบราณได้ดัดแปลงก่อสร้างต่อเติมเป็นอาคาร สถานที่ประกอบพิธีกรรม โรงเรือนที่ใช้เป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและประกอบกิจการอาชีพ ที่ประชุม บ่อน้ำ สนามกีฬา อ่างเก็บน้ำ ถนน คู คลอง กำแพงเมือง ป้อมปราการ ท่าเรือ สุสานฝังศพ สวนป่าสมุนไพร ศาลาท่าน้ำ ศาสนสถาน ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ อนุสาวรีย์ เป็นต้น ซึ่งมีสภาพติดที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้

ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ มาตรา ๔ ระบุว่า โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย[๓]

๓) วัตถุโบราณ (Ancient objects)

วัตถุโบราณ หมายถึง วัตถุสิ่งของ เครื่องมือ เครื่องใช้ ที่เกิดจากการประดิษฐ์ด้วยฝีมือคนหรือเกิดจากการดัดแปลงจากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ตามภูมิปัญญาความรู้ของคนในยุคสมัยต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ การศึกษา การรักษาพยาบาลและป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อต่าง ๆ และพิธีกรรมของกลุ่มคน ชุมชน และสังคม การค้าการพาณิชย์ การอุตสาหกรรม หัตถกรรม การเดินทางขนส่งและการสื่อสาร การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การขุดแร่ การถลุงโลหะ เครื่องมือ/เครื่องประดับ เครื่องมือจับและดักสัตว์ ภาพวาด ปูนปั้นหล่อโลหะ หนังสือ ศิลาจารึก คัมภีร์ใบลาน สมุดข่อย หนังสือปั๊บสา เงินเหรียญ วัตถุสมมติแทนเงินตรา ธนบัตร เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย อาสนะ ยานพาหนะ อาวุธยุทโธปกรณ์ เป็นต้น วัตถุโบราณในที่นี้หมายความรวมถึงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุด้วย

---

[๒] **เรื่องเดียวกัน,**หน้า ๓-๑๒.

[๓] **อ้างแล้ว,**หน้า ๑๓-๑๙.

ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ มาตรา ๔ ระบุว่า โบราณวัตถุ หมายถึง สังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี และศิลปวัตถุ หมายถึง สิ่งที่ทำขึ้นด้วยมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะด้วย [๔]

๒.๑.๓ ความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางโบราณคดี

ความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางโบราณคดีโดยทั่ว ๆ ไป [๕] มีดังต่อไปนี้

๑) เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมใช้ในการยืนยันลำดับความเป็นมาของบุคคล ตระกูล เผ่า ชาติพันธุ์ ชุมชน และสังคมระดับต่าง ๆ

๒) เป็นสิ่งแสดงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน ชาติพันธุ์ และสังคม

๓) เป็นวัตถุพยานแสดงศักยภาพชุมชนในการดำรงวิถีชีวิตและการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม ชุมชน และสังคมอื่น ๆ ตามสถานการณ์ และลำดับเวลาที่ผ่านมา

๔) เป็นทุนของชุมชน ที่สามารถนำไปจัดการให้เกิดประโยชน์ในกระบวนการพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านเสริมสร้างพลังอำนาจ ฟื้นฟูศาสนา จัดการศึกษา จัดระเบียบสังคม สืบทอดวัฒนธรรม สนับสนุนเศรษฐกิจ ส่งเสริมการเมือง ฟื้นฟูและเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านการสาธารณสุข-สุขอนามัย และการใช้เป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยว

๒.๒ แนวคิดโบราณคดีชุมชน

โบราณคดีชุมชน เป็นแบบแผนการศึกษาวิจัยและกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นของเก่าหรือมรดกตกทอดมาจากอดีตและวัฒนธรรมร่วมสมัยที่ยังใช้ประโยชน์ในปัจจุบันไปพร้อม ๆ กัน มีความหมายในมิติที่เกี่ยวข้องกับทั้งเรื่องโบราณคดีหรืออดีตของสังคมในระดับชาติหรือระดับโลก และเรื่องโบราณคดีที่เป็นอดีตชาวบ้านในปัจจุบัน และเป็นการจัดการโดยการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของผู้คนจากภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม ทั้งจากภาครัฐ นักวิชาการชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นและผู้คนที่อยู่นอกวงวิชาการโบราณคดี-ประวัติศาสตร์

โบราณคดีชุมชนหรืออดีตของชุมชนนั้นเป็นระยะเวลาหรืออายุสมัยของทรัพยากรทางโบราณคดีอาจจะไม่จำกัดอยู่ในกรอบเวลาที่เก่าแก่หลายปี เหมือนกับที่กำหนดไว้ในยุคสมัยทางวิชาการโบราณคดีในระบบสากลเท่านั้น กล่าวคือ ทรัพยากรทางโบราณคดีและอดีตชุมชน อาจจะเป็นสิ่งของ สถานที่ เหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นในชุมชนเมื่อหลายปีที่แล้วหรือย้อนหลังกลับไปในช่วงที่ชาวบ้านยังสามารถจดจำและอธิบายได้เป็นอย่างดีก็ได้

---

[๔] สายันต์ ไพรชาญจิตร์, **การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์: แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์จากจังหวัดน่าน**,หน้า๒๐-๓๑.

๒.๒.๑ หลักการและแนวปฏิบัติที่สำคัญของโบราณคดีชุมชน

แนวคิดการจัดการตามแนวคิดของโบราณคดีชุมชนมุ่งเน้นการใช้หลักการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม (Participative approach) การศึกษาแบบปฏิบัติการจริง (Learning by doing) และการใช้กระบวนการสร้างความพึงพอใจ ความประทับใจในภูมิหลังของท้องถิ่นให้กับประชาชน (Appreciative building) โดยมีหลักการและแนวปฏิบัติที่สำคัญของโบราณคดีชุมชน ดังนี้

๑) การดำเนินการที่ยึดหลักองค์รวม (Holistic approach) หมายถึง การศึกษาและการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในชุมชนท้องถิ่นในลักษณะที่เป็นองค์รวม โดยใช้ชุมชนเป็นหน่วยปฏิบัติการเชิงพื้นที่ และมุ่งทำการศึกษาเรื่องราวในอดีตและปัจจุบันทุกมิติของชุมชนนั้น ๆ บนหลักการพื้นฐานที่ว่าทุกภาคส่วนในชุมชนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ได้

๒) การยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม (Multicultural approach) ต้องยอมรับว่าชุมชนเป็นที่ตั้งของแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทใด ๆ ก็ตามมีคุณลักษณะทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป นักจัดการที่เป็นคนนอกจะต้องเคารพในวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องให้ความสำคัญกับระบบความเชื่อของชุมชนเรื่องผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกฎเกณฑ์ทางสังคมต่าง ๆ ของชุมชน จะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและจริงใจ

๓) การไม่ยึดติดตายตัว (Dynamic approach) ต้องให้ความสำคัญกับความไม่แน่นอนและการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ นักจัดการจากภายนอกชุมชนต้องยอมรับหลักการที่ว่าสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนสรรพสิ่งมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ต้องไม่ใช้ตัวแบบในการดำเนินงานแบบเดียวตายตัว และต้องไม่ยึดถือว่าความรู้ที่ตัวเองมีอยู่นั้นถูกต้องทั้งหมด หรือเปลี่ยนแปลงไม่ได้ เพราะการทำงานในแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมใหม่ ๆ ชุมชนใหม่ ๆ และหลักฐานที่พบใหม่ ๆ ก็เป็นสิ่งที่ยืนยันว่าไม่เหมือนและไม่ใช่สิ่งที่เคยรู้เดิม มีอะไรที่แปลกและแตกต่างจากเดิมไปไม่มากก็น้อย

๔) ความไม่เป็นทางการแต่สร้างสารประโยชน์ด้านความรู้ (Informal and informative approach) แบบแผนและเทคนิควิธีการในการจัดการจะต้องปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทของสถานที่นั้น ๆ การทำงานต้องสอดคล้องกับแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ต้องไม่เป็นทางการหรือเป็นพิธีการจนเกินไป และกระบวนการทำงานแบบไม่เป็นทางการจะต้องสร้างสาระความรู้ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมให้มากที่สุด

๕) การจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันแบบเปิด (Participative openness-inquiry) ผู้ดำเนินงานจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในขั้นตอนของการศึกษาวิจัย ได้แก่ นักโบราณคดีมืออาชีพ นักอนุรักษ์ นักจัดการ นักศึกษาโบราณคดี นักวิชาการและนักศึกษาในสาขาที่เกี่ยวข้อง นักพัฒนา ผู้นำชุมชน และคนในชุมชนท้องถิ่น ต่างก็ต้องทำงานร่วมกันในลักษณะการเรียนรู้ร่วมกัน ช่วยกันสร้างความรู้ และทุกคนมีส่วนได้เสมอหน้ากัน

๖) การศึกษาและเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง (Learning through practicum) เรียนรู้จากการลงมือทำจริง เปิดโอกาสให้คนในชุมชนที่สนใจเข้าร่วมเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในกระบวนการทำงานในทุกขั้นตอน

๗) การสร้างความสุขและความประทับใจร่วมกันของชุมชน (Common appreciative building) กระบวนการจัดการแนวโบราณคดีชุมชนต้องมุ่งสร้างความประทับใจในคุณค่าและ

ความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม เรื่องราวภูมิหลังของทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ๆ ทั้งในระดับมหภาคของชุมชนและสังคม นักโบราณคดี นักจัดการเห็นคุณค่าและความสำคัญอย่างไรในทรัพยากรวัฒนธรรม ก็จะต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นโอกาสให้คนทั่วไปเห็นคุณค่าและความสำคัญ และที่สำคัญจะต้องสร้างกระบวนการที่จะทำให้คนในท้องถิ่นที่มีทรัพยากรวัฒนธรรมเกิดความรู้ ความข้าใจ และมีทัศนคติที่ดีต่อทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ๆ เกิดความหวงแหนในฐานะที่เป็นทรัพยากรร่วมกันของชุมชน

๘) การศึกษาวิจัยและการพัฒนาเพื่อฟื้นฟูพลังของชุมชน (Research and community empowerment: R&CE) โดยให้ความสำคัญต่อกระบวนการศึกษาวิจัยที่มีกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่เสริมสร้างพลังให้กับคนในชุมชนไปพร้อม ๆ กัน

๙) หลักการร่วมกันนำ (Accompanying/ co-existing) การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและทรัพยากรทางโบราณคดี ทั้งเรื่องการศึกษาวิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ทางวิชาการและการอนุรักษ์พัฒนาทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน หรือทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอื่น ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ

๒.๒.๒ กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมตามแนวคิดโบราณคดีชุมชน

การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี หมายถึง กระบวนการหรือชุดการกระทำการใด ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมในอดีตของชุมชน เรียกว่า มรดก (Heritage) ที่เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ ศาสนสถาน โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้งภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีปฏิบัติ ฯลฯ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน หรือที่ชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาคุณค่าระดับสูง หรือการพัฒนาทางจิตใจที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน

กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมตามแนวโบราณคดีชุมชนประกอบด้วยกิจกรรม ๗ เรื่อง ด้วยกัน[๖] กล่าวคือ

๑) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource research) เพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรโบราณคดี ทั้งในเชิงกายภาพ และคุณลักษณะทางนามธรรม ประวัติศาสตร์ ประโยชน์ใช้สอยในอดีต ศักยภาพคุณค่าและข้อจำกัดของทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆ ต่อชุมชนปัจจุบันในระดับต่าง ๆ

๒) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource assessment and evaluation) จะช่วยให้สามารถทราบว่าทรัพยากรทางโบราณคดีชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่นั้นมีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรงดำเนินการใด ๆ ต่อไปหรือไม่ เช่น อาจมีความเหมาะสมที่จะอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือแหล่งท่องเที่ยว ก็สามารถตัดสินใจวางแผนต่อว่าจะทำอย่างไรต่อไปจึงจะเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อชุมชนและส่วนรวม

๓) การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation) หมายถึง การคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพและคุณค่าของทรัพยากรทางโบราณคดี เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษา หรือการท่องเที่ยว

---

[๖] เพิ่งอ้าง (หน้า ๖๓-๖๖)

โดยใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ละประเภทแต่ละแห่ง เช่น การเสริมสร้างความแข็งแรงของสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุ การบูรณะ การจำลอง การทำเทียม การถอดพิมพ์ การสร้างขึ้นใหม่ การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ รวมไปถึงการสร้างและการบังคับใช้กฎเกณฑ์ข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่าง ๆ เพื่อสนองต่อความประสงค์ที่จะทำให้ทรัพยากรวัฒนธรรมคงอยู่ให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

๔) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ เนื่องจากเราอยู่ในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ที่มีการคิดเรื่องการลงทุน ขาดทุน กำไร อยู่ตลอดเวลา เพราะว่าการจัดการต้องมีค่าใช้จ่าย ในระยะเริ่มต้นคงไม่มีใครเสียสละลงทุนลงแรงในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยไม่มีทุนที่เป็นเงิน หรือวัตถุสิ่งของได้เป็นนาน ๆ ดังนั้น กิจกรรมเชิงธุรกิจจึงมีความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งจะสามารถสร้างรายได้โดยการจัดพิมพ์หนังสือ เอกสาร ภาพโปสการ์ด การจัดทำของที่ระลึก ผลิตสินค้าเอกลักษณ์ของแหล่งโบราณคดีและชุมชน ออกจำหน่าย การจัดเก็บค่าธรรมเนียมการให้บริการนำชม การให้บริการท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เก็บค่าธรรมเนียมจากผู้เข้าร่วม ตลอดจนการขอรับการสนับสนุนจากองค์กรการกุศล ภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศด้านวัฒนธรรม

๕) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ในชุมชน นอกชุมชน และสาธารณชนทั่วไป ถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการเรียนรู้และให้การศึกษา อาจจะจัดให้มีสิ่งพิมพ์หรือสื่อต่าง ๆ ออกเผยแพร่ โดยการจำหน่ายหรือเปล่าซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มตนที่จัดการ ในการจำหน่ายสิ่งพิมพ์ หรือข้อมูลต่าง ๆ จะเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงธุรกิจ

๖) การบังคับใช้กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงของชุมชน กลุ่มชมรม สมาคม มูลนิธิ องค์กรประชาชน หรือข้อกฎหมายที่กำหนดโดยรัฐก็ได้ แต่การบังคับใช้จะต้องดำเนินไปในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และเป็นคุณต่อทั้งชุมชนและทรัพยากรวัฒนธรรมเอง

๗) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (Resource rehabilitation๒ revitalization) เป็นการสร้างความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ แต่อาจจะไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิมอย่างที่เคยเป็น และมีการนำเอาทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นมาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาชุมชน หรือสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน เช่น การฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรมบางอย่างที่เคยปฏิบัติกันในสถานที่โบราณบางแห่งขึ้นมา เพื่อใช้เป็นวิธีการในการฟื้นฟูพลังและศรัทธาของชุมชนในการพัฒนาชุมชน

๒.๓ คัมภีร์ใบลาน

ในส่วนนี้จะได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลาน ไม่ว่าจะเป็น ความเป็นมาของการบันทึกคัมภีร์ใบลาน กรรมวิธีจารคัมภีร์ใบลาน และลักษณะของคัมภีร์ใบลาน สรุปได้ดังนี้

๒.๓.๑ ความเป็นมาของการบันทึกคัมภีร์ใบลาน

คนโบราณนั้นนิยมบันทึกเรื่องราวและความรู้ต่าง ๆ โดยใช้ใบลาน เนื่องจากใบลานเป็นวัสดุธรรมชาติจากต้นลาน ซึ่งเป็นพันธุ์ไม้ที่หาได้ง่ายในเขตร้อนชื้น ทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออก สำหรับประเทศอินเดียนั้น ก็เป็นประเทศหนึ่งที่ปรากฏร่องรอยการบันทึกในใบลาน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ใบลานที่พบในประเทศอินเดีย หรือที่เรียกกันว่า “Palmyra Palm” มีความแข็ง หนา และมีสีเข้ม ซึ่งมีความแตกต่างจากใบลานที่ปรากฏในแถบประเทศศรีลังกา ไทย มาเลเซีย และอินโดนีเซีย โดยเป็นต้นลานที่จัดอยู่ในจำพวก Talipot Palm นั้น ลักษณะใบจะนุ่ม บาง โค้งงอได้ และมีสีอ่อนกว่า กล่าวกันว่าเป็นใบลานที่มีคุณภาพโดยรวมมากกว่าใบลานจากต้นลานจำพวก Palmyra Palm ด้วยเหตุนี้ ใบลานจากต้นลานจำพวก Talipot Palm จึงมีอายุการใช้งานยาวนานมากกว่า[๗]

ใบลานเป็นอินทรียวัตถุที่เสื่อมสลายได้เช่นเดียวกับวัตถุชนิดอื่น ๆ เมื่อนำมาบันทึกตัวอักษรหรือสัญลักษณ์ใด ๆ แล้ว อาจสูญสลายได้ตามธรรมชาติ ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะระบุได้อย่างแน่ชัดถึงระยะเวลาที่มีการนำใบลานมาใช้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ เนื่องจากอาจมีการสูญสลายไม่มีหลงเหลือมาให้ค้นพบได้ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม มีความเชื่อว่ามนุษย์ได้ใช้ใบลานสำหรับการบันทึกเรื่องราวมาเป็นเวลานานมากแล้ว และที่สำคัญยังปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า มีการจารึกพระสูตรของพระพุทธศาสนาลงในใบลานเมื่อ ๕๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราชอีกด้วย (วันทนา, ๒๕๔๗: ๖๘)

ในประเทศอินเดีย พบว่ามีการจารึกข้อมูลลงในใบลานตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๖ ในแคว้นโอริสสา แต่ต่อมาเมื่อกระดาษได้เผยแพร่เข้าสู่อินเดียราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ และเข้ามามีอิทธิพลแทนที่ใบลานอย่างช้า ๆ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันที่แคว้นโอริสสายังคงปรากฏการใช้ใบลานสำหรับการสร้างสรรค์งานศิลปะ งานหัตถกรรม และพิธีกรรมทางศาสนา ไม่ได้ใช้ใบลานเพื่อบันทึกศิลปวิทยาการดังเช่นในอดีต[๘]

นอกจากประเทศอินเดียแล้ว ยังปรากฏให้เห็นว่า มีการค้นพบการบันทึกเรื่องราวลงในใบลานในประเทศญี่ปุ่น ศรีลังกา และประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ อินโดนีเซีย ลาว พม่า กัมพูชา และไทย

สำหรับประเทศไทยนั้น การใช้ใบลานเพื่อบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ คาดว่าได้รับอิทธิพลมาจากประเทศศรีลังกา เมื่อครั้งที่พระภิกษุจากศรีลังกาเดินทางมาเผยแพร่พระพุทธศาสนาในดินแดนประเทศไทยเมื่อหลายร้อยปีก่อน[๙]ในขณะเดียวกันสำหรับสังคมท้องถิ่นล้านนาก็พบว่า จากหลักฐานเท่าที่มีปรากฏคัมภีร์ใบลานน่าจะมีมาตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นต้นมาจนถึงสมัยของพระเมือง

---

[๗] สินีนาฏ สมบูรณ์อเนก,**การดิจิไทซ์เอกสารโบราณของสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : กรณีศึกษาคัมภีร์ใบลาน**,(เชียงใหม่,๒๕๕๕),หน้า๑๔๗.

[๘] วันทนา กิติศรีวรพันธุ์ ,**การบำรุงรักษาหนังสือใบลานและสมุดไทย**,(ชลบุรี: สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา,๒๕๔๗),หน้า ๖๘.

[๙] เพิ่งอ้าง , หน้าเดียวกัน.

แก้ว ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนแห่งนี้ โดยพระภิกษุได้นำเอาคัมภีร์พระไตรปิฎกจากประเทศนั้นมาด้วยเป็นจำนวนมาก ความเป็นไปทางด้านศาสนาในระยะนั้นจะมีการศึกษาภาษาบาลีกันอย่างจริงจัง พระภิกษุมีความรู้ในภาษาบาลีอย่างแตกฉานจนสามารถแต่งคัมภีร์เป็นภาษาบาลีได้หลายสิบเรื่อง[๑๐] คัมภีร์ใบลานในล้านนานั้น กล่าวกันว่า คัมภีร์ใบลานที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดเท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน คือ คัมภีร์ใบลานเรื่อง “ติงสนิบาต” จารเมื่อ พ.ศ. ๒๐๑๔ ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช [๑๑]

๒.๓.๒ กรรมวิธีจารคัมภีร์ใบลาน

ก่อนจารคัมภีร์ใบลาน ต้องตีเส้นบรรทัดบนใบลานทุกใบ โดยใช้เส้นด้ายเหนียวขึงตึงกับกรอบไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้างยาวกว่าหน้าใบลานเล็กน้อย เชือกที่ขึงตึงนี้ใช้เป็นสายบรรทัด เมื่อจะตีเส้นบรรทัด ใช้ลูกประคบชุบเขม่าไฟผสมน้ำลูบไปบนเส้นด้ายที่เป็นสายบรรทัดนั้น วางกรอบบรรทัดบนใบลาน กำหนดเส้นบรรทัดให้ได้ตามขนาดตามที่ต้องการแล้ว ดึงสายบรรทัดขึ้น แล้วปล่อยให้ดีดลงไปบนลาน ทำนองเดียวกันกับการตีเส้นด้วยสายบรรทัดของช่างไม้ จะปรากฏเส้นบรรทัดตามที่ต้องการ นำใบลานที่ตีเส้นบรรทัดไว้เรียบร้อยแล้ว วางบนหมอนสำหรับถือรองจาร หมอนดังกล่าวนี้ ทำมาจากใบลานเรียงซ้อนกัน ๖-๗ ใบ หุ้มด้วยผ้าซึ่งเย็บริมเรียบร้อย มีไม้ไผ่เหลาแหลมยาวประมาณ ๗-๑๐ เซนติเมตร เสียบทางด้านยสวของหมอนตามร่องลานข้างละ ๒ อัน เพื่อใช้เป็นที่คีบลานต้นฉบับในขณะคัดลอกแล้วใช้เหล็กจาร จารตัวหนังสือตามต้นฉบับลงใบลานที่มีเส้นบรรทัดนั้น และจารตัวหนังสือใต้เส้นบรรทัก ซึ่งใช้จารได้ทั้ง ๒ หน้าของใบลาน[๑๒]

ใบลานที่จารเสร็จแล้วจะมีรอยเส้นอักษรสีขาวอ่านได้ไม่ชัดเจน ฉะนั้น จึงต้องลบด้วยเขม่าไฟผสมน้ำมันยาง โดยใช้ลูกประคบลบให้สีดำของเขม่าไฟจมลงไปตามร่องลายเส้นอักษรทั่วทั้งใบลาน แล้วนำทรายละเอียดที่ร้อนจัดโรยลงบนลานนั้น ใช้ลูกประคบสะอาดลบเขม่าไฟผสมน้ำมันยางให้หมดจากหน้าใบลานนั้น ลูกประคบซึ่งถูไปมาหลาย ๆ ครั้งบนลาน จะทำให้สีดำที่อยู่นอกรอยจารหลุดหายไป ส่วนสีดำซึ่งซึมลงไปในรอยจารจะติดแน่น และปรากฏชัดเจนไม่ลบเลือน มีความคงทนถาวรอยู่ได้นานนับร้อยปีขึ้นไป [๑๓]

๒.๓.๓ ลักษณะของคัมภีร์ใบลาน

คัมภีร์ใบลาน สามารถเรียกได้ ๒ แบบ ได้แก่ ใบลานยาว เรียกว่า “หนังสือผูก” ในขณะที่ใบลานสั้น เรียกว่า “หนังสือก้อม” หมายถึง ใบลานที่ใช้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ชาดกหรือธรรมค่าว ใบลานแต่ละใบที่นำมาใช้จารึกจะเป็นรูป

---

[๑๐]ปรียานุช อนุสุเรนทร์ ,การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลเข้าพรรษาของล้านนา : กรณีศึกษาจาก ๔ วัด ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน ,**รายงานการวิจัย**,(เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ,๒๕๔๐),หน้า ๒๒-๒๓.

[๑๑] สินีนาฏ สมบูรณ์อเนก ,**การดิจิไทซ์เอกสารโบราณของสำนักหอสมุด,** (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : กรณีศึกษาคัมภีร์ใบลาน: เชียงใหม่,๒๕๕๕),หน้า๑๕๗.

[๑๒] ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อุนนาทรวรางกูร**, คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์, (**กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร ,๒๕๒๗),หน้า ๑-๒ .

[๑๓] เพิ่งอ้าง หน้า ๑-๒.

สี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ ๒ นิ้ว ยาวประมาณ ๒๒ นิ้ว ใช้จารึกทั้งสองหน้า ก่อนจะจารต้องมีการตีเส้นบรรทัดก่อนโดยทั่วไปนิยมใช้หน้าลานละ ๕ บรรทัด [๑๔] คัมภีร์ใบลานมีลักษณะและส่วนประกอบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ [๑๕]

๑) อักษรบองกา เมื่อจารใบลานจบเรื่องและทำการลบตัวอักษรแล้ว การนำมาเข้าผูกจะมีใบลานประมาณ ๒๔ ลาน รวมเรียกว่า “๑ ผูก” ถ้าเป็นผูกเล็กจำนวนลานก็จะน้อยกว่านี้ อาจมีใบลานเปล่าเป็นปกหน้าปกหลังก็ได้ ใช้เชือกถักเรียกว่า “สายสนอง” [๑๖] ผูกหูใบลานตามช่องที่เจาะไว้ในตอนแรก ทางริมซ้ายเพียงเดียว เมื่อผูกหูเสร็จเรียบร้อยแล้ว ปลายด้ายหรือสายสนองข้างหนึ่งต้องผูกเป็นห่วงไว้ แล้วเอาปลายสานอีกข้างหนึ่งสอดเข้าในห่วงโดยโอบรอบกึ่งใบลานด้านบนไว้ ที่ทำดังนี้เพื่อจะได้คลายสายสนองออกเมื่อจะคลี่ใบลานอ่าน และดึงเข้าให้แน่นสนิทเมื่อต้องการจะเก็บหลังจากอ่านแล้ว คัมภีร์ใบลานที่จารถ้าเป็นเรื่องยาว เพียงหนึ่งผูกอาจไม่จบ ต้องจารหลาย ๆ ผูก นับเนื่องเป็นผูก ๒, ๓, และ ๔ ขึ้นไป จนถึง ๒๐-๓๐ ผูก

๒) อักษรที่ใช้จารคัมภีร์ใบลาน ส่วนใหญ่เป็นอักษรขอม รองลงไปเป็นอักษรธรรมอีสาน อักษรธรรมล้านนา อักษรมอญ อักษรพม่า อักษรสิงหล และอักษรไทย

๓) ภาษาที่ใช้ในคัมภีร์ใบลาน ส่วนใหญ่เป็นภาษาบาลีหรือมคธ รองลงไปเป็นภาษาไทย ภาษาไทยอีสาน ภาษาไทยล้านนา ภาษาสันสกฤต เป็นต้น

๔) เส้นของคัมภีร์ใบลาน ส่วนใหญ่เป็นเส้นจาร รองลงไปเป็นเส้นชุบหมึกและเขียนด้วยหมึก เส้นทองก็มีบ้างแต่เป็นส่วนน้อย มีเฉพาะฉบับชุบทอง หน้าแรกของผูกที่ ๑ เท่านั้น และในปัจจุบันมีเส้นพิมพ์ซึ่งจัดทำขึ้นด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่

๕) เรื่องที่จารในคัมภีร์ใบลาน ส่วนมากเป็นเรื่องคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพระไตรปิฎกเรียกว่า “บาลี” หนังสือที่อธิบายความในบาลีเรียกว่า “อรถกถา” หนังสือที่อธิบายความในอรรถกถาเรียกว่า “ฎีกา” หนังสือที่อธิบายความในฎีกาเรียกว่า “อนุฎีกา” โดยที่ฎีกาที่แต่งแต่เดิมมาเรียกว่า “มูลฎีกา” ส่วนฎีกาที่แต่งขึ้นมาใหม่ในเรื่องเดียวกันเรียกว่า “นวฎีกา” หนังสือที่แต่งขึ้นอธิบายศัพท์และความสัมพันธ์ของประโยคในอรรถกถาและฎีกาเพื่อเป็นคู่มือในการแปลเรียกว่า “โยชนา” หนังสือที่แต่งขึ้นอธิบายเฉพาะข้อขอดใจความที่ยาก ๆ เป็นปมหรือเงื่อนงำชวนสงสัยเรียกว่า “คัณฐี” ทั้งที่เป็นปกรณ์วิเสส ไม่ใช่พระไตรปิฎกมีทั้งบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา และคัณฐี เหมือนกับพระไตรปิฎก ทั้งที่เป็นสัททาวิเสส คือ เรื่องที่แต่งอธิบายความแตกต่างกันของรูปศัพท์ต่าง ๆ ตามหลักไวยากรณ์และทั้งที่เป็นไวยากรณ์ คือ ปกรณ์หรือคัมภีร์ที่เป็นหลักภาษาเป็นเครื่องทำภาษาบาลีให้แจ่มแจ้ง ได้แก่ อักขรวิธี วจีวิภาค วากยสัมพันธ์ และฉันทลักษณ์ นอกจากนี้ ถ้าจะพูดถึงหลักวิชาที่ได้มีการจารลงในคัมภีร์ใบลานนั้น ก็พบว่ามีแทบทุกแขนงวิชา

---

[๑๔] ปรียานุช อนุสุเรนทร์ , **การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลเข้าพรรษาของล้านนา : กรณีศึกษาจาก ๔ วัด ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน:เชียงใหม่,** หน้า ๒๒.

[๑๕] ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อุนนาทรวรางกูร,**คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์**, หน้า ๑-๑๑.

[๑๖] ปรียานุช อนุสุเรนทร์ ,**การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลเข้าพรรษาของล้านนา : กรณีศึกษาจาก ๔ วัด ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน**,หน้า ๒๓.

๖) ไม้ประกับคัมภีร์ใบลาน คัมภีร์ใบลานที่จารเสร็จเรียบร้อยแล้วมีหลาย ๆ ผูก รวมกันเข้าเป็นคัมภีร์หนึ่งหรือมัดหนึ่ง เมื่อจะจัดเก็บต้องมีไม้ขนาบ ๒ ข้าง เรียกว่า “ไม้ประกับ” ซึ่งมีอยู่มากมายหลายประเภท เช่น ไม้ประกับไม้สักธรรมดา ไม้ประกับแกะสลัก ไม้ประกับประดับมุก ไม้ประกับประดับเกล็ดหอย ไม้ประกับประดับทองนากมุก ไม้ประกับกระขอบเงินกาไหล่ทอง ไม้ประกับงาขาวลายดุน เป็นต้น

๗) ผ้าห่อคัมภีร์ใบลาน คัมภีร์ใบลานที่จารจนครบชุด มีไม้กระกับ ๒ ข้าง และมัดเรียบร้อยดีแล้ว เมื่อจะเก็บไว้ต้องใช้ผ้าห่อให้เรียบร้อย ผ้าห่อคัมภีร์ใบลานมีอยู่จำนวนมากมายหลายชนิดด้วยกัน เช่น ผ้าธรรมดา ผ้าทอยกดอก ผ้าทอยกดิ้น ผ้าพิมพ์ลายสีต่าง ๆ ผ้าไหม ผ้าต่วน เป็นต้น

๘) ฉลากคัมภีร์ใบลาน เมื่อห่อผ้าเรียบร้อยดีแล้ว จะมีป้ายบอกชื่อคัมภีร์ จำนวนผูกและลาน เรียกว่า “ฉลาก” ทางภาคเหนือเรียกว่า “ไม้ปั่นชัก” ฉลากบอกชื่อคัมภีร์นี้ทำด้วยวัสดุต่าง ๆ กัน เช่น ทองเหลือง งา ไม้ ผ้า เป็นต้น

๙) เชือกมัดคัมภีร์ใบลาน คัมภีร์ใบลานเมื่อห่อผ้าเรียบร้อยดีแล้ว ต้องใช้เชือกมัดให้แน่นเพื่อป้องกันฝุ่นละอองและสัตว์เข้าไปกัดกินใบลานข้างใน เชือกที่ใช้มัดคัมภีร์ใบลานเป็นเชือกที่ยาวมาก ใช้พันเป็น ๕ เปลาะ เปลาะละ ๓ รอบ ทำด้วยผ้าก็มี ทำด้วยปอหรือป่านก็มี ทำด้วยไหมก็มี ผู้ที่มีศรัทธามากที่สุดจะเอาผมของตนเองมาถักเป็นผมเปียยาว ๆ เพื่อใช้มัดคัมภีร์ใบลาน

๑๐) กากะเยีย เนื่องจากรูปลักษณะของคัมภีร์ใบลานมีความยาวมากกว่าความกว้าง และมีน้ำหนักเบา คนไทยโบราณจึงสร้างกากะเยียไว้สำหรับวางคัมภีร์ใบลานเพื่อการอ่านคัมภีร์ใบลาน โดยเฉพาะ กากะเยียทำด้วยไม้กลึงเป็นแท่งกลมเล็ก ๆ ยาวประมาณ ๑๘ นิ้ว มีจำนวน ๘ อัน เจาะรูที่ปลายไม้ด้านหนึ่ง และตอนกลางอีกที่หนึ่ง ใช้เชือกหรือด้ายร้อยไขว้กัน เป็นที่วางคัมภีร์ใบลาน

๒.๔ วัฒนธรรมล้านนา

ในส่วนนี้จะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมล้าน ได้แก่ อาณาจักรล้านนา และวัฒนธรรมล้านนา มีดังนี้

๒.๔.๑ อาณาจักรล้านนา

“ล้านนา” หมายถึง พื้นที่ที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่มีจำนวนที่นานับได้เป็นล้านแปลง ตามที่ปรากฏในเอกสารตำนานพญาเจี๋ยงใบลานที่ K บรรทัดที่ ๔ และคำว่า ทศลักษณ์เกษตร ซึ่งเป็นคำท้ายพระนามพระเจ้ากาวิโรรสสุริยวงศ์ แปลว่า สิบแสนนาหรือล้านนาเช่นเดียวกัน การแบ่งเขตปกครองในภาคเหนือสมัยโบราณ มีคำว่า “พันนา” เป็นคำเรียกหน่วยการปกครองขนาดเล็กที่ชี้ให้เห็นว่า การแบ่งเขตปกครองนั้นได้ใช้จำนวนที่นาเป็นหน่วยบางบอกขนาดของพื้นที่ โดยใช้จำนวนพันนาเป็นหลักในการแบ่งเขตปกครองขนาดใหญ่ก็คือ การรวมเอาพันนาเข้าไว้ด้วยกันหลาย ๆ พันนา คำว่า ล้านนา จึงเป็นคำเรียกแสดงเขตการปกครองที่กว้างใหญ่ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร สันนิษฐานว่าอาจได้ใช้คำว่า ล้านนา เป็นชื่อเรียกอาณาจักรไทยยวน ตั้งแต่สมัยพระเจ้ากือนา (พ.ศ. ๑๘๙๘ - ๑๙๒๘) นอกจากนี้ คำว่า ล้านนา ยังปรากฏในศิลาจารึกภาษาไทย หลักที่ ชม/๗ พบที่วัดเชียงสาหรือวัดนางจันดี

อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย พ.ศ. ๒๐๖๙ พระเจ้าไชยเชษฐาทรงประกาศว่า พระองค์เป็นกษัตริย์สองแผ่นดิน คือ ล้านช้าง และล้านนา[๑๗]

ที่ตั้งของแคว้นล้านนาหรือเขตวัฒนธรรมล้านนานั้นมีขอบเขตพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย เมื่อครั้งที่แคว้นล้านนายังมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ นั้น ขอบเขตทางการเมืองของอาณาจักรล้านนาจะครอบคลุมไปถึงกลุ่มบ้านเมืองของแคว้นสิบสองปันนาในทางตอนเหนือและบริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน รวมทั้งพื้นที่ส่วนหนึ่งของฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงด้วย สำหรับดินแดนล้านนาเฉพาะส่วนที่อยู่ในเขตภาคเหนือของประเทศไทยมีพื้นที่ครอบคลุมอยู่ในขอบเขตของ ๘ จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน[๑๘]

๒.๔.๒ ความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมล้านนา

ล้านนาเป็นดินแดนที่สะสมประเพณีวัฒนธรรมที่ดีเด่นไว้มากมาย เนื่องด้วยเป็นบริเวณที่ตั้งอาณาจักรรุ่งเรืองหลายอาณาจักรด้วยกัน เช่น อาณาจักรเมืองพิงค์ของขุนหลวงมิลังกะ หรือมะลังคะ ที่ครอบคลุมแถบแม่น้ำปิงด้านตะวันตกทั้งหมด นับแต่ลพบุรีขึ้นมาจนถึงล้านนาไทย เป็นเขตแดนที่ชนชาวลัวะมีความเจริญทางศิลปวัฒนธรรม ต่อมาฤๅษีวาสุเทพพร้อมกับพระสหายได้สร้างนครขึ้นมาใหม่ในท้องที่ใกล้กับเมืองพิงค์ ที่ปรากฏทางประวัติศาสตร์โบราณคดี เช่น จามเทวีวงศ์ เป็นต้น ให้ชื่อนครสร้างใหม่นี้ว่า “หริภุญชัยนคร” และได้อัญเชิญพระนางจามเทวี ราชธิดาของเจ้ากรุงละโว้ขึ้นมาเสวยราชสมบัติในนครนั้น และมีกษัตริย์ครองสืบมาเป็นเวลา ๔๐๐ กว่าปี นักโบราณคดีได้ค้นพบงานทางศิลปะ ทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และลงความเห็นกันว่าเป็นศิลปะทวารวดี-หริภุญชัย

การดำรงอาณาจักรของพวกมอญ ละว้า ในล้านนาไทย ซึ่งมีนครหริภุญชัยเป็นนครหลวงนั้นได้แพร่ขยายศิลปะออกไปยังถิ่นไทยอื่น ๆ หลายแห่งด้วยกัน เมื่อจะทำอะไรเกี่ยวกับศิลปะ จะต้องมีช่างลำพูนหรือหริภุญชัยเข้าไปมีบทบาทเสมอ เช่น พระเจดีย์ วัด เช่น ต้นแก้วของโยนกเชียงแสน เป็นต้น ก็ได้แบบอย่างมาจากพระเจดีย์จามเทวีหรือสุพรรณเจดีย์จังโกฏิ ที่เป็นศิลปะทวารดีหริภุญชัยนั่นเอง และยังมีเจดีย์อีกหลายแห่งซึ่งได้รับแบบอย่างไปจากเจดีย์หริภุญชัยในระยะเวลาต่างสมัยและต่างอาณาจักรกัน เช่น เจดีย์เหลี่ยมหรือเจดีย์วัดกู่คำ อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพระเจ้ามังรายมหาราชทรงสร้างไว้เป็นที่บรรจุอัฐิพระมเหสีของพระองค์ จึงมีคำว่า กู่คำ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ต่อมาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๐ พระเจ้ายอดเชียงราย ทรงสร้างพระเจดีย์วัดโปธาราม (วัดร่ำเปิง) ทางด้านตะวันตกของสนามบินเชียงใหม่ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับสุวรรณเจดีย์และรัตนเจดีย์ ในวัดจามเทวีด้วย

จากการศึกษาของนักโบราณคดีกล่าวกันว่า อาณาจักรโยนกนาคพันธุ์ อาณาจักรเงินยาง อาณาจักรพะเยาตอนต้น ๆ ไม่ปรากฏลักษณะแห่งศิลปะเด่นชัด แต่ก็คงมีศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง เช่น พระพุทธรูปสมัยเชียงแสน พระพุทธรูปสกุลช่างพะเยา ซึ่งนิยมทำด้วยหินทรายเป็นพื้นนั้น

---

[๑๗] สายันต์ ไพรชาญจิตร์, “การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์: แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์จากจังหวัดน่าน”, **รายงานการวิจัย**, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ,๒๕๔๗), หน้า ๔.

[๑๘] สุรพล ดำริห์กุล,**แผ่นดินล้านนา**,(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ,๒๕๔๕),หน้า ๙.

พิจารณาในด้านอายุก็เป็นตอนกลางของอาณาจักร ประมาณ พ.ศ. ๑๗๕๐-๑๘๕๐ เช่น พระพุทธรูปเชียงแสนที่นิยมสร้างในสมัยอาณาจักรล้านนาไทยรุ่งเรือง ประมาณ พ.ศ. ๑๙๐๐-๒๑๐๐ เป็นส่วนมาก การพบสิ่งก่อสร้างในสมัยก่อนหน้านี้ยังไม่ปรากฏเด่นชัดเท่าที่ควร ส่วนพระพุทธรูปหินทรายนั้นสร้างในสมัยพ่อขุนจอมธรรมเป็นต้นมา ถึงสมัยพระยางำเมืองซึ่งเป็นระยะที่อาณาจักรพะเยารุ่งเรืองที่สุด ได้บังเกิดศิลปะต่าง ๆ ที่เป็นฝีมือของสกุลช่างพะเยาหลายสิ่งหลายประการ เช่น พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา ที่วัดศรีโคมคำและในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่และลำพูน

การมีอาณาจักรหลายอาณาจักรเกิดขึ้นบนแผ่นดินล้านนานั้น เป็นผลดีในด้านการสืบสายอารยธรรมจากอาณาจักรหนึ่งไปสู่อาณาจักรหนึ่งตามลำดับไม่ขาดตอน การจะระบุตายตัวว่าศิลปะสิ่งนี้เป็นของเมืองนี้หรือเมืองนั้น เป็นสิ่งที่ไม่ควรกำหนดแน่นอน เพราะศิลปะเป็นเรื่องเชื่อมโยงกัน ดินแดนบางแห่งเป็นต้นกำเนิดแต่ศิลปะกลับไปรุ่งเรืองถึงขั้นสูงสุดในอีกดินแดนหนึ่ง ที่เป็นเช่นนี้เพราะการส่งเสริมและให้การอุปถัมภ์บำรุงไม่เท่ากัน แห่งไหนเป็นอาณาจักรมีพระเจ้าแผ่นดิน ถิ่นนั้นมีช่างฝีมือหรือจิตรกรมักจะได้รับการอุ้มชูจากทางบ้านเมือง พระเจ้าแผ่นกดินทรงชุบเลี้ยงให้มียศถาบรรดาศักดิ์ คนทั้งหลายเลยเห็นความสำคัญของศิลปะมากยิ่งขึ้น[๑๙]

ล้านนาได้ชื่อว่าเป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยมรดกทางศิลปวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งล้วนแต่มีความงดงามที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ของตนเอง ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เหมาะสมกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน ตลอดจนสภาพทางการเมืองที่มั่นคงเป็นเอกภาพ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่หล่อหลอมผู้คนที่อาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้มีวิถีชีวิตและแบบแผนทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน ปัจจุบันร่องรอยของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏเหลืออยู่เหล่านี้มีทั้งโบราณศิลปวัตถุ โบราณสถานเป็นจำนวนมาก ซึ่งจะเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงเรื่องราวในอดีตของล้านนาได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันมรดกทางศิลปะเหล่านี้ก็ยังมีพัฒนาการสืบทอดต่อมาจนเป็นแบบแผนของงานศิลปะสถาปัตยกรรมของล้านนาในทุกวันนี้ ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นศิลปะที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากอยู่ในล้านนามาก่อน[๒๐]

สำหรับประเพณีพื้นเมืองของล้านนานั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีการดำรงชีวิต ความคิดความเชื่อของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี ซึ่งพระพุทธศาสนากับความเชื่อในการนับถือผีล้วนมีบทบาทอย่างสำคัญต่อประเพณีและพิธีกรรมของชาวล้านนาเป็นอย่างมาก [๒๑]

วัฒนธรรมล้านนาน่าจะถือได้ว่าเป็นอาณาเขตวัฒนธรรม (Culture area) เขตหนึ่งซึ่งมีลักษณะพิเศษของตนเองหลายประการ ทำให้ความแตกต่างไปจากวัฒนธรรมของไทยในภาคอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัดเจน ความพิเศษของวัฒนธรรมเช่นนี้มีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการนับตั้งแต่ปัจจัยทางด้านธรรมชาติ ซึ่งอาจจะเป็นตัวกระตุ้นหรือทำหน้าที่จำกัดความเจริญของแบบแผนวัฒนธรรมบางประการได้ นอกจากนั้น ก็อาจมีปัจจัยทางด้านเชื้อชาติและปริมาณของประชากรและปัจจัยทางด้านความสัมพันธ์ทางสังคมตามลักษณะของวัฒนธรรมดั้งเดิม รวมทั้งสถานการณ์ทางด้านการเมือง การปกครอง และการอพยพเคลื่อนย้ายของประชากรเข้าไปและออกมาด้วย สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวได้ช่วยกัน

---

[๑๙] มณี พะยอมยงค์, **วัฒนธรรมล้านนาไทย**,(กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพาณิชย์,๒๕๒๙),หน้า ๔-๕.

[๒๐] สุรพล ดำริห์กุล, **แผ่นดินล้านนา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ,๒๕๔๕),หน้า ๑๗๑ .

[๒๑] เพิ่งอ้าง , หน้าเดียวกัน

เสริมสร้างลักษณะพิเศษของวัฒนธรรมล้านนาขึ้น จนเป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะเด่นของตนเองหลายประการ ซึ่งหากพิจารณาให้ดีจะพบว่า ลักษณะพิเศษของวัฒนธรรมล้านนาก็คือ ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และนิยมสังสรรค์ ความเชื่อฟังผู้มีความรู้และอำนาจ ความเคร่งในศาสนาและการไม่นิยมความขัดแย้งรุนแรง วัฒนธรรมเด่น ๆ เหล่านี้ได้แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมของคนล้านนาในรูปแบบต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน[๒๒]

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องของการศึกษาวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวน ได้แก่ งานวิจัยที่เกี่ยวกับคัมภีร์ใบลาน งานวิจัยที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมล้านนา และงานวิจัยที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น มีดังนี้

๒.๕.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวกับคัมภีร์ใบลาน

งานวิจัยที่เกี่ยวกับคัมภีร์ใบลาน ได้แก่ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการรวบรวมและจัดสร้างฐานข้อมูลหนังสือใบลาน การปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา และการศึกษาคัมภีร์ใบลานล้านนา สรุปได้ดังนี้

๑) การรวบรวมและจัดสร้างฐานข้อมูลหนังสือใบลาน

โครงการศึกษา รวบรวม และจัดสร้างฐานข้อมูลหนังสือใบลาน จังหวัดอุบลราชธานี โดย งานข้อมูลท้องถิ่น ฝ่ายหอสมุด สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (๒๕๔๕) เป็นการศึกษา รวบรวมและจัดสร้างฐานข้อมูลหนังสือใบลานจังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ เพื่อทำการสำรวจหนังสือใบลาน ซึ่งเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกโดยคนอุบลราชธานี ที่จัดเก็บรวบรวมอยู่ตามวัดต่าง ๆ แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจมาจัดสร้างฐานข้อมูลเพื่อให้สามารถสืบค้นได้ผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้า ได้อย่างกว้างขวาง

จากการรวบรวมหนังสือใบลานในจังหวัดอุบลราชธานีพบว่า เอกสารเกี่ยวกับอุบลราชธานีส่วนใหญ่จารึกลงในใบลาน โดยใช้อักษรธรรม อักษรไทยน้อย หรืออักษรขอม ซึ่งจัดเก็บกระจัดกระจายอยู่ตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดอุบลราชธานี ในปัจจุบันมีน้อยคนนักที่จะสามารถอ่านออก คณะผู้วิจัยได้รวบรวมหนังสือใบลานวัดต่าง ๆ ทั้งสิ้น ๓๒ วัด ในพื้นที่ ๑๕ อำเภอ ของจังหวัดอุบลราชธานี มีหนังสือใบลานทั้งที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์ดี และหนังสือใบลานที่อยู่ในสภาพทรุดโทรม ซึ่งโดยมากมีการจัดเก็บไว้อย่างดี เช่น จัดเก็บอยู่ในตู้พระไตรปิฎก ตู้หนังสือพระ เป็นต้น เรื่องราวที่ปรากฏในหนังสือใบลาน เช่น เรื่องกาฬเกษ กำพร้าผีน้อย ไก่แก้วหอมฮู จำปาสี่ต้น ท้าวหงส์หิน นกกระจอก นางแตงอ่อน นางผมหอม สังข์ศิลป์ชัย สีทนมโนราห์ เป็นต้น

๒) การปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ ได้ดำเนินโครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนาติดต่อกันมา ๓ ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๖-๒๕๔๘ ได้กล่าวไว้ว่า เอกสารโบราณล้านนาที่มีอยู่ในรูปของใบลานและสมุดข่อยภาษาไทยยวนอักษรธรรมหรือตัวเมืองในหมวดตำนานประวัติศาสตร์ มีชาวต่างประเทศนำไปแปลหลายภาษา เช่น ภาษาฝรั่งเศส ภาษาอังกฤษ เป็นต้น สำหรับประเทศไทยนั้นยังไม่มีการแปลเป็นภาษาไทยโดยตรง มีเพียงการถอดคำหรือปริวรรตเท่านั้น ขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้ปริวรรต นักวิชาการบางคนให้ความสนใจเฉพาะเนื้อหาของเรื่อง จึงถอดความออกมาให้คนรุ่นใหม่ได้อ่านและ

---

[๒๒] สนิท สมัครการ, การศึกษากับการพัฒนาชนบท,**วารสารการศึกษาแห่งชาติ**, ๑๕, ๒๕๒๖,หน้า ๑๔.

เข้าใจได้ง่าย ทว่ายังรักษาพื้นเสียงเดิมของท้องถิ่น เช่น “กิน” ถอดเป็น “กิ๋น” เป็นต้น แต่บางคนมีความเคร่งครัดตามระบบภาษาศาสตร์ต้องถอดออกมาตามตัวอักษรเดิม บางคำก็คิดอักษรใหม่ เช่น คำว่า “ก็” ถอดเป็น “คำ” เป็นต้น ทำให้อ่านยากและเข้าใจความหมายได้ยาก ในโครงการแรกได้คัดเลือกเอกสารเอกสารคำกลอน ค่าวเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส จำนวน ๑ ผูก โดยใช้วิธีการปริวรรตแบบรักษารูปศัพท์และคำ และตำนานเมืองเชียงใหม่ จำนวน ๘ ผูก ใช้วิธีการแปลและเรียบเรียงด้วยภาษาไทยปัจจุบัน

ลักษณะของการปริวรรตแนวนี้มีผู้ศึกษาและปริวรรต ผลิตผลงานออกมาหลานท่าน เช่น ศาสตราจารย์ อุดม รุ่งเรืองศรี ในโวหารล้านนา ชัปนะ ปิ่นเงิน ปริวรรต ทสชาติชาดก นิสสัยมโหสถ และอานิสงส์เวสสันดร เป็นต้น

๓) การศึกษาคัมภีร์ใบลานล้านนา

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ กล่าวไว้ในโครงการชุดที่สอง ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา: ปริวรรตและวิเคราะห์กฎหมายล้านนา ว่าการศึกษาวิจัยเอกสารโบราณประเภทคัมภีร์ใบลานล้านนา ค่อนข้างมีความยุ่งยากกว่าการศึกษาวิจัยจากเอกสารตัวพิมพ์สมัยใหม่ที่มีภาษาเป็นมาตรฐานและมีระบบการเก็บรักษาที่ดี เช่น ห้องสมุดใหญ่ ๆ ทั่วโลก แต่คัมภีร์ใบลานที่เป็นของเก่ามีอายุเป็นร้อยปีนั้น ถ้าเป็นคัมภีร์ดังเดิมที่ไม่มีการคัดลอกมาหลายทอด ความคลาดเคลื่อนทางอักขรวิธีหรือความตกหล่นที่เกิดขึ้นเมื่อทำการคัดลอกนั้นก็มีน้อย ตรงกันข้ามหากคัดลอกมาหลายรุ่น และผู้คัดลอกขาดความความรู้และความใส่ใจ คัมภีร์นั้นจะขาดความน่าเชื่อถือลงไปมากเพราะมีความผิดพลาดคลาดเคลื่อนตกหล่นไปมาก ด้วยเหตุนี้เอง การวิจัยที่อาศัยข้อมูลจากคัมภีร์ใบลาน จึงมีความลำบากกว่าอาศัยเอกสารอย่างอื่น เดิมทีเดียว คณะผู้วิจัยได้ตั้งเป้าหมายจะทำการวิเคราะห์เรื่องปูชนียวัตถุไปตามลำดับความสำคัญในพระพุทธศาสนาและได้คัดเลือกจากข้อมูลเอกสารไมโครฟิล์ม ฝ่ายวิจัยล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แต่ในการคัดเลือกไม่ได้ทำการตรวจสอบตลอดเรื่อง เห็นเพียงแต่ว่า สภาพเอกสารดี ถ่ายชัดอ่านได้ แต่เมื่อศึกษาเนื้อหาแท้ ๆ จึงพบว่ามีความสับสนและตกหล่นมาก บางแห่งถึงกับจับใจความไม่ได้ แม้จะอาศัยฉบับอื่นมาตรวจสอบก็ตาม จึงทำให้แนวทางในการศึกษาวิจัยเปลี่ยนไปจากเดิม โดยไปเน้นที่สาระสำคัญของเรื่องมากกว่าที่จะไปยึดตามต้นฉบับทุกถ้อยคำ

อย่างไรก็ตาม ในการถอดความและหยิบยกสาระสำคัญออกมาเสนอนั้น ผู้วิจัยยังคงพยายามรักษาสำนวนเดิมของล้านนาเอาได้ ในส่วนที่เห็นว่าผู้อ่านสามารถเข้าใจความหมายตามเนื้อหาได้ เพราะภาษาของแต่ละท้องถิ่น ย่อมมีความไพเราะในตัวของมันเอง ถ้าเปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่นแล้วจะไม่ได้อรรถรสเท่าของเดิม โครงการที่สองนี้ ได้วิเคราะห์เรื่องอาจารย์สอนลูก อานิสงส์ไม้สะหลี พระพุทธรูปบูชา และค่าวตำนานครูบาศรีวิชัยปฏิสังขรณ์พระธาตุช่อแฮ

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมล้านนา

เกรียงไร เกิดศิริ และชาญคณิต อาวรณ์ ได้ศึกษาและรายงานเรื่องผ่อล้านนา มองวิถีวัฒนธรรมล้านนาโดยสังเขป ในโครงการมรดกโลกล้านนา กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน ๑ เล่าว่า คำว่า “ผ่อ” ในภาษาล้านนาหมายถึง “มอง” ให้เป็นดุจกระจกที่สะท้อนภาพของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมล้านนาอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ที่ยังมีพลวัติอยู่ และทรงเสน่ห์อย่างยิ่งให้กับผู้อ่าน ผู้มอง มีเนื้อหาที่ครอบคลุมถึง ภูมินิเวศน์ล้านนา อดีตแผ่นดินล้านนา ทำเลที่ตั้ง ทรัพยากรพื้นฐาน ภาษาล้านนา ดนตรี

ขับร้อง บ้านเมืองในเขตล้านนา สถาปัตยกรรมล้านนา งานช่างและศิลปหัตถกรรมล้านนา ศิลปกรรมในพระพุทธศาสนา และสรุปว่ามรดกไม่ได้เป็นเพียงแค่ของเก่า หรือเรื่องราวในหน้าประวัติศาสตร์ แต่ทว่ามรดก คือรอยประทับทางวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงอารยธรรมของมนุษยชาติ บ้างแสดงออกถึงเกียรติภูมิและยังปรากฏอยู่มาตั้งแต่ธารเริ่มต้นการก่อร่างสร้างตัวจนกระทั่งปัจจุบัน แผ่นดินล้านนา เป็นแผ่นดินที่เปิดให้วัฒนธรรมกำเนิด และงอกงาม กลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย และมากมาย ล้านนาจึงเป็นหม้อหลอมทางวัฒนธรรม ที่สามมารถสถาปนาความสัมพันธ์ มีการผสานประโยชน์กันระหว่างชุมชน และกลุ่มชาติพันธุ์ได้เป็นอย่างดีมาตั้งแต่อดีตตราบกระทั่งปัจจุบัน[๒๓]

๒.๕.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

งานวิจัยที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การสำรวจและรวบรวมภูมิปัญญาด้านทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการจัดการองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน และการเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม สรุปได้ดังนี้

๑) การสำรวจและรวบรวมภูมิปัญญาด้านทรัพยากรธรรมชาติ

พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ ได้ทำการสำรวจและรวบรวมภูมิปัญญา ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ประเภท ดิน น้ำ ป่าไม้ ระบบนิเวศน์ จำนวน ๓,๖๐๐ รายการ และคัดเลือกมาทำการถอดบทเรียนองค์ความรู้ออกมาได้ ๔๑ รายการ ในชื่อว่า “ภูมิปัญญาสู่คุณค่าเชิงนิเวศ” ในโครงการภูมิปัญญาสู่คุณค่าเชิงนิเวศของกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน ๑ (กลุ่มจังหวัดที่ ๑๕ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน) ได้ทำกิจกรรมการถอดบทเรียน และทำเวทีประชาคมเพื่อการเผยแพร่ แก่สังคม นับเป็นการทำกิจกรรมสืบทอดภูมิปัญญาล้านนา ผ่านปราชญ์ท้องถิ่นอย่างได้ผล[๒๔]

๒) ภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการจัดการองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน

งานวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการจัดการองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน: กรณีศึกษาเขตภาคเหนือตอนล่าง โดยผู้ช่วยศาสตรจารย์ ดร. พัชรินทร์ สิรสุนทร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ กล่าวคือ เพื่อศึกษารวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านในเขตภาคเหนือตอนล่าง อีกทั้งเพื่อศึกษากระบวนการจัดการองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน และเพื่อเสนอรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดระบบองค์ความรู้ของท้องถิ่น ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นใน ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง อันได้แก่ พิษณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย และพิจิตร ประกอบด้วยภูมิปัญญาครบทุกด้าน ได้แก่ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านแพทย์พื้นบ้าน ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรมท้องถิ่น ด้านการจัดการองค์กร ด้านภาษาและวัฒนธรรม ด้านศาสนาและประเพณี และด้านการศึกษา

สำหรับกระบวนการจัดการองค์ความรู้ที่พบในท้องถิ่น ได้แก่ การศึกษา ค้นคว้าและสำรวจทรัพยากร แหล่งความรู้และองค์ความรู้ในท้องถิ่น เพื่อการใช้พัฒนาและผลิตซ้ำ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าความรู้ในท้องถิ่นอยู่ในลักษณะกระจัดกระจาย ภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายสาขาอยู่ในภาวะวิกฤต คือ

---

[๒๓] เกรียงไร เกิดศิริ และชาญคณิต อาวรณ์, ผ่อล้านนา มองวิถีวัฒนธรรมล้านนา,**รายงานการวิจัย**,๒๕๔๔.

[๒๔] พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ ,**การสำรวจและรวบรวมภูมิปัญญา ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ประ เภท ดิน น้ำ ป่าไม้ ระบบนิเวศน์**,(สำนักบริหารยุทธศาสตร์และบูรณาการการศึกษาที่ ๑ (สบย. ๑), สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๕).

ขาดการพัฒนาและการสืบทอด ส่วนรูปแบบที่คนในท้องถิ่นใช้ในการจัดระบบองค์ความรู้ในท้องถิ่น พบว่า มีความแตกต่างหลากหลายไปตามบริบททางสังคมวัฒนธรรม และความต้องการของคนในท้องถิ่น ซึ่งทำให้เกิดพลวัตรและการปรับเปลี่ยนได้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคมได้

อย่างไรก็ตาม รูปแบบที่รัฐหรือองค์ภายนอกใช้เพื่อจัดระบบองค์ความรู้ในท้องถิ่น ส่วนใหญ่มีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน และมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก ทั้งวิธีคิด วัฒนธรรม องค์กร กิจกรรม ตลอดจนกระบวนการที่ใช้ คือ ต่างมุ่งค้นหาองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ เพื่อนำภูมิปัญญามาแปรรูปให้อยู่ในลักษณะของผลผลิตของภูมิปัญญาเพื่อการค้าในรูปของธุรกิจชุมชน โดยไม่ให้ความสำคัญกับสภาพสังคมวัฒนธรรมและวิถีการดำเนินชีวิต อันเป็นสภาพแวดล้อมและทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานของการสร้างพัฒนาและผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ ทำให้กระบวนการจัดการองค์ความรู้ซึ่งดำเนินการโดยบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรจากภายนอกเป็นจำนวนมากมีส่วนสำคัญในการทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตชุมชนมากกว่าการเสริมสร้างให้ภูมิปัญญากลายเป็นทุนทางสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นแบบยั่งยืน

๓) การเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

งานวิจัยเรื่อง กระบวนการโบราณคดีชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน ดำเนินการศึกษาวิจัยโดย สายันต์ ไพรชาญจิตร ภาควิชาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า คนในชุมชนบางกลุ่มได้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๒ – ๒๕๔๗ และคนส่วนใหญ่ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๕ – ๒๕๔๗ มีความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรทางโบราณคดีและทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน มีความรู้เรื่องราวของแหล่งโบราณคดีและทรัพยากรวัฒนธรรมอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น มีทักษะในการจัดการและใช้ประโยชน์จากแหล่งโบราณคดีและทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนในลักษณะที่เน้นการพึ่งตนเองได้ พึ่งกันเองได้ และช่วยเหลือเกื้อกูลกันกับคนอื่น ๆ กับชุมชนอื่น ๆ ได้ ซึ่งก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ และเชื่อว่า จะสามารถก่อให้เกิดความเข้มแข็งในทางวัฒนธรรมชุมชนได้ในระยะยาว

บทที่ ๓
ประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานล้านนา

บทที่ ๓ เป็นการศึกษาประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานล้านนา ใน ๔ จังหวัดของภาคเหนือ ประกอบด้วย จังหวัดน่าน พะเยา เชียงราย และจังหวัดแพร่เป็นบริบทและข้อมูลพื้นฐานของการวิจัยโดยแบ่งผลการศึกษาออกเป็น ๕ ส่วน ได้แก่

๓.๑ ประวัติศาสตร์และความเป็นมาคัมภีร์ใบลานล้านนา
๓.๒ ประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานจังหวัดน่าน
๓.๓ ประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานจังหวัดพะเยา
๓.๔ ประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานจังหวัดเชียงราย
๓.๕ ประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานจังหวัดแพร่

๓.๑ ประวัติศาสตร์และความเป็นมาคัมภีร์ใบลานล้านนา

เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ บริเวณภาคเหนือตอนบน ของประเทศไทยซึ่งรวมไปถึงดินแดนบางส่วนของประเทศพม่า จีน ลาว เคยเป็นที่ตั้งของชนกลุ่มหนึ่งที่มีการปกครองเป็นแคว้นอิสระ ในชื่อที่เรียกกันว่า ล้านนากลุ่มบ้านเมืองกลุ่มนี้มีความสัมพันธ์กันทั้งในทางการเมือง เชื้อชาติ ศาสนา ประเพณี และศิลปวัฒนธรรม มีเมืองเชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางการปกครอง และมีความเจริญรุ่งเรืองมากในช่วง พุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ และได้เสื่อมสลายลงและตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพม่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ แต่ได้พยายามกอบกู้เอกราชได้บ้างเป็นครั้งคราว จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ได้ตกเป็นเมืองขึ้นต่อกรุงรัตนโกสินทร์ และได้ถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของ ประเทศสยาม ในพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่า ประวัติศาสตร์อันยาวนาน ของล้านนา ได้หล่อหลอมให้ผู้คนในดินแดนแห่งนี้มีแบบแผนทางศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นของตนเอง มีความแตกต่างไปจากผู้คนในดินแดนอื่นก่อนจะมีอาณาจักรล้านนาถึงแม้ว่าสภาพภูมิศาสตร์ทางภาคเหนือจะเป็นเทือกเขาสลับซับซ้อนเป็นจำนวนมาก แต่ก็มีที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา มีแม่น้ำไหลผ่าน ทำให้พื้นที่ราบนี้อุดมสมบูรณ์ จึงมีคนเข้ามาอยู่อาศัยมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ จนถึงตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ได้พบว่า มีกลุ่มบ้านเมืองเกิดขึ้นอยู่แล้ว กระจัดกระจาย ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำสายต่างๆซึ่งเกิดเป็นลักษณะแคว้นเล็กๆ แต่ละแคว้นเป็นอิสระต่อกันแต่ส่วนมากจะมีความสัมพันธ์กันลักษณะเครือญาติ และทางการค้า ซึ่งมีแคว้นสำคัญๆดังนี้

แคว้นหริภุญไชย เป็นกลุ่มบ้านเมืองที่ตั้งอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง มีเมืองหริภุญไชย (จังหวัดลำพูนในปัจจุบัน)เป็นศูนย์กลางแคว้น กับที่ราบลุ่มแม่น้ำวังมีเมืองเขลางค์นคร(จังหวัดลำปาง) เป็นส่วนหนึ่งของแคว้น ในฐานะเป็นเมืองลูกลองลงมาจากเมืองหริภุญไชย นอกจากนั้นยังพบหลักฐานของเมืองโบราณที่ปรากฏอยู่รอบๆแคว้นหริภุญไชยอีกหลายแห่ง เช่น เวียงมโน (อยู่ในเขตตำบล หนองตองอำเภอหางดง) เวียงท่ากาน (อยู่ไนเขตตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง) เวียงเถาะ (บ้านสองแคว อำเภอจอมทอง) และพบโบราณวัตถุแบบหริภุญไชย อีกหลายแห่ง ในแถบที่ราบเชิงดอยสุเทพ ที่ถ้ำฤาษีวัดดอยคำ บริเวณกลางป่าเขตตำบลสันโป่ง อำเภอแม่ริม และที่เวียงกุมกาม เขตอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ แสดงให้เห็นว่า แคว้นหริภุญไชยเป็นแคว้นที่ใหญ่และมีความเจริญในยุคนั้น

แคว้นโยนก เป็นดินแดนที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มของแม่น้ำกก แม่น้ำลาว แม่น้ำสาย และแม่น้ำโขง โดยเรียกกันว่า ที่ราบลุ่มเชียงราย ซึ่งถือได้ว่าเป็นที่ราบลุ่มที่ใหญ่มากและอุดมสมบรูณ์ จึงมีร่องรอยมนุษย์อาศัยอยู่มาตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์และมีร่องรอยของคูน้ำคันดินที่เป็นลักษณะของชุมชนโบราณกระจายอยู่โดยทั่วไป ถึง ๑๐๕ แห่งและมีเรื่องราวที่เป็นตำนานปรัมปราเกี่ยวข้องกับดินแดนนี้หลายฉบับ

แคว้นพะเยา เป็นเมืองสำคัญตั้งอยู่ที่ราบปลายภูเขา มีชื่อในตำนานว่าภูกามยาว บริเวณรอบๆ กว้านพะเยา จากตำนาน อาจกล่าวได้ว่า แคว้นพะเยาอาจเป็นส่วนหนึ่งของ แคว้นโยนก เพราะมีอาณาเขตเชื่อมต่อกับที่ราบลุ่มเชียงราย และ มีโอรสของผู้ครองเมืองหิรัญนครเงินยาง ได้แยกตัวมาตั้งหลักแหล่งที่ภูกามยาวและสร้างเมืองพะเยาขึ้น

แคว้นน่าน เป็นกลุ่มบ้านเมืองเขตลุ่มแม่น้ำน่าน เดิมเป็นแคว้นอิสระ มีเมืองปัว หรือพลั่วหรือวรนคร เป็นจุดศูนย์กลาง ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเมืองหลวงพระบางและเมืองสุโขทัย ความสำคัญของแคว้นน่านน่าจะเป็นเพราะพื้นที่ราบลุ่มน้ำสาขาสายเล็กๆ ของแม่น้ำน่านนั้นอุดมไปด้วยแหล่งเกลือธรรมชาติ ซึ่งเป็นที่ต้องการสำหรับมนุษย์ที่อยู่ห่างไกลทะเล ดังได้พบมีบ่อเกลือทั้งที่เลิกผลิตแล้วและยังคงมีการผลิตอยู่หลายแห่งเช่นที่บ้านบ่อหลวง ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอปัว จังหวัดน่าน รวมทั้งเส้นทางตามลำน้ำยังเป็นเส้นทางการค้าที่สามารถติดต่อกับกลุ่มบ้านเมืองในแถบลุ่มแม่น้ำโขงและดินแดนในประเทศลาว ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ แคว้นน่านได้ถูกผนวกเข้าไปอยู่ภายใต้อิทธิพลของแคว้นพะเยาและในเวลาไม่นานก็ได้ต่อสู้จนหลุดพ้นจากอำนาจของเมืองพะเยา

ต่อมาอาจจะเนื่องจากการขยายตัวของประชากรมากขึ้น รวมทั้งคงมีการติดต่อค้าขายกับดินแดนตอนใต้เช่น แคว้นสุโขทัยมากขึ้น จึงได้มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานลงมาตั้งเมืองแห่งใหม่ขึ้นใน พ.ศ. ๑๙๑๑ ซึ่งก็คือที่ตั้งในจังหวัดน่านในปัจจุบัน ในช่วงเวลาตอนต้นของอาณาจักรล้านนา แม้ว่าเมืองพะเยาจะถูกรวมเข้ากับอาณาจักรล้านนา แต่เมืองน่านยังคงเป็นแคว้นอิสระ และมีความสัมพันธ์กับแคว้นสุโขทัยอย่างใกล้ชิด จนกระทั่งตอนต้น พุทธศตวรรษที่ ๒๑ แล้ว แคว้นน่านจึงได้ถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา

ภาคเหนือของประเทศไทยวัฒนธรรมและวรรณกรรมเฉพาะตัว อันส่งผลให้เกิดพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องด้านต่าง ๆ ทั่วภูมิภาคนี้อย่างกว้างขวาง หากแต่ความมั่งคั่งทางคัมภีร์ใบลานยังคงได้รับการค้นคว้าวิจัยน้อยมากเนื่องจากขาดการเข้าถึง แม้ว่าแหล่งข้อมูลปฐมภูมิมีอยู่อย่างมากมายก็ตาม นอกจากคัมภีร์ใบลานในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับประเพณีทางพุทธศาสนานิกายเถรวาทแล้วก็ยังมีวรรณกรรมและงานเขียนทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีกจำนวนมาก รวมถึงชิ้นงานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม กฎหมายจารีตประเพณี ตำราโหราศาสตร์ เวทมนต์ ตำนานและพิธีกรรมต่าง ๆ ไวยากรณ์และอักษรศาสตร์ ตลอดจนกวีนิพนธ์และเรื่องมหากาพย์ นิทานพื้นบ้านและนิยายรัก คัมภีร์ใบลานส่วนมากเป็นคัมภีร์นอกนิบาต ซึ่งประกอบด้วยวรรณกรรมที่ใช้พรรณนาโวหารโดยเฉพาะชาดก ซึ่งเชื่อว่าโดยมากมีต้นกำเนิดมาจากประเพณีพื้นถิ่นของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ เนื้อหาในคัมภีร์ใบลานมีทั้งภาษาล้านนา ไทยเขิน ไทยลื้อ ลาว ไทยใหญ่ พม่าและภาษาบาลี จารึกด้วยอักษรหลากหลาย

คัมภีร์ใบลานที่เก่าแก่ที่สุดที่มีการบันทึกปีจาร เป็นภาษาบาลีล้วน ในตอนท้ายคริสตศตวรรษที่ ๑๕ เมื่อสมัยเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการศึกษาและเผยแพร่พุทธวรรณกรรมในภูมิภาค คัมภีร์ใบลานที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดคือ ติงสนิบาตซึ่งอยู่ในชาตกอัฏฐกถาวรรณนา ได้มีการจารึกไว้ ในปี ค.ศ. ๑๔๗๑ (จุลศักราช ๘๓๓) มีคัมภีร์ใบลานส่วนน้อยที่จารึกในระหว่างปีคริสตศตวรรษที่ ๑๗ ถึงต้น

๑๘ ในช่วงที่พม่าครอบครองภูมิภาคนี้ แต่ในช่วงหลายทศวรรษหลังจากนั้นเป็นยุคทองแห่งคัมภีร์ใบลาน คัมภีร์ใบลานจำนวนมากจารึกขึ้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เมื่อครูบากัญจนะได้พัฒนาวัดสูงเม่น จ.แพร่ ให้เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาและภาษาบาลี และได้ริเริ่มและระดมการสนับสนุนในการรวบรวมและจารคัมภีร์ใบลานในพื้นที่ต่างๆ ในปัจจุบันเป็นภาคเหนือของไทย และหลวงพระบาง ประเทศลาว ศูนย์รวมคัมภีร์ใบลานของวัดสูงเม่นนับว่าเป็นศูนย์คัมภีร์ใบลานใหญ่ที่สุดในภาคเหนือของไทย ซึ่งมีคัมภีร์ใบลานถึง ๑,๗๐๐ ต้นฉบับ คัมภีร์ใบลานทั้งหมดได้ถ่ายเป็นไมโครฟิล์ม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ โครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา (PNTMP) และปัจจุบันก็เป็นส่วนหนึ่งของหอสมุดดิจิทัลนี้ด้วย

การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา

ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ การปฏิรูประบบราชการและระบบพระพุทธศาสนาจากกรุงเทพมหานครส่งผลให้มีการยกเลิกการใช้อักษรล้านนาและวัฒนธรรมการจารคัมภีร์ใบลาน และในต้นทศวรรษที่ ๑๙๖๐ ได้เริ่มมีความพยายามที่จะอนุรักษ์ประเพณีวรรณกรรมท้องถิ่นนี้เอาไว้ สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้สนับสนุนการสำรวจคัมภีร์ใบลานในวัดไหล่หิน จังหวัดลำปาง โดยอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้าน สิ้นสุดลงเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๖ หลังจากนั้น อาจารย์สิงฆะ ได้มีบทบาทสำคัญในโครงการ Dokumentarische Erfassung literarischer Materialien in den Nordprovinzen Thailands (DELMN) ซึ่งดำเนินการโดยฮารัลด์ ฮุนดีอุส (Harald Hundius) ในช่วงต้นทศวรรษที่ ๑๙๗๐ ภาพถ่ายไมโครฟิล์มที่ได้จากโครงการ DELMN รวมถึงสมุดตัวเขียนที่คัดลอกจากคัมภีร์ใบลานอีกมากมาย (HHHWC) ได้นำมารวบรวมไว้ในหอสมุดดิจิทัลนี้ด้วย

ในปี ค.ศ. ๑๙๘๑ โดย สถาบันวิจัยสังคม (SRI) ซึ่งสังกัดอยู่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เริ่มโครงการอีกหนึ่งโครงการ ซึ่งได้สร้างบัญชี และถ่ายไมโครฟิล์ม คัมภีร์ใบลานจำนวนมากกว่า ๔,๐๐๐ ต้นฉบับ คัมภีร์ใบลาน โดยส่วนใหญ่มีเนื้อหาครอบคลุมความรู้ทางโลก เช่น กฎหมายโบราณ ขนบธรรมเนียม โหราศาสตร์ ประวัติศาสตร์และตำรายา ฯลฯ ต่อมา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ดำเนินโครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา (PNTMP) ขึ้นตั้งแต่ปี ๑๙๘๗ ถึง ๑๙๙๒ โครงการนี้ได้ทำการสำรวจคัมภีร์ใบลานครั้งใหญ่ที่สุดในภาคเหนือของไทย ท่านสามารถค้นหาข้อมูลการสำรวจ ในรูปแบบ PDF ภายในแหล่งข้อมูลในเว็บไซต์นี้ นอกจากนี้ยังได้จัดทำไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานมากกว่า ๔๐๐ ม้วน (ปัจจุบันอยู่ในความดูแลของ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (CMUL)) ซึ่งเป็นชุดคัมภีร์ใบลานที่ใหญ่ที่สุดในหอสมุดดิจิทัลนี้ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ยังได้สร้างบัญชีคัมภีร์ใบลานส่วนหนึ่งเป็นดิจิทัลโดยตรง และได้เผยแพร่คัมภีร์ใบลานเหล่านั้นออนไลน์ที่มีชื่อว่า ชุดฐานข้อมูลเอกสารมรดก สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (CMUL Digital Heritage Collection)

ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๒๐๐๕ เป็นต้นมา École française d'Extrême-Orient (EFEO) ได้ดำเนินการสร้างบัญชีคัมภีร์ใบลานล้านนา ตำนานและอื่นๆ พร้อมทั้งบันทึกเป็นดิจิทัล ซึ่งผู้สนใจสามารถค้นหารูปดิจิทัลดังกล่าวที่ “คัมภีร์ล้านนา” ในเว็บไซต์ของศูนย์ใบลานศึกษา สถาบันล้านนามหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ก็ได้ดำเนินการสร้างบัญชีคัมภีร์ใบลานล้านนาจำนวนมาก และบันทึกด้วยระบบดิจิทัล โดยเฉพาะคัมภีร์ใบลานที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์[๑]

---

[๑] หอสมุดดิจิทัลคัมภีร์ใบลานล้านนา,**วรรณกรรมล้านนา**,ออนไลน์,http://lannamanuscripts.net/th/about.

๓.๒ ประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานจังหวัดน่าน

คนโบราณนั้นนิยมบันทึกเรื่องราวและความรู้ต่าง ๆ โดยใช้ใบลาน เนื่องจากใบลานเป็นวัสดุธรรมชาติจากต้นลาน ซึ่งเป็นพันธุ์ไม้ที่หาได้ง่ายในเขตร้อนชื้น ทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออก[๒] ในประเทศอินเดีย พบว่ามีการจารึกข้อมูลลงในใบลานตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๖ ในแคว้นโอริสสา แต่ต่อมาเมื่อกระดาษได้เผยแพร่เข้าสู่อินเดียราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ และเข้ามามีอิทธิพลแทนที่ใบลานอย่างช้า ๆ นอกจากประเทศอินเดียแล้ว ยังปรากฏให้เห็นว่า มีการค้นพบการบันทึกเรื่องราวลงในใบลานในประเทศญี่ปุ่น ศรีลังกา และประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ อินโดนีเซีย ลาว พม่า กัมพูชา และไทย

สำหรับประเทศไทยนั้น การใช้ใบลานเพื่อบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ คาดว่าได้รับอิทธิพลมาจากประเทศศรีลังกา เมื่อครั้งที่พระภิกษุจากศรีลังกาเดินทางมาเผยแพร่พระพุทธศาสนาในดินแดนประเทศไทยเมื่อหลายร้อยปีก่อน ในขณะเดียวกันสำหรับสังคมท้องถิ่นล้านนาก็พบว่า จากหลักฐานเท่าที่มีปรากฏคัมภีร์ใบลานน่าจะมีมาตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นต้นมาจนถึงสมัยของพระเมืองแก้ว ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนแห่งนี้ คัมภีร์ใบลานในล้านนานั้น กล่าวกันว่าคัมภีร์ใบลานที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดเท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน คือ คัมภีร์ใบลานเรื่อง “ติงสนิบาต” จารเมื่อ พ.ศ. ๒๐๑๔ ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช[๓]

สำหรับจังหวัดน่าน” จังหวัดเล็ก ๆ ทางภาคเหนือของไทย ทรงคุณค่าเนื่องด้วยเป็นเมืองแหล่งคัมภีร์ใบลานอักษรธรรมจำนวนมากกระจายอยู่ตามวัดต่าง ๆ ในเขตจังหวัดน่าน สืบเนื่องจากในอดีตน่านเป็นนครรัฐที่มีความสำคัญในแง่เศรษฐกิจแห่งหนึ่งของภูมิภาค ด้วยการที่เป็นแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์แห่งเดียวในเขตอาณาจักรล้านนา ทำให้มีเส้นทางการการค้าเกลือที่นำพาความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจมาสู่เมืองน่าน ในขณะเดียวกันยังได้ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมกับเมืองต่าง ๆ นำมาผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นจนก่อเกิดเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งรวมไปถึงการจารคัมภีร์ใบลานด้วยอักษรธรรมและการศึกษาภาษาบาลีอีกด้วย เมื่อย้อนประวัติศาสตร์ไปตั้งแต่ยุคสร้างเมืองในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ทำให้พบว่า น่านเป็นนครรัฐที่มีพื้นที่ขนาดไม่ใหญ่นัก แต่กลับมีความสำคัญในแง่เศรษฐกิจ เนื่องจากเป็นแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์แห่งเดียวในเขตอาณาจักรล้านนา นครรัฐแห่งนี้จึงใช้เกลือเป็นเครื่องเจรจาต่อรองทางการเมือง และสร้างความสัมพันธ์กับอาณาจักรรอบข้าง ไม่ว่าจะเป็นอยุธยา สุโขทัยล้านช้าง หลวงพระบาง ตลอดจนสร้างความสัมพันธ์กับต่างประเทศ อาทิ โปรตุเกสและฮอลันดา โดยผ่านนครรัฐสุโขทัยในฐานะเมืองเครือญาติ

เส้นทางการค้าเกลือนอกจากจะนำความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจมาสู่เมืองน่านแล้วยังเป็นเส้นทางที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมกับอาณาจักรและเมืองต่างๆ นำมาผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นก่อเกิดเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัว ที่สะท้อนผ่านทางสถาปัตยกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งนครน่าน รวมถึงการรับธรรมเนียมการจารคัมภีร์ใบลานด้วยอักษรธรรม และการศึกษาภาษาบาลีอีกด้วย ซึ่งในเรื่องของการจารคัมภีร์ใบลานและการศึกษาภาษาบาลีนั้น อาจารย์สมเจตน์

---

[๒]สินีนาฏ สมบูรณ์อเนก, **การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน**, ใน สุภาพร นาคบัลลังก์ และสินีนาฏ สมบูรณ์เอนก (บรรณาธิการ), พุทธศิลป์ล้านนา: คุณค่า ศรัทธา และการอนุรักษ์ (เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗๔.

[๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕.

วิมลเกษม ผู้ทรงคุณวุฒิแห่งหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมจังหวัดน่านได้กล่าวว่า การศึกษาภาษาบาลีรวมทั้งกระแสการจารคัมภีร์ใบลานเข้ามายังนครรัฐแห่งนี้ใน ๒ ยุคที่สำคัญ คือ

ยุคแรก เมื่อครั้งพญาการเมืองแห่งนครรัฐน่านรับพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์และภาษาบาลีจากกรุงสุโขทัยในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาลิไท) ซึ่งถือว่าเป็นกษัตริย์ที่ใช้หลักการศาสนาและการทหารในการปกครองพุทธจักรและอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่น โดยอาศัยพระปรีชาสามารถในด้านพุทธศาสนา ทรงพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วงเพื่อสอนเรื่องนรกสวรรค์ให้ประชาชนเกรงกลัวต่อบาปและหมั่นสั่งสมบุญกุศล อันมีนัยด้านการปกครองบ้านเมืองให้พสกนิกรใต้ร่มพระบารมีอยู่เย็นเป็นสุข ถือเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเล่มแรก และเป็นกุศโลบายที่พระองค์ทรงใช้เพื่อสร้างความสงบร่มเย็นทางสังคมอย่างแยบคาย นอกจากนี้พระองค์ยังมีสายพระเนตรที่กว้างไกลในการขยายแสนยานุภาพทางการทหารและศาสนาผ่านศูนย์กลางการค้าเกลืออย่างน่านไปยังดินแดนต่าง ๆ เพื่อให้อาณาจักรรอบข้างยอมรับพระองค์ในฐานะกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย จึงโปรดเกล้าฯ ให้ส่งมหาเถรธรรมบาลภิกขุ หนึ่งในพระอาจารย์ของพระองค์ ผู้เป็นที่เคารพของพญาการเมืองไปอยู่ที่น่าน เมื่อพระมหาธรรมราชาลิไททรงใช้หลักการทางทหารและการพระศาสนาสำเร็จ การจารใบลานด้วยภาษาบาลีจึงขยายไปอย่างกว้างขวางในเมืองน่านนับแต่นั้นมา

ยุคที่สอง ร้อยกว่าปีต่อมาเป็น ที่ภาษาบาลีและการจารคัมภีร์ใบลานเข้ามาสู่น่านนครเมื่อพระเจ้าติโลกราชกษัตริย์แห่งนครพิงค์เชียงใหม่ มีพระราชประสงค์จะครอบครองแหล่งเกลือ จึงทรงยกทัพมาตีจนสามารถผนวกน่านเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาได้สำเร็จ รัชสมัยของพระองค์ถือเป็นยุคทองของอาณาจักรล้านนา ที่รุ่งเรืองทั้งการขยายอาณาเขตไปครอบครองหัวเมืองน้อยใหญ่จำนวนมาก อีกทั้งพระพุทธศาสนาและการศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎกก็เจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุด ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สังคายนาพระไตรปิฎกบาลีแล้วจารลงใบลานด้วยอักษรธรรมแจกจ่ายไปทั่วอาณาเขตที่ทรงปกครอง จึงส่งผลให้น่านในฐานะที่เป็นหนึ่งในเมืองขึ้นของอาณาจักรล้านนารับความรุ่งเรืองด้านพระพุทธศาสนาและการศึกษาภาษาบาลีเข้ามาด้วย

จากข้อมูลดังกล่าวจึงเห็นได้ว่า อิทธิพลจากอาณาจักรสุโขทัยในยุคแรกและอาณาจักรล้านนาในยุคต่อมา ทำให้การจารคัมภีร์ใบลานพระไตรปิฎกภาษาบาลีงอกงามในดินแดนนครน่าน จนกลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาภาษาบาลีแห่งหนึ่งที่สำคัญยิ่งในภาคเหนือดังจะเห็นได้ว่า ครั้งหนึ่งพระสิริมังคลาจารย์จอมปราชญ์แห่งล้านนาผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีแตกฉานในอักขรวิธีวจีวิพากษ์วากยสัมพันธ์และฉันทลักษณ์ ได้เดินทางไปศึกษาภาษาบาลีที่นครน่านนานถึง ๒ ปี เมื่อกลับไปเชียงใหม่ท่านได้รจนาผลงานทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ คือ เวสสันตรทีปนี มังคลัตถทีปนี และจักกวาฬทีปนี การที่ท่านเดินทางจากเชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางการสังคายนาที่พรั่งพร้อมไปด้วยนักปราชญ์

ผู้เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัยเพื่อไปเรียนรู้ภาษาบาลีที่น่าน แสดงว่า นครแห่งนี้ต้องมีความสำคัญในด้านการศึกษาพระไตรปิฎกและภาษาบาลีไม่น้อยทีเดียว กระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์เจ้านครน่านชั้นหลังทุกองค์ต่างทรงให้การทำนุบำรุงอุปถัมภ์ค้ำจุนพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๐ เรื่อง ราชวงษปกรณ์ พงศาวดารเมืองน่าน ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ผลิตเดช บันทึกไว้ว่า เจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้านครน่านองค์ที่ ๖๒ จากจำนวน ๖๔ พระองค์ ทรงสละทุนทรัพย์ส่วนพระองค์บูรณปฏิสังขรณ์วัดและปูชนียวัตถุเป็นอันมากและทรงเป็นองค์ประธานในการจัดสร้างคัมภีร์ใบลาน จารึกพระธรรมคำสั่งสอนถึง ๗ ครั้งระหว่างปีจุลศักราช ๑๒๑๗-๑๒๔๘ รวมแล้ว

จำนวนหลายพันผูก เมื่อจารคัมภีร์ใบลานแล้วเสร็จในแต่ละครั้ง ก็จัดให้มีงานสมโภชเฉลิมฉลอง ทั้งเจ้านายข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และประชาชนต่างเข้าร่วมบูชากัณฑ์เทศน์และถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ด้วยศรัทธา ดังปรากฏเรื่องราวเมื่อสร้างคัมภีร์ในครั้งที่สามแล้วเสร็จว่า

"..ท่านสร้างตั้งแต่จุลศักราช ๑๒๒๕ ตัวเถิงจุลศักราช ๑๒๓๒ ตัวนานได้ ๘ ปีแล รวมท่านได้สร้างธรรมครั้งถ้วน ๓ นี้นับเปนคัมภีร์มี ๑๘๙ คัมภีร์ นับเปนผูกมี ๑๒๕๑ ผูก..ท่านก็ได้ตั้งกระทำพุทธาภิเศกเบิกบายฉลองฟังธรรม กระทำบุญหื้อทาน ตั้งแต่วันเดือนยี่ขึ้น ๓ คำ่ ไปจนตลอดเถิงวันเดือนยี่ลงคำ่ ๑ จิงเปนที่เลิกแล้วบริบวรณ์หั้น เปนมหาพอยอันใหญ่หั้นแล นับเปนกัณฑ์คิ่นพระองค์ได้บูชากัณฑ์ครั้งนี้รวมมี ๓๑๖ กัณฑ์ วัตถุห้อยแขวนกัณฑ์ละ ๒ แถบรูเปีย เจ้ามหาอุปราชาบูชาเปนคิ่นท่าน ๕๐ กัณฑ์ เจ้าราชวงษ์บูชาเปนกัณฑ์คิ่น ๑๐ กัณฑ์ เจ้าสุริยบูชา ๕ กัณฑ์ เจ้าราชบุตรบูชา ๕ กัณฑ์ นอกนั้นศรัทธาเจ้านายท้าวพระยาเสนาอามาตย์ก็บูชาคนละกัณฑ์ฤๅ ๒ กัณฑ์ไปแลพระสงฆเจ้าทั้งหลายซึ่งท่านได้นิมนต์มารับทานในสมัยนี้มี ๓๘๓ องค์ ท่านได้เบิกเข้าใส่บาตรกินทานในครั้งนี้สิ้นเข้าสารแปดแสนเจ็ดหมื่นได้เบิกเปนเข้าพันก้อน เสี้ยงสองหมื่นเจ็ดพันห้าร้อยแปงเข้าหนมเสี้ยงแสนหนึ่ง รวมทั้งเลี้ยงพระสงฆ์เมืองแพร่เสี้ยงเข้าสารล้านสามหมื่นเจ็ดพัน นี้เปนครั้งถ้วน ๓ แล.."

นับตั้งแต่การสถาปนานครรัฐน่านในศตวรรษที่ ๑๘ จวบจนเจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้ายในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ นครน่านได้ผ่านการศึกสงคราม และตกอยู่ภายใต้การปกครองของแคว้นต่าง ๆ ที่ผลัดกันขึ้นมาเรืองอำนาจหลายครั้งหลายครา แต่ท่ามกลางความไม่สงบเรียบร้อยของบ้านเมือง การศึกษาภาษาบาลีและการจารคัมภีร์ใบลานก็ยังคงดำเนินอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายด้วยแรงศรัทธาทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร ก่อเกิดเป็นอัตลักษณ์แห่งวิถีชีวิตของชาวเมืองตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

๓.๒.๑ การอนุรักษ์พระธรรมคัมภีร์น่าน

อดีต พระธรรมคัมภีร์ ใบลาน เป็นเอกสารที่ใช้จดจารคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ความสำคัญของหนังสือใบลานมีมาพร้อม ๆ กับการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา คนไทยโบราณจึงมักเรียกหนังสือโบราณนี้ว่า "คัมภีร์ใบลาน" คติการสร้างคัมภีร์ใบลานไว้ในพระศาสนา ชาวพุทธเชื่อว่าจะได้รับอานิสงส์นับประมาณมิได้ จึงมีธรรมเนียมการสร้างคัมภีร์ใบลานถวายไว้มากมาย เพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา และพระสงฆ์ก็ใช้เทศนาในพิธีต่าง เป็นวัฒนธรรมและประเพณีแบบพุทธตลอดปี โดยเฉพาะชาวล้านนา ที่มีประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งยึดโยงกับพระพุทธศาสนามาช้านาน ดังประเพณี ๑๒ เดือนที่ทราบกัน กล่าวโดยเฉพาะ ประเพณีล้านนา ๑๒ เดือน ก็ได้พบประเพณีการฟังธรรมหลัก ๆ อยู่ ๒ เดือน คือ เดือน ยี่ ประเพณี "ตั้งธัมม์หลวง" หรือ "ฟังเทศมหาชาติ" เรื่องพระเวสสันตร ทั่วทั้งภาคเหนือจึงมี ธัมม์มหาชาติ มากมายหลายสำนวน เท่าที่สำรวจพบจากข้อมูลที่เก็บรักษาไว้ มีประมาณ ๒๓๗ สำนวน นับฉบับได้ ๔๑๖ ฉบับ กระจายอยู่ทั่ววัดในดินแดนล้านนา, ในเดือน ๑๑ เหนือ เดือน ๙ ใต้ ก็มีประเพณีการฟังเทศน์ ตลอดระยะที่เข้าพรรษา ๓ เดือน ตั้งแต่เดือน ๑๐ เหนือ ถึง เดือน ๑๒ เหนือ สมัยก่อนจะถือประเพณีคนเฒ่าจำศีลนอนวัด เมื่อคนเฒ่ามานอนที่วัด พระสงฆ์ต้องแสดงธรรม เผยแผ่พุทธธรรม โปรดพุทธศาสนิกชน นั้นหมายความว่า ทางวัดต้องมีพระธรรมคัมภีร์ทั้งที่เป็นชุดใหญ่ เรื่องยาว หรือ ธรรมพิเศษผูกเดียว (ธรรมโทน) สำหรับแสดงในประเพณี หรือพิธีกรรมนั้นๆ วัดในดินแดนล้านนา จึงเป็นเสมือนแหล่ง

เก็บรักษาพระธรรมคัมภีร์ รวมทั้งภูมิปัญญาล้านนา เป็นห้องสมุดแหล่งความรู้ของท้องถิ่นนับแต่อดีตกาลมา

นครน่าน เคยเป็นรัฐอิสระ มีอายุเก่าแก่พอๆกับ สุโขทัย มีเจ้านครผู้ปกครองน่านหลายพระองค์ ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา สร้างศาสนสถาน วัด วา อาราม พระธาตุ เจดีย์ หอธรรม และพระธรรมคัมภีร์ถวายไว้ในพระพุทธศาสนาไม่น้อยกว่าจังหวัดอื่นๆ ของล้านนา เหตุการณ์สำคัญที่เจ้าผู้ครองนครน่าน ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับการสร้างพระธรรมคัมภีร์ พระไตรปิฎกล้านนา ที่มีหลักฐานปรากฏชัดเจน ตามจารึกและพงศาวดารน่านที่ควรถวายพระเกียรติยศ ณ ตรงนี้ ก็มี ๒ พระองค์ คือ

พระองค์แรก ได้แก่ เจ้ามหายศ โอรสของเจ้าฟ้าอัตถวรปัญโญ เจ้าเมืองน่าน องค์ที่ ๙ แห่งราชวงศ์หลวงติ๋นมหาวงศ์ เป็นผู้ครองนครน่านลำดับที่ ๔ โดยพระองค์ทรงให้การอุปถัมภ์ครูบากัญจนมหาเถร ในการรวบรวมและทำสังคายนาพระไตรปิฎกที่ วัดช้างค้ำ นครน่าน ในปี พ.ศ. ๒๓๗๖ ดังความว่า “ปี พ.ศ. ๒๓๗๖

> *“ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสูงเม่น ได้เดินทางไปเมืองนันทบุรี เพื่อสังคายนาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ธรรมเรื่องต่างๆ ที่วัดจ้างก้ำ(ช้างค้ำ) โดยมี พระมหายศ เจ้าผู้ครองนครน่าน เป็นประธานฝ่ายฆราวาส พร้อมกับอุปราช ราชวงศ์ทรงเป็นองค์อุปถัมภก ในการเดินทางไปคัดลอกพระไตรปิฎกจากเมืองหลวงพระบาง ในกาลครั้งนั้น ได้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก จำนวนทั้งสิ้น ๑๔๒ มัด เท่ากับ ๑,๑๐๓ ผูก และได้ฉลองพระไตรปิฎกในปี จ.ศ. ๑๑๙๙”*

พระองค์ที่ ๒ ได้แก่ เจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ ราชบุตรของเจ้าฟ้าอัตถวรปัญโญ พระนามเต็มตามพระอิสริยยศว่า “เจ้าอนันตวรฤทธิเดช กุลเชฐมหันต์ ไชยนันทบุรมหาราชวงษาธิบดี เจ้านครน่าน” พระองค์มีบทบาทเป็นหลักสำคัญในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาในนครน่าน ให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมา โดยการสร้าง บูรณะ และปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน และ ศาสนวัตถุ ที่ชำรุดทรุดโทรม ให้ความอุปถัมภ์ การจารพระไตรปิฎก การคัดลอก การปริวรรตพระธรรมคัมภีร์ลงในใบลาน ถึง ๗ ครั้ง โดยใช้เวลา ประมาณ ๓๑ ปี(พ.ศ. ๒๓๙๘-๒๔๒๙) รวมพระคัมภีร์ทั้งสิ้น ๕๕๘ พระคัมภีร์ จำนวน ๔,๒๙๓ ผูก มอบถวายไว้ในพระพุทธศาสนา ทั้งได้นำไปมอบให้เมืองต่างๆ เช่น เมืองลำปาง เมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงราย และเมืองหลวงพระบาง ดังความว่า

> *“เจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา สร้างหอคำ คุ้มแก้ว และแต่งตั้งตำแหน่งหน้าที่งานราชการต่างๆ ในเมืองน่าน ... เจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ สร้างวัดวาอารามศาสนาพระเจ้า พระธรรมและพระไตรปิฎก บาลี นิบาต นิกาย นิยายทั้งหลายไว้ค้ำชูศาสนา ถึงจุลศักราช ๑๒๑๙(พ.ศ. ๒๔๐๐) ตัว ปีเมืองใส้นั้น เจ้ามหาชีวิตท่านก็มีอาญาหื้อแก่ท้าวพระยาเสนาอามาตย์บ้านเมืองทั้งมวลสร้างแปลงหอคำและคุ้มแก้วหั้นแล...ท่านก็ซ้ำมีความรำเพิงเล็งหันยังพระพุทธบาทศาสนาที่หลุ คร่ำต่ำชรา เป็นการดีริสร้างซ่อม บ่*

เท่าแต่นั้นท่านก็มีพระราชศรัทธาใคร่สร้างเขียนยังรสธรรมเทศนาคือบาลีและนิบาตนิกาย นิยายทั้งหลายไว้ค้ำชูศาสนาพระโคตมเจ้าหื้อรุ่งเรืองไปภายหน้า”

เมื่อพระธรรมคัมภีร์เก็บรักษาไว้ที่วัด ในจังหวัดน่าน ผ่านกาลเวลามากว่า ๒๐๐ ปี แม้จะมีการทำซ้ำในสมัยเจ้าอนัตวรฤทธิเดชฯ ก็มีอายุเกือบ ๑๕๐ ปี ถือว่าเป็นเอกสารโบราณที่หายาก เอกสารบางเรื่องที่ได้รับความนิยม ก็จะมีการจารคัดลอกสืบมา แต่ก็เป็นภาษาล้านนา ที่เรียกว่า ตัวเมือง หาคนอ่านได้ยากในสมัยปัจจุบัน กอปรกับนโยบายการปกครองแบบรวมศูนย์โดยรัฐสยาม ต้องการให้พลเมืองใช้ภาษาไทยภาคกลาง หลักสูตรการศึกษาก็ไม่นิยมให้ศึกษาอักษรและภาษาท้องถิ่น ก็เป็นการเร่งให้ภาษาโบราณ ภาษาท้องถิ่นขาดการศึกษาต่อยอด สืบทอด ยิ่งภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่จารึกด้วยภาษาโบราณ ก็ยิ่งเป็นการยากที่จะดึงดูดให้คนสมัยใหม่มาสนใจศึกษา เพราะมีวิทยาการสมัยใหม่หลายศาสตร์ที่คิดว่าทันสมัยกว่า เอกสารโบราณในคัมภีร์ จึงถูกละเลย ขาดความสนใจ ขาดช่วงที่จะสืบทอด แทบหายจากหน้าประวัติศาสตร์ไปเลย ปัจจุบัน โชคยังดี ที่ยังมีสถาบันการศึกษา และ ปราชญ์ท้องถิ่นเห็นความสำคัญในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ จึงได้มีกลุ่มฟื้นฟู อนุรักษ์ ทำการสำรวจ จัดเก็บ และถ่ายสำเนาภาพเอาไว้ การสำรวจจัดเก็บแม้จะกระจายไปทั่วพื้นที่ภาคเหนือ แต่ก็ทำได้ในวงจำกัด สามารถสำรวจและทำการอนุรักษ์ เก็บเป็นฐานข้อมูลได้จำนวนน้อยมาก เมื่อเทียบกับปริมาณมหาศาลของพระธรรมคัมภีร์ที่กระจายอยู่ตามวัดต่างๆ กล่าวเฉพาะในส่วนของนครน่าน

๓.๒.๒ การสำรวจพระธรรมคัมภีร์ใบลานของวัด ในจังหวัดน่าน

จังหวัดน่านมีกลุ่มต่างๆที่ได้ทำการสำรวจ อนุรักษ์ หลายกลุ่มสาขา มีรายละเอียดดังนี้

คณะสำรวจนำโดย รศ.ดร.มล.พันธุ์สูรย์ ลดาวัลย์ สำนักส่งเสริมรศ. สมหมาย เปรมจิตต์ ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำการสำรวจอีกในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๒ ครอบคลุมพื้นที่ ๕ อำเภอ จำนวน ๑๐ วัด กับ ๑ พิพิธภัณฑ์ ได้รายชื่อคัมภีร์ ๔๖๖ รายการ เก็บเป็นฐานข้อมูลไว้ที่ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียใหม่ และ ศ.ดร.ฮันส์ เพ็นธ์ ได้เคยออกไปสำรวจ พระธรรมคัมภีร์ใบลานของวัด ในจังหวัดน่าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๓– ๒๕๓๗ สำรวจได้ทั้งหมด ๔๔ วัด ครอบคลุมพื้นที่ ๙ อำเภอ ได้ถ่ายสำเนาภาพพระธรรมคัมภีร์ได้ ๓๒๑ รายการ ๑,๔๔๐ ผูก มีจำนวน ๕๑,๕๖๒ หน้าลานเก็บข้อมูลไว้ที่คลังข้อมูลฝ่ายล้านนาคดี สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๑) ยุคแรก (พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๓๗) สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียใหม่ นำทีมโดย รองศาสตราจารย์ สมหมาย เปรมจิตต์ ชุดแรก ได้ออกสำรวจพระธรรมคัมภีร์ใบลานของวัดในจังหวัดน่าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๓ – ๒๕๓๗ ในช่วงระยะเวลา ๑๔ ปี ซึ่งบางวัดเข้าไปสำรวจ หลายครั้ง แต่จะระบุเฉพาะปี พ.ศ.แรกที่เริ่มเข้าสำรวจเอาไว้ ซึ่งสำรวจได้ทั้งหมด ๔๔ วัด ครอบคลุมพื้นที่ ๙ อำเภอ และทำการถ่ายสำเนาภาพพระธรรมคัมภีร์เอาไว้ เป็นจำนวน ๓๒๑ รายการ(ตรวจสอบได้ ๓๑๙ รายการ) นับจำนวนผูกได้ ๑,๔๔๐ ผูก มีจำนวนหน้าลานทั้งหมด ๕๑,๕๖๒ หน้าลาน

๒) ยุคที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๘) คณะนักวิจัย นำโดย อาจารย์ ดร.พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ รองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม อาจารย์ประจำ ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พร้อมด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.จีรายุทธ์ ชัยจารุวณิช คณะวิทยาศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ อินทนนท์ คณะมนุษยศาสตร์ พร้อมด้วยคณะผู้ช่วยนักวิจัยปฏิบัติการ (รายนามปรากฏในท้ายหนังสือ) ทำการสำรวจรวบรวมและจัดทำระบบสารสนเทศสำเนาภาพถ่ายพระธรรมคัมภีร์ใบลาน พระนครน่าน ในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ได้ จำนวน ๓ วัด คือ วัดดอนแก้ว อำเภอเมือง วัดนาเหลืองใน และวัดศรีเชียงบาล อำเภอเวียงสา โดยการสำรวจรายการอย่างละเอียด ได้จำนวน ๒,๓๓๘ รายการ ดังนี้

วัดดอนแก้ว ตำบลในเวียง คณะนักวิจัยได้ลงมือปฏิบัติการสำรวจและทำการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง ๒ ระยะ (ครั้งที่ ๑ เริ่ม ๑๙ ตุลาคม – ๒๓ พฤศจิกายน และเข้าไปจัดเก็บงานครั้งที่ ๒ จนแล้วเสร็จ ในเดือนธันวาคม เป็นเวลาทำการ ๒ เดือน ได้ผลการสำรวจ ดังนี้ เอกสารที่ วัดดอนแก้ว มีจำนวนทั้งหมด ๘๖๕ เรื่อง โดยแบ่งประเภทออกเป็นคัมภีร์ใบลาน จำนวน ๘๔๘ เรื่อง พับสา จำนวน ๑๗ เรื่อง (ชำรุด) สมบูรณ์ ๓๘๑ เรื่อง ชำรุด ๔๘๔ เรื่อง (ในส่วนของพับสาไม่ได้ลงรายการสำรวจเอาไว้) คัมภีร์ใบลานทั้งหมดที่ได้ทำการสำรวจ จัดหมวดหมู่ตามระบบการจัดคัมภีร์ของสถาบันวิจัยสังคมดังนี้

๐๑ พระพุทธศาสนา	๗๙๐	เรื่อง	สมบูรณ์	๓๘๑	เรื่อง	ชำรุด	๔๘๔	เรื่อง
๐๒ หมวดนิทานพื้นบ้าน	๓	เรื่อง	สมบูรณ์	๒	เรื่อง	ชำรุด	๑	เรื่อง
๐๔ หมวดจริยศาสตร์	๔	เรื่อง	สมบูรณ์	๒	เรื่อง	ชำรุด	๒	เรื่อง
๐๕ หมวดประวัติศาสตร์	๓	เรื่อง	สมบูรณ์	๓	เรื่อง			
๐๘ หมวดยาสมุนไพร	๑	เรื่อง						
๐๙ หมวดลัทธิพิธีกรรม	๘	เรื่อง	สมบูรณ์	๑	เรื่อง	ชำรุด	๗	เรื่อง
๑๐ หมวดไสยศาสตร์	๒	เรื่อง	สมบูรณ์	๑	เรื่อง	ชำรุด	๑	เรื่อง
๑๑ หมวดปกิณกะ	๓๗	เรื่อง	สมบูรณ์	๑๖	เรื่อง	ชำรุด	๒๑	เรื่อง

และถ่ายสำเนาดิจิตอลเป็นฐานข้อมูลของวัดดอนแก้วเอกสาร ไว้ ๑๖ เรื่อง ๒๕ ผูก ๑,๔๑๒ หน้าลาน หมายเหตุ ข้อมูลที่สถาบันวิจัยสังคมได้ถ่ายสำเนาภาพพระธรรมคัมภีร์ใบลานของวัดดอนแก้วเอาไว้เดิม มีพระธรรมคัมภีร์ ๑๑ เรื่อง ๕๖ ผูก ๑,๘๔๕ หน้าลาน) ได้ทำการปริวรรต จากต้นฉบับใบลาน ๒ เรื่อง ได้แก่ อานิสงส์ก่อพระธาตุดอนแก้ว และตำนานถ้ำกุ่ม

วัดนาเหลืองใน ตำบลนาเหลือง และวัดศรีเชียงบาล บ้านป่าคา ตำบลนาเหลือง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน คณะนักวิจัยออกสำรวจระหว่าง วันที่ ๑ ตุลาคม- ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ มีรายการคัมภีร์ใบลาน พับสาและผ้ายันต์ วัดนาเหลืองใน รวมทั้งสิ้น ๖๑๓ รายการ จำแนกตามประเภทวัสดุ ได้แก่ คัมภีร์ใบลาน ๕๖๒ รายการ พับสาและผ้ายันต์ ๕๑ รายการ ดังนี้

๐๑ หมวดพระพุทธศาสนา จำนวน ๑๕๓๗ เรื่อง (๕๓๔ = ๕๑๘ ผูก ๑๖เล่ม)
๐๒ หมวดนิทานพื้นบ้าน จำนวน ๓ เรื่อง ๔ ผูก
๐๓ หมวดกฎหมายโบราณ จำนวน ๑ เรื่อง ๑ เล่ม
๐๔ หมวดจริยศาสตร์ จำนวน ๒ เรื่อง ๒ ผูก
๐๖ หมวดโหราศาสตร์ จำนวน ๑๔ เรื่อง ๓ ผูก/ ๑๓ เล่ม
๐๗ หมวดโคลงกลอน จำนวน ๖ เรื่อง ๑ ผูก ๕/ เล่ม
๐๘ หมวดยาสมุนไพร จำนวน ๖ เรื่อง ๕ ผูก/๑เล่ม

๐๙ หมวดลัทธิพิธีกรรม จำนวน ๘ เรื่อง ๑๒ ผูก/๓ เล่ม

๑๐ หมวดไสยศาสตร์ จำนวน ๑๗ เรื่อง ๓ ผูก/๑๕ เล่ม /๒ ผืน ๑๑ หมวดปกิณกะ จำนวน ๘ เรื่อง ๑๐ เล่ม มีเอกสารใบลานที่ถ่ายสำเนาภาพดิจิตอล ๓๖ รายการ ทำการปริวรรต จำนวน ๒ เรื่อง ได้แก่ ตำราลักษณะช้าง, ตำราช้าง, ตำราสู่ขวัญช้าง และมงคลธรรมคำกลอน

วัดศรีเชียงบาล การสำรวจอนุรักษ์พระธรรมคัมภีร์ใบลานที่วัดศรีเชียงบาลได้คัมภีร์ใบลานทั้งหมด จำนวน ๘๖๐ รายการ จำแนกหมวดธรรมได้ ดังนี้

๐๑ หมวดพระพุทธศาสนา (จำนวน ๑๒๓ เรื่อง ๗๔๔ ผูก)

๐๒ หมวดนิทานพื้นบ้าน จำนวน ๓ เรื่อง ๓ ผูก

๐๔ หมวดจริยศาสตร์ จำนวน ๕ เรื่อง ๗ ผูก

๐๙ หมวดลัทธิพิธีกรรม จำนวน ๕ เรื่อง ๙ ผูก (หมายเหตุ คณะนักวิจัยยังไม่ได้ทำการถ่ายสำเนาภาพเก็บไว้ในครั้งนี้ แต่ได้จัดระบบลงทะเบียนเอาไว้แล้ว)

๓.๓ ประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานจังหวัดพะเยา

จังหวัดพะเยาในสมัยครูบากัญจนอรัญญวาสี วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ท่านมีชีวิตอยู่ในช่วง ปี ๒๓๓๒ - ๒๔๑๑ (อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๒) เป็นผู้ที่มีบทบาทเป็นผู้นำในการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรม (ในช่วงปี พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๘๒) จากวัดและสถานที่ต่างๆ เช่น เชียงใหม่ ลำพูน แพร่ น่าน หลวงพระบาง ตากครูบากัญจนอรัญวาสี เคยสั่งให้ทำการสำรวจ หรือ สั่งให้รวบรวมจากเมืองพะเยา เชียงราย และเชียงแสน เพื่อนำไปคัดลอกและเก็บรักษาที่นครแพร่ แต่ไม่พบหลักฐานบันทึกชัดเจนว่า ท่านได้เดินทางมารวบรวม หรือ คัดลอกคัมภีร์ธรรมจากจังหวัดพะเยา ไปร่วมทำสังคายนาที่หัวเมืองสำคัญดังที่กล่าวมาเลย ทั้งไม่พบหลักฐานการรวบรวมพระธัมม์คัมภีร์ในเส้นทางเชียงราย เชียงแสน และพะเยาด้วย หากจะให้สันนิษฐาน มีปัจจัยสำคัญ คือ

๑. ภัยสงคราม ระหว่างพม่า-ไทย ครั้งที่ ๒ (พ.ศ.๒๓๑๐) หัวเมืองต่าง ๆ ใน ล้านนา โดยเฉพาะ เชียงราย เชียงแสน และเมืองพะเยา ช่วงเกิดสงครามสยามกับพม่า จนสูญเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ชาวล้านนา หรือ ชาวยวน ถูกพม่าเกณฑ์เป็นทหาร มารุกรานรบกับอยุธยา จนเสียกรุงอยุธยา การที่ถูกพม่ากวาดต้อน เกณฑ์แรงงานชาวล้านนามารบกับไทยหลายครั้ง ประชากรก็ลดลง ประชาชนต่างก็อพยพหลีกภัยสงคราม ไปหาที่ปลอดภัย พระสงฆ์ก็ต้องทิ้งวัดปล่อยให้รกร้างไปช่วงสงคราม ในเมืองพะเยาแทบจะร้างผู้คน วัดวาอารามจำนวนมากต้องกลายเป็นวัดร้างไป เพราะไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา เหลือแต่เพียงวัดในเมืองบางแห่ง เช่น วัดหลวงราชสัณฐาน วัดราชคฤห์ แต่หัวเมืองทางเหนือก็ยังไม่สงบ หลังสุด ในปี พ.ศ. ๒๓๓๐ เมื่อกองทัพพม่า นำโดย อะแซหวุ่นกี้ ยกมารุกรานไทยอีกครั้ง สามารถยึดหัวเมืองล้านนาได้อีก ๖ หัวเมือง มีเมืองเชียงราย เมืองพะเยา เมืองฝาง เมืองปุ เมืองสาดและเมืองปาย ชาวเมืองพะเยาเองต่างก็หลบหนีพิษภัยสงคราม มีชาวเมืองพะเยาจำนวนหนึ่ง อพยพหนีภัยเข้ามาอาศัยเมืองลำปาง มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ด้านทิศใต้ ฝั่งขวาของแม่น้ำวัง ร่วมกันสร้างหมู่บ้าน ละวัดประจำหมู่บ้าน โดยเอาชื่อเมืองเดิมของตนมาเป็นชื่อว่า “วัดพะเยา/พระยาว” ซึ่งปัจจุบันนี้ ได้แก่ วัดปงสนุก บ้านปงสนุก นครลำปาง ผลพวงจากสงครามพม่า - สยาม นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๓๓๐ – ๒๓๘๖ เป็นเวลาถึง ๕๖ ปี เมืองพะเยา ตกเป็นเมืองร้างไป จนสมัยของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้ฟื้นหัวเมืองเหนือหลายเมืองขึ้นมาเป็นเมืองหน้า

ด่าน มีเมืองพะเยา เมืองเชียงราย และเมืองงาว โดยให้เมืองพะเยา และเมืองงาว ขึ้นต่อลำปาง ส่วนเมืองเชียงราย ให้ขึ้นกับเชียงใหม่ ด้วยภัยสงคราม พะเยาเคยเป็นบ้านเมืองร้าง วัดวาถูกทิ้งร้างมานาน แม้จะสงบแต่ก็เพิ่งจะฟื้นตัว ตั้งตัวยังไม่สงบเรียบร้อยมั่นคงเป็นปึกแผ่นนัก ครูบากัญจนอรัญวาสีจึงไม่อาจสืบค้นคัมภีร์ได้จากพะเยา อย่างไรก็ตาม ในครั้งที่ครูบากัญจนอรัญวาสี รวมรวมคัดธรรมที่นครลำปาง ๒ สมัย คือ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๔ ท่านจำพรรษาที่วัดบ้านนาครัว เมืองลำปาง(ปัจจุบัน อยู่ในเขตอำเภอแม่ทะ) และ ในปี พ.ศ. ๒๓๘๒ มาจำพรรษาที่ วัดเวียง เมืองเถิน นครลำปาง ได้พบหลักฐาน ในรายการ “เส้นธัมม์เมืองลำปาง” ที่เกี่ยวกับพะเยา โดยมีเจ้าเมืองพะเยา และบุคคลอื่น ๆ ที่ระบุว่า เป็นคนที่อยู่อาศัยในเมืองพะเยา ได้มาร่วมเป็นเจ้าภาพในการถวายพระธัมม์คัมภีร์ที่นครลำปาง มีหลายคัมภีร์ที่ได้หยิบยืมมาจาก “วัดพระยาว” คงไม่ใช่วัดในจังหวัดพะเยา แต่น่าจะเป็นวัด “ปงสนุก” ตามที่กล่าวมาแล้ว แต่ในหลักฐาน เส้นธัมม์เมืองลำปางเอง ก็ยังมีชื่อวัด “พงสนุกด่านใต้” ปรากฏอยู่ด้วย ซึ่งวัดพระยาว ก็คือ วัดพงสนุกด้านใต้ วัดเดียวกัน ขอแสดงตัวอย่างรายการเส้นธัมม์เมืองลำปาง ดังต่อไปนี้

ธัมม์มัดหนึ่งฯ เอกนิบาต ๑๔ ผูก ...ยืมวัดศรีเกิด ธัมม์ ๕ มัดนี้ ท้าวมหาวงส์ เวียงพระยาวเป็นสัทธารับสร้าง

ธัมม์มัดหนึ่งฯ สุรินทชุมพู ๕ ผูก ...ยืมวัดหมื่นกาด เจ้าพระยา เวียงพระยาว เป็นสัทธารับสร้าง

ธัมม์มัดหนึ่งฯ โปราณสังคหะสูตต์ มี ๘ ผูก ยืมวัดพระยาวมา แสนอินทวิไช อยู่เวียงพระยาว เป็นสัทมธารับสร้าง

๒. ไม่ใช่เส้นทางหลัก สำหรับการสำรวจรวบรวมพระไตรปิฎก ของครูบากัญจนะ เมื่อจับศูนย์กลาง ตั้งที่ วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ เส้นทางสำรวจพระธัมม์คัมภีร์สายใต้ ก็เป็น ลำปาง เถิน ตาก ลำพูน เชียงใหม่ และเส้นทางสายเหนือ ก็เป็นน่าน และขยายไปถึงนครหลวงพระบาง

สำรวจรวบรวมพระธัมม์คัมภีร์เมืองพะเยา ด้วยข้อจำกัดทางหลักฐาน แบ่งระยะการสำรวจรวบรวมพระธัมม์คัมภีร์เมืองพะเยาที่มีหลักฐานชัดเจนออกเป็น ๔ ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ ๑ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์(ปวง ธมฺมปญฺโญ) กับการอนุรักษ์ความรู้ท้องถิ่นพะเยา (พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๓๙) ด้วยความที่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์เป็นพระสงฆ์ที่มีความเข้าใจ ทั้งมีความวิริยะอุตสาหะในการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์โบราณคดีล้านนา และเมืองพะเยามาเป็นเวลานานกว่า ๔๐ ปี ท่านเป็นผู้เปิดประตูเมืองพะเยาในอดีต ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจวัฒนธรรมของตนเอง อันเป็นมรดกล้ำค่า โดยท่านเก็บสะสมวัตถุโบราณต่าง ๆ เอาไว้ เช่น วัตถุโบราณประมาณ ๑,๐๐๐ ชิ้น หลักศิลาจารึกหินทราย ๓๐ ชิ้น ตำราคัมภีร์โบราณ สมุดข่อย เป็นจำนวนมาก มาตั้งแต่ต้น พ.ศ.๒๕๐๐ ท่านได้ปริวรรต แต่งหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และความรู้ทั่วไปอีก ไม่น้อยกว่า ๒๕ เรื่อง เช่น ประวัติเมืองพะเยา ประวัติพญางำเมือง ผู้ครองนครภูกามยาวในอดีต ตำนานความเป็นมาต่าง ๆ ผลงานที่กล่าวมาเป็นส่วนสำคัญทำให้เกิด หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา เพื่อเป็นสถานศึกษาประวัติศาสตร์โบราณคดีและที่รวบรวมจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นพร้อมกับวัตถุโบราณที่รวบรวมไว้

ช่วงที่ ๒ คณะสำรวจอนุรักษ์เอกสารโบราณ (ชุดที่ ๑ ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๓- ๒๕๒๙ นำโดย รศ. สมหมาย เปรมจิตต์) จากสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในช่วงระยะเวลา ๖ ปี พื้นที่ทำการสำรวจ มีทั้งหมด ๓๑ แห่ง แบ่งเป็นวัด ๒๙ วัด และสมบัติส่วนบุคคล อีก ๒ ราย ในพื้นที่ ๖

อำเภอ ๑๖ ตำบล บันทึกข้อมูล การสำรวจและถ่ายสำเนาพระธัมม์คัมภีร์ใบลานมาเก็บรักษาไว้ที่คลังข้อมูลกลุ่มล้านนาคดี สถาบันวิจัยสังคม เป็นจำนวน ๒๔๓ รายการ นับจำนวน ผูกได้ ๙๙๒ ผูก ข้อมูลการสำรวจและถ่ายสำเนาพระธัมม์คัมภีร์ใบลานมาเก็บรักษาไว้ที่คลังข้อมูลกลุ่มล้านนาคดี สถาบันวิจัยสังคม มีจำนวน ๒๔๓ รายการ นับจำนวน ผูกได้ ๙๙๒ ผูก ข้อมูลการสำรวจและถ่ายสำเนาพระธัมม์คัมภีร์ใบลานมาเก็บรักษาไว้ที่คลังข้อมูลกลุ่มล้านนาคดี สถาบันวิจัยสังคม มีจำนวน ๒๔๓ รายการ นับจำนวน ผูกได้ ๙๙๒ ผูก จำแนกเป็นดังนี้

๑) อำเภอเมือง มี ๑๑ วัด ได้แก่

๑) วัดศรีโคมคำ รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๓๕รายการ

๒) วัดพระแก้ว รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑ รายการ

๓) วัดตุ่นกลาง รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๙ รายการ

๔) วัดตุ่นใต้ รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑๒ รายการ

๕) วัดดอกบัว รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๘ รายการ

๖) วัดต๋อมดง รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑๒ รายการ

๗) วัดต๋อมใต้ รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑๕ รายการ

๘) วัดแม่นาเรือ รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑ รายการ

๙) วัดบุญเหยี่ยน รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๙ รายการ

๑๐) วัดท่ากลอง รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๖ รายการ

(๑๑) วัดใหม่หลวง รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑ รายการ

๒) อำเภอแม่ใจ มี ๕ วัด ได้แก่

๑) วัดศรีสุพรรณ รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑๐ รายการ

๒) วัดตาลถ้อย รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๘ รายการ

๓) วัดแม่สุก รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๕ รายการ

๔) วัดศรีบุญเรือง รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑๕ รายการ

๕) วัดโพธาราม รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๔๑ รายการ

๓) อำเภอดอกคำใต้ มี ๕ วัด ได้แก่

๑) วัดบุญเรือง รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๗ รายการ

๒) วัดพญาชมพู รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑ รายการ

๓) วัดดอนเหล็ก รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๔ รายการ

๔) วัดดอนเล้า รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๒ รายการ

๕) วัดช่างหิน รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๒ รายการ

๔) อำเภอเชียงคำ มี ๕ วัด ได้แก่

๑) วัดหย่วน รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑ รายการ

๒) วัดแสนเมืองมา รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑๔ รายการ

๓) วัดนันทาราม รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑ รายการ

๔) วัดเชียงบาน รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๒ รายการ

๕) วัดบุญยืน รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑ รายการ

๕) อำเภอเชียงม่วน มี ๑ วัด สมบัติส่วนบุคคล ๒ แห่ง ได้แก่

๑) วัดท่าฟ้าใต้ รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑๒ รายการ

๒) นายสม ชุมภูชนะภัย รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๒ รายการ

๓) นายคำมา กองแก้ว รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๑ รายการ

๖) อำเภอปง มี ๑ วัด ได้แก่ วัดหนองบัว รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ จำนวน ๒ รายการ

ช่วงที่ ๓ คณะสำรวจอนุรักษ์เอกสารโบราณ (ชุดที่ ๒ ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๑- ๒๕๓๕ นำโดย อาจารย์ ม.ร.ว.รุจยา อาภากร และ ศาสตราจารย์ ดร.ฮารันด์ ฮุนดิอุซ) โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยการสนับสนุน ทุนในการสำรวจจากประเทศเยอรมัน ได้ทำโครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาขึ้นมา และได้เข้าไปสำรวจ และบันทึกรายการคัมภีร์ใบลานในพื้นที่จังหวัดพะเยา นับแต่ พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๓๕ ครอบคลุมพื้นที่ ๓ อำเภอ จำนวน ๘ วัด มีคัมภีร์ จำนวน ๓๕๖ รายการ ดังนี้

๑) อำเภอเมือง มี ๔ วัด ได้แก่

๑) วัดศรีโคมคำ รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ ๒๓๐ รายการ

๒) วัดตุ่นกลาง รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ ๒๐ รายการ

๓) วัดหลวงราชสัณฐาน รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ ๑๒ รายการ

๔) วัดราชคฤห์ รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ ๓ รายการ

๒) อำเภอแม่ใจ) มี ๒ วัด ได้แก่

๑) วัดศรีสุพรรณ รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ ๒๔ รายการ

๒) วัดโพธาราม รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ ๖ รายการ

๓) อำเภอเชียงคำ มี ๒ วัด ได้แก่

๑) วัดแสนเมืองมารายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ ๒๒ รายการ

๒) วัดหย่วน รายชื่อพระธัมม์คัมภีร์ ๓๙ รายการ

ช่วงที่ ๔ การสำรวจคัมภีร์ใบลาน จังหวัดพะเยา ชุดปัจจุบัน ปี พ.ศ. ๒๕๕๘ – ๒๕๖๐ ดร.พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ รองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หัวหน้าโครงการวิจัย ประกอบด้วยนักวิจัย ๓ ท่าน มี รศ.ดร.ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์ ผศ.ดร.วิโรจน์อินทนนท์ จาก มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ รศ.ดร.วันชัย พลเมืองดี จาก มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา และผู้ช่วยนักวิจัย ๒ ท่าน ได้แก่ นายชนินทร์ เขียวสนุก นางสาวอมรรัตน์ เฟื่องวรธรรม จากสถาบันวิจัยสังคม หาวิทยาลัยเชียงใหม่ เห็นชอบร่วมกันว่า เอกสารโบราณที่ถ่ายสำเนาจากแหล่งจังหวัดพะเยา ในคลังข้อมูลเอกสารไมโครฟิล์ม ฝ่านล้านนาคดี สถาบันวิจัยสังคม ก็ยังมีจำนวนน้อย เป็นความจำเป็นและเร่งด่วนที่จะทำการสืบค้น อนุรักษ์ และทำการถ่ายทอดภูมิปัญญาในจังหวัดพะเยาเพิ่มเติม จึงเลือกวัดที่ได้รับข้อมูลว่า ยังมีเอกสารโบราณที่ตกสำรวจ จำนวน ๑๐ วัด ในพื้นที่ ๕ อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอเชียงคำ อำเภอภูซาง อำเภอ ภูกามยาว และอำเภอดอกคำใต้

ด้านการทำรายการลงทะเบียน ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ และถ่ายสำเนาคัมภีร์โบราณ มีรายการสำรวจซึ่งจะแบ่งออกตามรายวัดดังนี้

๑) วัดหลวงราชสัณฐาน มีรายการที่สำรวจและลงทะเบียน รวมทั้งสิ้น จำนวน ๘๗๐ เรื่อง ๑,๐๒๖ ผูก ๓ เล่ม จำแนกตามประเภทวัสดุ ได้แก่ ๑) ใบลาน ๘๖๗ เรื่อง ๑,๐๒๖ ผูก ๒) พับสา ๓ เรื่อง ๓ เล่ม มีคัมภีร์ใบลาน/พับสาที่ถ่ายสำเนาภาพดิจิตัล

๒) วัดราชคฤห์ มีรายการที่สำรวจและลงทะเบียน รวมทั้งสิ้น ๓๗ เรื่อง ๓๗ ผูก จำแนกตามประเภทวัสดุ ได้แก่ ๑) ใบลาน ๓๗ เรื่อง ๓๗ ผูก

๓) วัดลี มีรายการที่สำรวจและลงทะเบียน รวมทั้งสิ้นจำนวน ๑,๘๐๐ เรื่อง ๒,๑๔๖ ผูก จำแนกตามประเภทวัสดุ ได้แก่ ๑) ใบลาน ๑,๗๓๑ เรื่อง ๒,๐๗๗ ผูก ๒) พับสา,สมุดฝรั่ง ๖๙ เรื่อง ๖๙ เล่ม

๔) วัดเชียงหมั้น มีรายการที่สำรวจและลงทะเบียน รวมทั้งสิ้นจำนวน ๗๒๕ เรื่อง ๑,๑๒๒ ผูก จำแนกตามประเภทวัสดุ ได้แก่ ๑) ใบลาน ๖๖๓ เรื่อง ๑,๐๖๐ ผูก ๒) พับสา,สมุดฝรั่ง ๖๒ เรื่อง ๖๒ เล่ม

๕) วัดสุวรรณคูหา มีรายการที่สำรวจและลงทะเบียน รวมทั้งสิ้นจำนวน ๖๖๐ เรื่อง ๑,๒๖๕ ผูก จำแนกตามประเภทวัสดุ ได้แก่ ๑) ใบลาน ๖๔๖ เรื่อง ๑,๒๕๑ ผูก ๒) พับสา,สมุดฝรั่ง ๑๔ เรื่อง ๑๔ เล่ม

๖) วัดไชยพรหม มีรายการที่สำรวจและลงทะเบียน รวมทั้งสิ้นจำนวน ๓๑๐ ผูก/เล่ม จำแนกตามประเภทวัสดุ ได้แก่ ๑) ใบลาน ๒๙๗ ผูก ๒) พับสา,สมุดฝรั่ง ๑๓ เล่ม

๗) วัดดอนไชย มีรายการที่สำรวจและลงทะเบียน รวมทั้งสิ้น จำนวน ๓๙ ผูก/เล่ม จำแนกตามประเภทวัสดุ ได้แก่ ๑) ใบลาน ๑๗ ผูก ๒) พับสา ๒๒ เล่ม

๘) วัดทราย ต.เวียง อ.เชียงคำ จ.พะเยา มีรายการที่สำรวจและลงทะเบียน รวมทั้งสิ้น จำนวน ๓๐๘ ผูก/เล่มจำแนกตามประเภทวัสดุ ได้แก่ ๑) ใบลาน ๒๙๕ ผูก ๒) พับสา ๑๓ เล่ม

๙) วัดล้า มีการการที่สำรวจและลงทะเบียน รวมทั้งสิ้น จำนวน ๕๙๘ ผูก จำแนกตามประเภทวัสดุ ได้แก่ ใบลาน ๕๙๘ ผูก คัมภีร์ใบลาน/พับสาที่ถ่ายสำเนาภาพดิจิตัล

๑๐) วัดทุ่งกล้วย มีรายการที่สำรวจและลงทะเบียน รวมทั้งสิ้น จำนวน ๕๐๔ ผูก/เล่ม จำแนกตามประเภทวัสดุ ได้แก่ ๑) ใบลาน ๔๘๕ ผูก ๒) พับสา, สมุดฝรั่ง ๑๙ เล่ม

ข้อสังเกต เท่าที่คณะนักวิจัยได้สำรวจคัมภีร์ในเมืองพะเยา อายุของเอกสารมากที่สุด ก็ตกอยู่ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๐๙ (จ.ศ. ๑๑๒๘) ของวัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง คือ เรื่อง “ธรรมคำสอนมหาเถรจันทร์” จารึกปี พ.ศ. ๒๓๐๙ รหัส ๘๐.๐๔๓.๐๑H.๐๓๗-๐๓๗ จำนวน ๑ ผูก ๔๔ หน้าลาน อีกคัมภีร์หนึ่ง “กฎหมายโบราณ” จารึก ปี พ.ศ. ๒๓๕๙ (จ.ศ. ๑๑๗๘ รหัส ๘๐.๐๔๖.๐๓.๐๕๑-๐๕๑ จำนวน ๑ ผูก ๘๘ หน้าลาน คัมภีร์ที่เหลือ ส่วนมาก เป็นการจารในระหว่าง ปี พ.ศ. ๒๓๙๕-๒๔๓๐ หลังจากที่ ครูบากัญจนะฯ ได้รวบรวมพระธรรมคัมภีร์ล้านนา และนำไปเก็บไว้ที่วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ (พ.ศ. ๒๓๘๒ เป็นปีที่มารวบรวมคัมภีร์ ครั้งที่ ๒ โดยมาจำพรรษาที่ วัดเวียง เมืองเถิน นครลำปาง) แต่ก็นับว่า เป็นเอกสารคัมภีร์โบราณที่มีอายุเกินร้อยปีขึ้นไป ควรค่าแก่ การอนุรักษ์สืบทอด บางคัมภีร์ที่มีอายุการจารึก ก่อนปี พ.ศ. ๒๓๓๐ ที่เมืองพะเยาจะเป็นเมืองร้างเพราะภัยสงคราม แต่พบที่พะเยานั้น คงเป็นเอกสารที่ได้คืนจากผู้คนที่อพยพกลับคืนถิ่น นำมรดกภูมิปัญญาโบราณกลับคืนติดตัวมาหรือส่งคืนต้นแหล่ง *ดังที่ชาวเวียงจันทน์ล้านช้าง เมื่ออพยพกลับไปเวียงจันทน์ แต่เพราะเคย*

มาตั้งรกรากที่เมืองพะเยา ก็ได้ส่งคืน "ตำนานพระเจ้าตนหลวง" แก่วัดศรีโคมคำ สมัยพระครูศรีวิราชวชิรปัญญา ผู้นำสงฆ์ วัดราชคฤห์ [๔]

๓.๔ ประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานจังหวัดเชียงราย

จังหวัดเชียงราย เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย เป็นที่ตั้งของเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่ยุคก่อตั้งอาณาจักรล้านนา เช่น เมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย เมืองเชียงของ เมืองเธริง หรือ เมืองเทิง[๕] ปัจจุบันจังหวัดเชียงรายแบ่งการปกครองออกเป็น ๑๘ อำเภอ มี แม่น้ำกก แม่น้ำอิง และแม่น้ำโขง เป็นแม่น้ำสายสำคัญ ทำเลที่ตั้งของจังหวัดเชียงรายอยู่บริเวณรอยต่อระหว่าง ๓ ประเทศ คือ ประเทศไทย ประเทศลาว และประเทศพม่า หรือรู้จักกันในนามของดินแดนสามเหลี่ยมทองคำที่เป็นแหล่งผลิตฝิ่นที่สำคัญของโลก ปัจจุบัน จังหวัดเชียงรายได้รับความสนใจในฐานะประตูสู่พม่า ลาว และจีนตอนใต้ผ่านทางหลวงเอเชียสาย ๒ และทางหลวงเอเชียสาย ๓

จังหวัดเชียงราย เป็นจังหวัดมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน เคยเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนาแต่โบราณกาลประมาณ ๗๕๐ ปีที่ผ่านมา มีอายุเก่าแก่กว่าจังหวัดเชียงใหม่ไปโดยประมาณ ๕๐ กว่าปี มี"คำเมือง" เป็นภาษาท้องถิ่น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวทั้งด้านศิลปะ ประเพณีวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในรูปแบบล้านนา ไทลื้อ ไทใหญ่ ไทเขิน จากสิบสองปันนาผสมผสานเข้าด้วยกัน และมีแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นจำนวนมาก ซึ่งในอนาคต จังหวัดเชียงราย กำลังพิจารณาวางแผนโครงการวางผังเมืองเป็นนครสร้างสรรค์ และถ้าเป็นไปได้ จังหวัดเชียงรายอาจจะกำลังพิจารณาสมัครเข้าเป็นนครสร้างสรรค์ของยูเนสโกรองถัดมาจากจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำปาง ด้วยเช่นกัน

๓.๔.๑ประวัติศาสตร์และความเป็นมาจังหวัดเชียงราย

สมัยราชวงศ์มังราย

พงศาวดารโยนกว่า พญามังรายสร้างขึ้น ณ ที่ซึ่งเดิมเป็นเวียงไชยนารายณ์ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๕ และครองราชสมบัติอยู่ ณ เมืองเชียงรายจนถึง พ.ศ. ๑๘๓๙ จึงไปสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นในท้องที่ระหว่างดอยสุเทพกับแม่น้ำปิง และครองราชสมบัติอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่จนถึง พ.ศ. ๑๘๖๐ ส่วนตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่า พญามังรายทรงเสด็จตามช้างมาทางทิศตะวันออกแล้วเห็นชัยภูมิเหมาะแก่การสร้างเมืองริมฝั่งแม่น้ำกก จึงสร้างเป็นเวียงล้อมรอบดอยจอมทองไว้ในปี พ.ศ. ๑๘๐๕

สำหรับเมืองเชียงรายนั้น เมื่อพญามังรายย้ายไปครองราชสมบัติที่เมืองเชียงใหม่แล้ว พระราชโอรสคือ ขุนคราม หรืออีกชื่อหนึ่งว่าพญาไชยสงครามก็ได้ครองราชสมบัติสืบต่อมา นับแต่นั้นเมืองเชียงรายก็ขึ้นต่อเมืองเชียงใหม่

---

[๔] เจ้าคณะแขวงบริเวณเมืองพะเยา ,**ทำการคัดลอดสืบต่อมาในสมัยหลัง โดยพระสงฆ์และปราชญ์ท้องถิ่น**,พ.ศ. ๒๔๕๑.

[๕] คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**,(เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๓๘).

สมัยล้านนาภายใต้การปกครองของพม่า

ครั้นต่อมาเมื่อล้านนาตกไปอยู่ในปกครองของพม่า ในปี พ.ศ. ๒๑๐๑ พม่าได้ตั้งขุนนางปกครองเมืองเชียงรายเรื่อยมา หลังจากนั้น พ.ศ. ๒๓๑๗ เจ้ากาวิละแห่งลำปางได้สวามิภักดิ์ต่อกรุงเทพฯ ทำให้หัวเมืองล้านนาฝ่ายใต้ตกเป็นประเทศราชของสยาม ขณะที่เชียงรายและหัวเมืองล้านนาฝ่านเหนืออื่น ๆ ยังคงอยู่ใต้อำนาจพม่า ล้านนากลายเป็นพื้นที่แย่งชิงอำนาจระหว่างสยามกับพม่า ในช่วงเวลาดังกล่าวเมืองเชียงรายเริ่มร้างผู้คน ประชาชนอพยพหนีภัยสงครามไปอยู่เมืองอื่น บ้างก็ถูกกวาดต้อนลงไปทางใต้ พ.ศ. ๒๒๔๗ เมืองเชียงแสนฐานที่มั่นสุดท้ายของพม่า ถูกกองทัพเชียงใหม่ ลำปาง และน่าน ตีแตก เมืองเชียงรายจึงกลายสภาพเป็นเมืองร้างตามเมืองเชียงแสน

สมัยล้านนาภายใต้การปกครองของสยาม

ในปี พ.ศ. ๒๓๘๖ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชานุญาตให้เจ้าหลวงเชียงใหม่ฟื้นฟูเชียงรายขึ้นใหม่ ภายหลังเมืองเชียงรายได้เป็นส่วนหนึ่งของมณฑลพายัพ กระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีประกาศกระทรวงมหาดไทยยกฐานะเมืองเชียงรายเป็นเมืองจัตวามณฑลพายัพ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ เมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย เมืองฝาง เวียงป่าเป้า เมืองพะเยา อำเภอแม่ใจ อำเภอดอกคำใต้ อำเภอแม่สรวย อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงของ ตั้งเป็นเมืองจัตวาเรียกว่าเมืองเชียงราย อยู่ในมณฑลพายัพ และจัดแบ่งการปกครองออกเป็น ๑๐ อำเภอ คือ อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอเมืองเชียงแสน อำเภอเมืองฝาง อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอเมืองพะเยา อำเภอแม่ใจ อำเภอดอกคำใต้ อำเภอแม่สรวย อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงของ เหมือนอย่างหัวเมืองชั้นในที่ขึ้นกับกรุงเทพมหานครทั้งปวง ภายหลังเมืองเชียงรายได้เปลี่ยนเป็นจังหวัดเชียงราย

การเปลี่ยนแปลงเขตจังหวัด

ตั้งแต่มีการตั้งจังหวัดเชียงราย อาณาเขตของจังหวัดเชียงรายมีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ โดยมีการโอนพื้นที่บางส่วน ไปขึ้นกับจังหวัดข้างเคียง และโอนพื้นที่จังหวัดข้างเคียง เข้ามารวมกับจังหวัดเชียงราย รวมถึงการแบ่งพื้นที่บางส่วน ตั้งเป็นจังหวัดใหม่ ดังนี้

การโอนอำเภอเมืองฝาง ไปขึ้นกับจังหวัดเชียงใหม่ มีประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง โอนอำเภอเมืองฝาง จังหวัดเชียงรายไปขึ้นจังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ เนื่องจากความลำบากในการเดินทางติดต่อราชการ ปัจจุบันคือ อำเภอฝาง อำเภอแม่อาย และอำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่

การโอนหมู่ ๗ ตำบลป่าตึง อำเภอเชียงแสน ไปขึ้นกับจังหวัดเชียงใหม่ พระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงเขตจังหวัด พุทธศักราช ๒๔๗๙ ได้มีการโอนพื้นที่เหนือลำน้ำแม่งามในเขตตำบลป่าตึง อำเภอเชียงแสนในขณะนั้น (อำเภอแม่จันในปัจจุบัน)ไปขึ้นตำบลแม่อาย อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบันอยู่ในเขต ตำบลท่าตอน อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่

การโอนอำเภอปง จังหวัดน่าน มาขึ้นกับจังหวัดเชียงราย ตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงเขตจังหวัดน่าน จังหวัดเชียงราย และจังหวัดแพร่ พ.ศ. ๒๔๙๕ ได้มีการโอนอำเภอปง จังหวัดน่าน ยกเว้น ตำบลสวด (อำเภอบ้านหลวง ในปัจจุบัน) มาขึ้นกับจังหวัดเชียงราย (สีเขียว) และโอนตำบลสะเอียบ (สีส้ม) อำเภอปง ไปขึ้นกับอำเภอสอง จังหวัดแพร่

การโอนหมู่บ้านหมู่ที่ ๑๐ ตำบลควน อำเภอปง จังหวัดเชียงราย ไปขึ้นตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน และโอนตำบลยอด อำเภอปง จังหวัดเชียงราย ไปขึ้นอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

ตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๑๓๗ ซึ่งมีสถานะเทียบเท่าพระราชบัญญัติ แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติซึ่งออกตามความในมาตรา ๓๒ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๙๕ กำหนดให้เปลี่ยนแปลงเขตจังหวัดเชียงรายและจังหวัดน่าน โดยโอนหมู่บ้านหมู่ที่ ๑๐ ตำบลควน อำเภอปง จังหวัดเชียงราย ไปขึ้นตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน และโอนตำบลยอด อำเภอปง จังหวัดเชียงราย ไปขึ้นอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

การแบ่งพื้นที่บางส่วนตั้งเป็นจังหวัดพะเยา เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ ได้แบ่งแยกพื้นที่บางส่วนทางตอนใต้ของจังหวัดจัดตั้งขึ้นเป็นจังหวัดพะเยา[๖]

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของบางยุคบางสมัยในดินแดนเหล่านี้ บางครั้งก็มีความคลาดเคลื่อนกันไป ทั้งทางด้านสถานที่ หรือด้านของเวลา จึงยากที่จะชี้ชัดลงไปอย่างชัดเจนว่าหลักฐานใดถูกต้อง สำหรับอาณาจักรโบราณและเมืองต่าง ๆ อันเป็นที่ตั้ง ของจังหวัดเชียงรายในปัจจุบัน ที่ปรากฏในตำนานหรือพงศาวดารและหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น พอจะแบ่งออกเป็นยุคต่างๆดังนี้

๑. ยุคอาณาจักรโยนกไชยบุรีศรีช้างแสน
๒. ยุคหิรัญนครเงินยาง
๓. ยุคเชียงราย (มังราย)
๔. ยุคพันธุมติรัตนอาณาเขต

ยุคอาณาจักรโยนกไชยบุรีศรีช้างแสน

เรื่องราวของอาณาจักรโยนกไชยบุรีศรีช้างแสน (ช้างแส่งก็เรียก) ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองโยนกนครราชธานีศรีช้างแสน หรือเมืองนาคพันธุ์สิงหนวัตินครนั้น เป็นเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารโยนก ได้กล่าวถึงมหากษัตริย์องค์หนึ่ง ชื่อว่า เทวกาละ ครองราชย์สมบัติเป็นใหญ่แก่ไทยทั้งหลายในเมืองนครไทยเทศ อันมีเมืองราชคหะ (ราชคฤห์) เป็นนครหลวงมหากษัตริย์พระองค์นั้น มีราชโอรส ๓๐ พระองค์ ราชธิดา ๓๐ พระองค์ รวมทั้งหมด ๖๐ พระองค์ ราชโอรสองค์แรกมีพระนามว่า พิมพิสารราชกุมาร องค์ที่สองมีพระนามว่า สิงหนวัติกุมาร (บางตำราเป็นสิงหนติกุมาร และเพี้ยนไปเป็น สีหนติกุมาร หรือศรีหนติกุมาร ก็มี) ด้วยเหตุว่ามีลักษณะและกำลังดุจราชสีห์นั่นเอง

เมื่อนั้น มหากษัตริย์ผู้เป็นพ่อได้แบ่งราชสมบัติให้แก่ราชโอรสและธิดาทั้ง ๖๐ พระองค์ แล้วได้แต่งตั้งให้เจ้าพิมพิสาร โอรสองค์แรกเป็นอุปราชา และให้อภิเษกสมรสกับพระราชธิดาผู้หนึ่งให้อยู่ในเมืองราชคฤห์นครหลวง ส่วนโอรสและราชธิดา ๒๙ คู่นั้น ให้จับคู่กันแล้วแยกย้ายออกไปตั้งบ้านเมืองอยู่ตามที่ต่าง ๆ

ส่วนเจ้าสิงหนวัติกุมารโอรสที่สองกับน้องหญิงผู้หนึ่งได้แบ่งเอาราชสมบัติพร้อมไพร่พลแสนหนึ่ง แล้วก็เสด็จออกจากเมือง ราชคฤห์นครหลวง ข้ามแม่น้ำสระพูมุ่งหน้าไปทางทิศอาคเนย์ออกจาก

---

[๖] ประวัติและความเป็นมาของจังหวัดเชียงราย , [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://sanoh๒๕๔๐.blogspot.com / ๒๐๑๕/๑๐/ ๓-๑๘-๓-๒-๓-๗๕๐-๕๐.html [๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๘].

เมืองราชคฤห์ได้ ๔ เดือน “พอถึงเดือน ๕ ออก ๑๑ ค่ำ วันศุกร์ ก็จึงได้ไปถึงประเทศที่หนึ่งมีสัณฐานราบเปียงเรียงงาม มีแม่น้ำใหญ่ น้ำฮาม น้ำน้อยมากนัก ก็บ่พอไกลขรนที (แม่น้ำโขง) เท่าใดนัก แลมีน้ำห้วยน้อยอันจักสร้างไร่นาดีนัก แลเป็นแว่นแคว้นเมืองสุวรรณโคมคำเก่าอันร้างไปแล้วนั้น ในกาลนั้น มีแต่พวกลัวะ มิละขุ คือชาวป่าชาวดอยทั้งหลาย ยังอยู่ในซอกห้วยราวเขาภูดอยไคว่จุที่แล้ว และมีขุนหลวงผู้หนึ่ง นามว่า ปู่เจ้าลาวจก เป็นใหญ่แก่มิละขุทั้งหลายก็ยังอยู่ดอยดินแดงอันมีหนประจิมทิศประเทศนั้น และยามนั้นสิงหนวัติกุมารก็มารอดถึงที่หนึ่ง หมดใสกว้างขวางนัก บ่ไกลแม่น้ำใหญ่ แม่น้ำฮาม แม่น้ำน้อยมากแล แลห่างจากแม่น้ำ ขรนทีนั้น ๗,๐๐๐ วา แลเมืองสุวรรณโคมคำเก่านั้น อยู่เบื้องฝ่ายแม่น้ำขรนทีก้ำหน้านั้นแล”

ในตำนานนั้นได้กล่าวอีกว่า “เมื่อนั้น ท่านก็ให้แปงปางจอดยั้งเยาอยู่ที่นั้น รอดเดือนสี่ขึ้นหนึ่งค่ำ วันศุกร์ มหาศักราชขึ้นใหม่แถมตัวหนึ่งเป็น ๑๘ ตัวปีล่วงเป้า วันนั้นยังมีพญานาคตัวหนึ่ง มีชื่อว่า “พันธุนาคราช” ก็มาเนรมิตตนเป็น พราหมณ์ผู้หนึ่ง แล้วเข้ามาสู่ที่แห่งเจ้าสิงหนวัติกุมาร แล้วกล่าวว่า “ดูกร เจ้ากุมารท่านนี้ เป็นลูกท้าวพระยามหากษัตริย์ หรือว่าเป็นลูกเศรษฐีหรือคหบดีกระภูมพี แลว่าพ่อค้า อั้นจา ลูกบ้านใดเมืองใดมานั้นจาแลเจ้ากุมารเห็นว่ามีประโยชน์อันใดจา จึงมายั้งพักยังสถานที่นี้ ว่าอั้น ว่าดังนี้ เมื่อนั้นเจ้าสิงหนุวัติกุมาร กล่าวว่าดูกรท่านพราหมณ์ เรานี้หากเป็นลูกกษัตริย์ตนหนึ่ง ชื่อว่าเทวกาละ ผู้เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองราชคฤห์นครหลวงพุ้นแล เรามานี่เพื่อจักแสวงหาที่ควรสร้างบ้านตั้งเมืองอยู่แล ว่าอั้น เมื่อนั้นนาคพราหมณ์ก็ว่า ดีแท้แล ท่านจุ่งมาตั้งที่นี้ให้เป็นบ้านเมืองอยู่เทอะ จักวุฒิจำเริญดี จักบริบูรณ์ด้วยข้าวของราชสมบัติประการหนึ่ง ข้าศึกศัตรูทั้งหลายเป็นต้นว่าศึกมหานครเมืองใหญ่ทั้งหลายจักมารบก็เป็นอันยาก เหตุว่าแม่น้ำใหญ่ สะเภาเลากาจักมาก็ไม่ถึง แต่ว่าขอให้มีสัจจะรักษายังข้าคนและสัตว์ทั้งหลายแด่เทอะ”

เมื่อนั้น เจ้าสิงหนวัติกุมารจึงกล่าวว่า “ดูกร ท่านพราหมณ์ ท่านนี้อยู่ที่ใด อยู่บ้านเมืองใดและมีชื่อว่าดังฤา” นาคพราหมณ์ก็กล่าวว่า “ข้านี้มีชื่อว่าพันธุพราหมณ์ อยู่รักษาประเทศที่นี่มาตั้งแต่ตระกูลเค้ามาแล ท่านจุ่งใช้สัปปุริสะแห่งท่านไปตามดูที่อยู่แห่งข้าเทอะ ว่าอั้น” แล้วก็กล่าวอำลาเจ้าสิงหนวิตกุมารออกไปแล เจ้าสิงหนวัติกุมารจึ่งใช้ให้บ่าวแห่งท่านตามไปดู ๗ คน ไปทางหนหรดี ไกลประมาณ ๑,๐๐๐ วา แล้วก้ลวดหายไปเสียแล เมื่อนั้นบ่าวทั้ง ๗ คน จึงกลับคืนมาบอกแก่เจ้าแห่งเขาตามดั่งที่ได้เห้นมานั้นทุกประการแล เจ้าสิงหนวัติกุมารได้ยินคำดังนั้นก็สลั่งใจอยู่แล ส่วนว่านาคพราหมณ์ผู้นั้นก็เอาเพศเป็นพญานาคดังเก่าแล้วก็ทวนบุ่นไปให้เป็นเซตคูเวียง กว้าง ๓,๐๐๐ วา รอดชุกน้ำ แล้วก็หนีไปสู่ที่อยู่แห่งตนในกลางคืนนั้นแล ครั้นรุ่งแจ้งแล้ว เจ้าสิงหนวัติกุมารเห็นเป็นประการฉันนั้นแล้ว ก็มีใจชื่นชมยิ่งนัก จึงให้หาพราหมณ์อาจารย์มา แล้วก็ตรัสถามว่า “พราหมณ์ผู้มาบอกให้แก่เรานั้น จักเป็นเทวบุตร เทวดา พระยาอินทร์พรหมดังฤา พราหมณ์อาจารย์จึงกล่าวว่า ตามดั่งข้าผู้เฒ่ามาพิจารณาดูนี้คงจะเป็นพญานาคเป็นแน่แท้ เมื่อนั้นก็พร้อมกันเข้ายังเรือนหลวง แล้วตั้งหอเรืองบริบูรณ์แล้ว ก็เข้าอยู่เป็นเมืองใหญ่ แล้วพราหมณ์อาจารย์ผู้นั้นก็พิจารณา เอาชื่อพญานาคพันธุ์นั้น กับชื่อกุมารผู้เป็นเจ้านั้นชื่อสิงหนวัตินั้นมาผสมกัน แล้วเรียกนามเมืองนั้นว่า เมืองพันธุสิงหนวัตินคร นั้นแล

เมื่อเจ้าสิงหนวัติกุมารได้เป็นเจ้าเมืองพันธุสิงหนวัตินครแล้ว ได้มีอาชญาเรียกว่าเอาขุนหลวง มิลักขุทั้งหลาย ให้เข้ามาสู่สมภารแห่งพระองค์นั่นแล แต่นั้นไปภายหน้าได้ ๓ ปี ยังมีเมืองอันหนึ่งอยู่หนหรดี ไกลประมาณ ๔ คืนทาง มีข้างหัวกุกกะนที (แม่น้ำกก) ที่นั่น ชื่อว่าเมืองอุมงคเสลานคร เมืองนั้นเป็นที่อยู่ของชาวขอมทั้งหลาย และส่วนว่าเมืองขอมนี้ก็เป็นเมืองพร้อมกันกับ เมือง

สุวรรณโคมคำ แต่ครั้งสมัยศาสนาพระกัสสปะและยังไม่เคยเป็นเมืองร้างเลย พระยาขอมเจ้าเมืองอุมงคเสลานครนั้น มีมานะกระด้างไม่ยอมเข้าสู่บรมโพธิสมภารเจ้าสิงหนวัติ พระองค์จึงยกกำลังรี้พลไปรบเอาเมืองอุมงคเสลานครได้เข้าสู่ บรมโพธิสมภารแต่นั้นมา มหาศักราชได้ ๒๒ ตัว ปีดังไส้ ตั้งเมืองพันธุสิงหนวัตินครได้ ๕ ปี ถึงปีนั้นท่านก็ปราบได้ล้านนาไทยทั้งมวลแล ฯ

เสนาอำมาตย์ พราหมณ์อาจารย์ ไพร่ไทยทั้งหลาย ก็พร้อมใจกันราชาภิเษกยังเจ้าสิงหนวัติราชกุมารขึ้นเป็นเอกราชมหากษัตริย์ ปราบล้านนาไทยทั้งมวล ขนานพระนามว่าเจ้าพระยาสิงหนวัติราชกษัตริย์ตั้งแต่นั้นมา และเมืองนี้ก็บริบูรณ์ด้วยผู้คน ช้างม้าวัวควาย สมบัติมากนัก เกิดเป็นเมืองใหญ่แต่นั้นมามีอาณาเขตดังนี้

ในทิศบูรพา มีแม่น้ำขรนทีเป็นแดน

ในทิศปัจฉิม มีดอยรูปช้างชุนน้ำย้อยมาหาแม่คงเป็นแดน

ในทิศอุดร มีต้าง (เขื่อน) หนองแสเป็นแดน

ในทิศทักษิณ มีลวะรัฐเป็นแดน

บ้านเมืองก็มีความสงบสุขร่มเย็นตลอดสมัยของพระเจ้าสิงหนวัติ พระองค์ครองราชสมบัติได้ ๑๐๒ ปี มีอายุได้ ๑๒๐ ปี (บางตำนานก็ว่าครองราชย์ได้ ๕๒ ปี) ในภายหลังอาณาจักรโยนกไชยบุรีศรีช้างแสน ที่มีเมืองพันธุสิงหนวัตินครเป็นเมืองหลวงนั้น ตำนานได้กล่าวไว้ว่า ได้มีกษัตริย์ปกครองสืบเนื่องต่อกันมาประมาณกว่า ๔๐ พระองค์ ซึ่งบางพระองค์ก็จะปรากฏพระนาม ในตำนานของการสร้างเมืองใหม่ หรือโบราณสถานที่ยังคงมีมาอยู่จนถึงยุคปัจจุบัน ได้แก่ พระเจ้าอชุตราช กษัตริย์องค์ที่ ๓ เป็นผู้สร้างพระธาตุเจ้าดอยตุง โอรสองค์ที่สองของพระเจ้ามังรายนราช กษัตริย์องค์ที่ ๔ คือ พระองค์ไชยนารายณ์ เป็นผู้สร้างเวียงไชยนารายณ์ พระองค์เว่าหรือพระองค์เวา กษัตริย์องค์ที่ ๑๐ เป็นผู้สร้างพระธาตุดอยเวา อำเภอแม่สาย เป็นต้น

หลังจากที่อาณาจักรโยนกได้ล่มสลายพร้อมด้วยราชวงศ์ดังกล่าวแล้ว ชาวเมือง จึงได้ปรึกษากันพร้อมใจกันยกให้ขุนลัง ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านขึ้นมาเป็นผู้ปกครองแทนราชวงศ์ และได้มีการสร้างเมืองใหม่ขึ้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ชื่อ เวียงปรึกษา (เวียงเป็กษา) ซึ่งเมืองใหม่นี้ ว่ากันว่าเป็นต้นแบบของประชาธิปไตย เนื่องจากผู้นำได้มาจากการประชุมปรึกษาหารือกันคล้ายระบบการเลือกตั้งจึงเป็นที่มาของชื่อเวียงปรึกษา เวียงปรึกษาได้มีผู้ปกครองสืบต่อกันมา ๑๕ คน เป็นระยะเวลา ๙๓ ปี

ยุคหิรัญนครเงินยาง

ในยุคนี้ได้กล่าวถึงลวจังกราชหรือลวจักกราช ปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์นี้ ซึ่งในหลักฐานบางฉบับเรียกว่า ราชวงศ์ลาว เนื่องจากพระนามของกษัตริย์ในราชวงศ์นี้ล้วนขึ้นต้นด้วยคำว่า “ลาว” มีอำนาจอยู่ในเมืองเชียงลาว (เชียงเรือน) สันนิษฐานว่าอยู่ใกล้บริเวณดอยตุงและแม่น้ำสาย ต่อมาได้ขยายจากเมืองเชียงลาวมาสู่เมืองเงินยางหรือเงินยัง ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง สันนิษฐานว่าเมืองเงินยางนี้อยู่ใกล้กับเมืองเชียงแสน หรืออาจเป็นบริเวณเดียวกันก็เป็นได้ เมืองเงินยางมีชื่อเรียกเป็นภาษาบาลีว่า “หิรัญนคร” อันเป็นที่มาและเรียกชื่อเมืองนี้ว่า หิรัญนครเงินยาง

ลวจังกราช (ลาวจง) มีราชบุตร ๓ พระองค์ คือ ลาวครอบ ลาวช้าง และลาวเก๊าแก้วมาเมือง ลวจังกราชได้ส่งราชบุตรออกไป สร้างบ้านแปงเมือง คือ ให้ลาวครอบราชบุตรองค์โตไปครองเมืองเชียงของ ลาวช้างราชบุตรองค์ที่สองไปครองเมืองยอง ส่วนลาวเก๊าแก้วมาเมือง ราชบุตรองค์เล็กนี้ให้ครองเมืองเชียงลาวสืบเนื่องมา ด้วยเหตุนี้ภายหลังจึงทำให้ราชวงศ์ลาว (ลวจังกราช) เป็นต้นของ

ราชวงศ์เมืองต่าง ๆ เช่น พะเยา เชียงของ เชียงคำ จนถึงสมัยพญามังรายได้สร้างเมืองเชียงรายแล้ว พบว่าเจ้าเมืองต่าง ๆ ได้มีเชื้อสายมาจากวงศ์ลวจังกราชด้วยกัน จึงมีพระราโชบายรวบรวมให้เป็นปึกแผ่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ลาวจงมีราชบุตร ๒ พระองค์ องค์พี่ชื่อ ลาวชิน ได้ให้ปกครองเมืองไชยนารายณ์ ส่วนผู้น้องชื่อจอมผาเรืองนั้น ให้ครองเมืองเชียงลาวต่อมา จอมผาเรือง (ลาวจอมเรือง) มีราชบุตรชื่อลาวเจื่อง (ขุนเจื่อง) ลาวเจื่องได้ครองเมืองเชียงลาวอยู่ระยะหนึ่ง และได้แผ่ขยายอาณาเขตไปถึงเมืองของพระยาแก่ว แล้วได้อยู่ครองหลายเมือง ส่วนทางเมืองเงินยาง (เชียงลาว) นั้น ได้ให้ลาวเงินเรืองราชบุตรปกครองแทน และในสมัยของลาวเจื่องนี้ได้ให้ราชบุตรอีกหลายพระองค์ไปครองยังเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองล้านช้าง เมืองน่าน เป็นต้น อันเป็นการกระจายราชวงศ์ลาว (ลวจังกราช) ไปยังหัวเมืองต่าง ๆ อีกสมัยหนึ่ง

มาจนถึงสมัยลาวเมง ลาวเมืองพระบิดาได้สู่ขอนางอั้วมิ่งจอมเมืองหรือนางเทพคำขยายธิดาท้าวรุ้งแก่นชาย เจ้านครเชียงรุ้ง เมืองใหญ่แว่นแคว้นสิบสองปันนา มาอภิเษกเป็นชายาเจ้าลาวเมง ครั้นภายหลังอภิเษกแล้วไม่นานเท่าใด นางเทพคำขยายก็ทรงมีครรภ์แล้วประสูติพระราชโอรส เมื่อ พ.ศ. ๑๗๘๒ ทรงพระนามว่า “เจ้ามังราย”

อาณาจักรหิรัญนครเงินยาง (เชียงลาว หรือเชียงเรือง หรือหิรัญนครเงินยางเชียงแสน ก็เรียก) นั้น เคยมีความรุ่งเรืองมาก่อน มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ได้มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อกันในราชวงศ์ลวจังกราชมาหลายพระองค์ มาจนถึงสมัยพญามังราย จึงได้มีการสร้างเมืองใหญ่ขึ้นที่เชียงราย และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้เริ่มมีความชัดเจนขึ้น นับแต่การสร้างเมืองเชียงรายเป็นต้นมา

ยุคเชียงราย(มังราย)

พญามังราย ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติที่เมืองหิรัญนครเงินยาง เมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๒ ในขณะมีพระชนม์ได้ ๒๐ ปี พระองค์จึงได้ให้พระยามหานครทั้งหลายไปถวายบังคม เมืองใดขัดแข็งมิยอมอ่อนน้อมแต่โดยดี ก็แต่งกองทัพยกออกไปปราบปราม ตีได้เมืองมอบ เมืองไร เมืองเชียงคำ ได้ปลดเจ้าผู้ครองนครออกแล้วแต่งตั้งให้ขุนนางอยู่รั้งเมืองเหล่านั้น แต่นั้นหัวเมืองทั้งหลาย มีเมืองเชียงช้าง เป็นต้น ก็พากันอ่อนน้อมยอมเป็นเมืองขึ้น

เมื่อรวบรวมหัวเมืองฝ่ายเหนือได้แล้ว คิดจะปราบหัวเมืองฝ่ายใต้ จึงได้ลงไปอยู่ที่เมืองหนึ่งชื่อเมืองว่า เวียงเต่ารอง เผอิญช้างมงคลของพญามังรายได้พลัดไป พญามังรายเสด็จตามช้างไปถึงยอดจอมทองริมแม่น้ำกก เห็นภูมิประเทศที่เป็นชัยภูมิดี จึงให้สร้างพระนครไว้ ณ ที่นั้นก่อปราการโอบล้อมเอาดอยจอมทองไว้ในท่ามกลางเมือง ขนานนามว่า เมืองเชียงราย ใน พ.ศ. ๑๘๐๕ แล้วพญามังรายก็ยกจากเมืองหิรัญนครเงินยาง ขึ้นมาประทับอยู่ที่เมืองเชียงรายในปีเดียวกันนี้ยังได้ตีเมืองเชียงตุงอีกด้วย ถัดมาอีก ๓ ปี พญามังรายได้เสด็จจากเมืองเชียงรายไปประทับอยู่ที่เมืองฝาง (เวียงไชยปราการ) โดยมีพระราชประสงค์ที่จะแผ่ขยายอาณาเขตไปทางล้านนา หลังจากนั้น ๑ ปี ก้ได้ยกทัพไปตีเมืองผาแดง เชียงจอง ตีได้เมืองเชียงจองแล้วก็กลับประทับที่เมืองฝางอีก ต่อมาราว ๖ ปี ได้เสด็จยกทัพไปตีเมืองเชิง แล้วกลับมาประทับ ณ เมืองฝางดังเก่า

เมืองฝางที่พญามังรายประทับอยู่ติดต่อกับแคว้นล้านนาพ่อค้าวานิชชาวเมืองหริภุญไชยไปมาที่เมืองฝางเป็นอันมาก พญามังรายทราบว่าเมืองหริภุญไชยเป็นเมืองมั่งคั่งสมบูรณ์ ก็อยากได้ไว้ในอำนาจ จึงทรงให้ อ้ายฟ้า เข้าไปเป็นไส้ศึกอยู่ในเมืองหริภุญไชย แล้วจึงสามารถตีเมืองหริภุญไชยจาก

พระยายีบาได้ในเวลาต่อมา รวมทั้งตีได้เมืองเขลางค์จากพระยาเบิก เจ้าเมืองเขลางค์ ซึ่งเป็นน้องของพระยายีบาในภายหลังอีกด้วย

ในปี พ.ศ. ๑๘๑๘ พญามังรายได้ให้ราชบุตรองค์ใหญ่ชื่อ ขุนเครื่อง มาครองเมืองเชียงราย ขุนเครื่องได้เชื่อถ้อยคำขุนใสเรียงคิดการกบฏ พญามังรายจังได้ออกอุบายให้ขุนเครื่องไปเฝ้ายังเมืองฝาง แล้วให้อ้ายเผียนชุ่มริมทางดักยิงด้วยหน้าไม้ปืนผา (หน้าไม้ที่อาบยาพิษ) ถูกขุนเครื่องตาย พญามังรายจึงได้กลับมาครองราชสมบัติอยู่ที่เมืองเชียงรายอีกครั้ง

พ.ศ. ๑๘๑๙ พญามังรายได้ยกกองทัพบงไปตีเมืองพะเยา พระยางำเมือง เจ้าเมืองพะเยาเห็นว่าสู้ด้วยกำลังมิได้ จึงยกกองทัพออกไปรับปลายแดน ต้อนรับอย่างไมตรี แล้วยกตำบลปากน้ำให้แก่พญามังราย พญามังรายก็รับปฏิญาณเป็นมิตรกัน ต่อมาได้ยกทัพไปตีเมืองหงสาวดี พระยาหงสาวดีสุทธโสม เจ้าเมือง จึงได้ยกนางปายโค พระธิดา ให้เป็นราชธิดา เพื่อขอเป็นพระราชไมตรี ในภายหลังได้ยกกองทัพไปตีเมืองพุกามอังวะ เจ้าเมืองอังวะได้นำเอาเครื่องราชบรรณาการมาถวายต้อนรับขอพระราชไมตรีด้วย ในครั้งนี้ได้นำเอาช่างต่าง ๆ เช่น ช่างฆ้อง ช่างเหล็ก ช่างเงิน ช่างคำ ช่างทอง กลับมาเผยแพร่อีกด้วย พร้อมทั้งได้บำรุงพระพุทธศาสนาโดยได้รับอิทธิพลตามแบบอย่างของอังวะ

ในปี พ.ศ. ๑๘๓๙ พญามังรายได้สร้างเมืองเชียงใหม่ และขนานนามเมืองว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” พระองค์ได้เสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ตราบจนสวรรคต ขณะเสด็จประพาสกลางเมืองเมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๐ ส่วนเมืองเชียงรายนั้นได้ให้ขุนครามมาครองเมืองแทน นับเป็นจุดเริ่มต้นที่เมืองเชียงรายเริ่มลดบทบาทลง และในขณะเดียวกัน เมืองเชียงใหม่ก็ได้เริ่มมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ซึ่งมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงและรุ่งเรืองอย่างสูงสุดในสมัยของพญามังราย

เมื่อพญามังรายสวรรคต พระยาไชยสงคราม (ขุนคราม) ราชโอรส จึงครองเมืองเชียงรายต่อมา และสถาปนาให้พระยาแสนภู โอรสองค์ใหญ่ไปครองเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. ๑๘๖๑ ใน พ.ศ. ๑๘๗๐ พระยาไชยสงครามถึงแก่ทิวงคต พระยาแสนภูได้ให้เจ้าคำฟูราชโอรสไปครองเมืองเชียงใหม่ แล้วพระองค์ได้กลับมาครองเมืองเชียงราย

รุ่งขึ้นปี พ.ศ. ๑๘๗๑ พระยาแสนภูมีพระราชประสงค์จะสร้างพระนครอยู่ใหม่ต้องการชัยภูมิที่ดี ขุนนางได้สำรวจหาได้ที่เมืองเก่าริมแม่น้ำโขง อันเป็นเมืองโบราณของเวียงไชยบุรีจึงโปรดให้สร้างนครใหม่ขึ้นที่นั้น เอาแม่น้ำโขงเป็นคูปราการเมืองด้านตะวันออกอีก ๓ ด้าน ให้ขุดโอบล้อมพระนครไว้ ตั้งพิธีฝังหลักเมืองวันศุกร์ เดือน ๕ (เดือน ๗ เหนือ) ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. ๑๘๗๑ ขนานนามว่า หิรัญนครชัยบุรีศรีเชียงแสน (ตามพระนามของพระองค์) แต่คนต่อมาภายหลังเรียกว่า เชียงแสน คืออำเภอเชียงแสนในปัจจุบัน ซึ่งยังมีซากกำแพงเมืองปรากฏอยู่

พระยาแสนภู ครองอยู่เมืองเชียงแสนได้ ๗ ปี ก็ได้ถึงแก่ทิวงคต พระยาคำฟู ราชโอรสจึงได้ครองเมืองเชียงแสนต่อมา พระยาคำฟูจึงได้ให้ท้ายผายูราชโอรสไปครองเมืองเชียงใหม่ เมื่อพระยาคำฟูถึงแก่ทิวงคต ท้ายผายู ราชโอรส ซึ่งครองเมืองเชียงใหม่อยู่ ก็ได้ครองเมืองเชียงใหม่ต่อมา แล้วให้ท้าวกือนา (ตื้อนา) ราชโอรส มาครองเมืองเชียงรายแทน นับแต่นั้นมาเมืองเชียงราย (รวมทั้งเชียงแสนด้วย) ได้เริ่มมีฐานะคล้ายเมืองลูกหลวง โดยมีเชียงใหม่เป็นเมืองหลวง แต่ก็ยังคงมีเชื้อพระวงศ์ปกครองสืบต่อกันมาอีกหลายพระองค์ สุดท้ายในสมัยพระยากลม เป็นเจ้าเมืองเชียงแสน โดยมีพระเจ้าเมกุฏครองเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. ๒๑๐๑ เมืองเชียงใหม่และเชียงแสนก็เสียให้แก่บุเรงนอง เจ้ากรุงหงสาวดี

อาณาจักรล้านนา (รวมทั้งเชียงรายและเชียงแสนด้วย) จึงได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าตั้งแต่นั้นมา แต่มีบางครั้งก็เป็นอิสระและบางครั้ง ก็ตกอยู่ในอำนาจของกรุงศรีอยุธยา รวมเป็นระยะเวลาอันยาวนานนับ ๒๐๐ ปี จนถึงสมัยธนบุรี แม้ว่าบางสมัยจะมีการจับอาวุธขึ้นต่อสู้เพื่อ เป็นอิสระจากพม่าแต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ในระยะหนึ่งพม่าได้ฟื้นฟูเมืองเชียงแสนให้เป็นเมืองเอกในการปกครอง เนื่องจากต้องการให้เป็นหัวเมืองเพื่อป้องกัน การรุกรานจากกรุงศรีอยุธยา และยังษมารถใช้เป็นแหล่งสะสมเสบียงในยามศึกสงครามกับกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย

ยุคพันธุมติรัตนอาณาเขต

ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ยกทัพมาปราบปรามขับไล่ข้าศึกพม่าทางหัวเมืองฝ่ายเหนือ แต่ไม่สำเร็จเด็ดขาด ครั้นสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แห่งราชวงศ์จักรี พ.ศ. ๒๓๔๗ กรมหลวงเทพหริรักษ์และพระยายมราช ยกกองทัพขึ้นมาขับไล่พม่าออกจากเชียงแสนได้สำเร็จ ให้เผาเมืองเสียสิ้น กวาดต้อนเอาผู้คนพลเมือง ๒๓,๐๐๐ ครอบครัว แบ่งเป็น ๕ ส่วน โดยให้ไปอยู่เมืองเชียงใหม่ นครลำปาง นครน่าน เมืองเวียงจันทน์ และลงมายังกรุงเทพฯ บางส่วนให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ เมืองสระบุรี เมืองราชบุรี บ้าง

หลังจากที่ได้กวาดต้อนเอาผู้คนพลเมืองให้ไปอยู่ตามเมืองต่าง ๆ แล้ว เชียงแสนจึงกลายเป็นเมืองร้าง จึงทำให้นับแต่นั้นมา หลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเมืองเชียงแสนได้ขาดหายไประยะหนึ่ง ส่วนใหญ่แล้วมักจะกล่าวถึงเมืองเชียงใหม่ที่เป็นศูนย์กลางของล้านนาในยุคนั้น โดยมีตระกูลเจ้าเจ็ดตนปกครอง ซึ่งจะเกี่ยวพันกับการทำศึกสงครามกับพม่า บางครั้งก็ถูกพม่ารุกราน บางครั้งก็ยกทัพไปตีเขตหัวเมืองขึ้นของพม่าและกวาดต้อนเอาผู้คนลงมาด้วย อันได้แก่ พวกไทยใหญ่ ไทยเขิน เป็นต้น

พ.ศ. ๒๓๘๖ ในรัชกาลที่ ๓ ได้มีการจัดตั้งเมืองเชียงรายฟื้นคืนให้เป็นบ้านเมืองขึ้นมาใหม่ เพื่อเป็นกำลังช่วยเหลือเชียงใหม่ป้องกันภัยจากพม่าโดย มีฐานะเป็นเมืองบริวารของเชียงใหม่ พระเจ้ามโหตรประเทศ เจ้าเมืองเชียงใหม่ ได้ให้ญาติพี่น้อง อันมีเจ้าหลวงธรรมลังการเป็นเจ้าหลวงเมืองเชียงราย เจ้าอุ่นเรือนเป็นพระยาอุปราช เจ้าคำแสนเป็นพระยาราชวงศ์ เจ้าชายสามเจ้าพูเกี๋ยง เป็นพระยาราชบุตร และพระยาบุรีรัตน์ มีราษฎรที่ถูกกวาดต้อนมาจากหัวเมืองขึ้นของพม่า ในสมัย “เก็บผักใสซ้า เก็บข้าใส่เมือง” พร้อมด้วยพ่อค้าที่เป็นคนพื้นเมืองของไพร่เมือง ๔ เมือง คือ เมืองเชียงตุง เมืองพยาก เมืองเลน และเมืองสาด ประมาณ ๑,๐๐๐ ครอบครัวขึ้นมาตั้งสร้างบ้านเมือง เมืองเชียงรายในยุคนี้ได้มีการก่อกำแพง สร้างประตูเมืองต่าง ๆ เพิ่มเติมในส่วนที่เคยเป็นเมืองเก่ามาแต่สมัยพญามังรายให้เป็นเมือง “พันธุมติรัตนอาณาเขต” มีสะดือเมืองอยู่ที่วัดจันทโลก (ปัจจุบันคือวัดกลางเวียง) ในสมัยนั้นเมืองเชียงใหม่มีชื่อว่า เมืองรัตตนติงสาวภิวนบุรี การปกครองเมืองเชียงรายในฐานะเป็นเมืองบริวาร ของเมืองเชียงใหม่ในสมัยนี้ เป็นยุคที่เรียกว่า เจ้าขัน ๕ ใบ ซึ่งเป็นเชื้อสายในตระกูลเจ้าเจ็ดตนที่ได้รับการแต่งตั้งจากเมืองเชียงใหม่มาเป็น คณะปกครองเมืองเชียงราย ประกอบด้วย เจ้าหลวง (มีฐานะเป็นเจ้าเมือง) และผู้ช่วยอีก ๔ ตำแหน่ง คือ พระยาอุปราช พระยาราชวงศ์ พระยาราชบุตร พระยาบุรีรัตน์

พ.ศ. ๒๔๑๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ นครเชียงใหม่ มีใบบอกข้อราชการไปยังกรุงเทพฯ ว่า พม่า ลื้อ เขิน เมืองเชียงตุง ประมาณ ๓๐๐ ครอบครัว มาอยู่เมืองเชียงแสน ตั้งตัวเป็นอิสระไม่ยอมอยู่ใต้การปกครองของไทย จึงให้อุปราชแต่งคนไปว่ากล่าวให้ถอยออกจาก

ราชอาณาจักร ถ้าอยากจะตั้งอยู่ให้อยู่ในบังคับบัญชาเมืองเชียงรายและนครเชียงใหม่ แต่ก็ไม่ได้ผล เพราะพวกนั้นไม่ยอมออกไป พ.ศ. ๒๔๑๗ เจ้าอินทวิไชยยานนท์ เจ้านครเชียงใหม่เกณฑ์กำลังจากเชียงใหม่ นครลำปาก เมืองลำพูน มีไพร่ทั้งสิ้น ๔,๕๐๐ คน ยกจากเชียงใหม่มาเชียงรายและเชียงแสน ไล่ต้อนพวกนั้นออกจากเชียงแสน จึงทำให้เชียงแสนกลายเป็นเมืองร้างไประยะหนึ่ง จวบจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๒๓ จึงได้ให้ เจ้าอินต๊ะ บุตรเจ้าบุญมา (เจ้าบุญมาเป็นน้องของเจ้ากาวิละ เจ้านครเชียงใหม่) เจ้าผู้ครองเมืองลำพูน เป็นหัวหน้า นำราษฎรเมืองลำพูน เชียงใหม่ ประมาณ ๑,๕๐๐ ครอบครัว ขึ้นมาตั้งรกราก “ปักซั้งตั้งถิ่น” อยู่เมืองเชียงแสน นับเป็นการ สร้างบ้านแปงเมือง ครั้งใหญ่ของเมืองเชียงแสน กลุ่มที่อพยพมารุ่นแรกได้มาตั้งถิ่นฐาน ทำกินอยู่เรียงรายตามลำแม่น้ำแม่คำ ตั้งแต่บ้านแม่คำ บ้านห้วยน้ำราก จนถึงเขตเชียงแสน ตลอดถึงบ้านกว๊านบุญเรือง ในเขตประเทศลาวปัจจุบัน

ต่อมา เจ้าอินต๊ะ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เป็นพระยาราชเดชดำรง ตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงแสน สมัยนั้นการปกครองล้านนาเฉพาะมณฑลพายัพเหนือ มีเจ้าเมืองบริเวณหัวเมืองมี ๕ ชื่อ

ประจำเมืองต่าง ๆ คือ

พระยาประเทศอุตรทิศ เจ้าเมืองพะเยา

พระยามหิทธิวงศา เจ้าเมืองฝาง

พระยารัตนเขตต์ เจ้าเมืองเชียงราย

พระยาราชเดชดำรง เจ้าเมืองเชียงแสน

พระยาจิตวงศ์วรยศรังษี เจ้าเมืองเชียงของ

ใน พ.ศ. ๒๔๓๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้ พระศรีสหเทพ (เส็ง วิริยสิริ) จัดการปกครองมณฑลพายัพใหม่ เมืองใหญ่มี เก๊าสนามหลวง เป็นศูนย์กลางจัดให้มีแคว่นแก่บ้าน (กำนัน - ผู้ใหญ่บ้าน) แต่ละแคว่นขึ้นกับเมือง เรียกผู้ปกครองเมืองว่า เจ้าเมือง เมืองขึ้นกับ บริเวณ เรียกผู้เป็นหัวหน้าว่า ข้าหลวงบริเวณ ข้าหลวงบริเวณขึ้นต่อเก๊าสนามหลวง โดยได้จัดทำขึ้นเป็นพระราชบัญญัติ เรียกว่า พระราชบัญญัติจัดตั้งมณฑลพายัพ ตั้งนครเชียงใหม่เป็นตัวมณฑล และเมืองเชียงแสนสมัยนั้นขึ้นต่อกระทรวงกลาโหม ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๓ ตรงกับ ร.ศ. ๑๒๙ ได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทย ยกเมืองเชียงราย เป็นเมืองจัตวารวมอยู่ในมณฑลพายัพ ดังต่อไปนี้

ประกาศยกเมืองเชียงรายเป็นหัวเมืองจัตวา รวมอยู่ในมณฑลพายัพ

มีพระราชดองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศทราบทั่วหน้ากันว่า แต่เดิมเมืองเชียงราย เมืองฝาง เวียงป่าเป้า เมืองพะเยา อำเภอแม่ใจ อำเภอดอกคำใต้ อำเภอแม่สรวย อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงของ ได้จัดรวมเข้าเป็นจังหวัด เรียกว่า จังหวัดพายัพภาคเหนือ ต่อมาเมืองเหล่านี้มีความเจริญยิ่งขึ้น จนเป็นเหตุให้เห็นว่า การจัดให้เป็นเมือง ไม่พอแก่ราชการและความเจริญ สมควรเลื่อนการปกครองขึ้นให้สมกับราชการและความเจริญในท้องถิ่น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย เมืองฝาง เวียงป่าเป้า เมืองพะเยา อำเภอแม่ใจ อำเภอดอกคำใต้ อำเภอแม่สรวย อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงของ ตั้งเป็นเมืองจัตวาเรียกว่าเมืองเชียงราย อยู่ในมณฑลพายัพ และจัดแบ่งการปกครองออกเป็น ๑๐ อำเภอ คือ อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอเมืองเชียงแสน อำเภอเมืองฝาง อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอเมืองพะเยา อำเภอแม่ใจ อำเภอดอกคำใต้ อำเภอแม่สรวย อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงของ เหมือนอย่างหัวเมืองชั้นในที่ขึ้นกับกรุงเทพฯทั้งปวง และพระทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระภักดีณรงค์ ซึ่งเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดพายัพภาคเหนือ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย

รับราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป สภาพบ้านเมืองในยุคพันธุมติรัตนอาณาเขตนั้น ได้เกิดความยุ่งยากเกี่ยวกับกบฏเงี้ยว ซึ่งได้เกิดขึ้นตามหัวเมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรล้านนา ซึ่งเป็นผลมาจากยุคการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตก ที่ได้เข้ามามีอิทธิพลในดินแดนพม่าและลาว และต่อมาได้มีการยุยงสนับสนุนให้เงี้ยวก่อความไม่สงบขึ้นตามหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อที่จะขยายอิทธิพลเข้ามายังล้านนา ที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยแล้ว แต่ทางการก็สามารถปราบปรามลงได้

ยุคพันธุมติรัตนอาณาเขต ได้มีการพัฒนารูปแบบการปกครองจากหัวเมืองที่มีเจ้าเมืองครองมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ (ร.ศ. ๑๒๙) จึงได้เข้าสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล อันเป็นต้นแบบมาสู่การปรับปรุงพัฒนามาสู่ในยุคปัจจุบันที่มีฐานะเป็นจังหวัด แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๑๖ อำเภอ ๒ กิ่งอำเภอความสัมพันธ์กับอาณาจักรต่าง ๆ

นับตั้งแต่สมัยราชวงศ์ลวจังกราช ได้ให้พระโอรสไปสร้างและครองเมืองต่าง ๆ จึงทำให้มีการกระจายเชื้อพระวงศ์ออกไปยังเมืองต่าง ๆ ด้วย อันเป็นการขยายอาณาเขตในลักษณะหนึ่งมาจนถึงสมัยพญามังราย จึงได้มีการรวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดยมีเมืองหิรัญนครเงินยางเป็นศูนย์กลาง เมื่อมีความเป็นปึกแผ่นแล้ว ต่อมาจึงได้ขยายลงมาสร้างเมืองเชียงราย เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางในการแผ่ขยายอาณาเขตต่อไปยังอาณาจักรอื่น ๆ รวมทั้งการมีสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรใกล้เคียง อาณาจักรต่าง ๆ เหล่านี้ ได้แก่

อาณาจักรหริภุญไชย

อาณาจักรหริภุญไชยได้มีความเจริญรุ่งเรืองมาก่อนสมัยการสร้างเมืองเชียงราย โดยเป็นศูนย์กลางของเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงและแม่น้ำวัง ซึ่งตำนานจามเทวีได้กล่าวว่าฤาษีวาสุเทพเป็นผู้สร้างเมืองหริภุญไชยขึ้น เมื่อราว พ.ศ. ๑๓๑๐ - ๑๓๑๑ หลังจากที่ได้สร้างเสร็จแล้ว จึงได้ทูลเชิญพระนางจามเทวี ธิดาของกษัตริย์เมืองละโว้ (ลพบุรี) มาครองเมือง จึงทำให้วัฒนธรรมของละโว้แพร่ขยายมายังอาณาจักรหริภุญไชยด้วย

ด้วยเหตุอาณาจักรหริภุญไชยมีความเจริญรุ่งเรืองและมั่งคั่งสมบูรณ์ พญามังรายมีพระประสงค์อยากได้ไว้ในอำนาจ จึงได้ใช้กลอุบายให้อ้ายฟ้าเข้าไปเป็นไส้ศึก วางแผนให้เกิดความแตกแยกกันในอาณาจักร ในภายหลัง กองทัพของพญามังรายจึงเข้ายึดอาณาจักรหริภุญไชยจากพระยายีบากษัตริย์องค์สุดท้ายของอาณาจักรหริภุญไชยไว้ในอำนาจได้สำเร็จ ในปี พ.ศ. ๑๘๓๕ และได้ผนวกหริภุญไชยเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

อาณาจักรสุโขทัย

หลังจากที่พญามังรายได้แผ่ขยายอาณาเขตและรวบรวมบ้านเมืองจนเป็นปึกแผ่นมั่นคงจนเป็นที่มาของ อาณาจักรล้านนา แล้ว จึงได้สร้างเมืองเชียงใหม่หรือ นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ ขึ้นในพ.ศ. ๑๘๓๙ เพื่อเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ในการสร้างเมืองนั้น พระองค์ทรงได้ทูลเชิญพ่อขุนรามคำแหงจากกรุงสุโขทัยและพญางำเมือง เจ้าเมืองพะเยาซึ่งเป็นพระสหาย ให้เสด็จมาช่วยเลือกชัยภูมิการสร้างเมือง จึงเห็นได้ว่าอาณาจักรเหล่านี้มีสัมพันธไมตรีต่อกันอย่างแนบแน่น ในตำราราชวงศ์ปกรณ์กล่าวว่า กษัตริย์ทั้งสามได้ตั้งสัจจะปฏิญาณต่อกัน โดยนั่งหลังพิงกันที่ฝั่งแม่น้ำขุนภู แล้วเอามีดมาแทงมือกันทุกคน เอาเลือดใส่แพ่งฝา สู่กันกิน ให้เป็นมิตรสนิทต่อกันทุกพระองค์ ต่อมาแม่น้ำขุนภูจึงเรียกว่า แม่น้ำอิง ในปัจจุบันนี้ได้มีอนุสรณ์สถานคือ อนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ประดิษฐานอยู่ที่หน้าศาลากลาง (เก่า) จังหวัดเชียงใหม่

อาณาจักรล้านนา

สมัยหิรัญนครเงินยาง อาณาจักรล้านนามีความเป็นมาหลังจากที่พญามังรายได้รวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ อันมีเจ้าเมืองที่มีเชื้อสายมาจากวงศ์ลวจังกราชด้วยกันจนเป็นปึกแผ่นในอาณาจักรหิรัญนครเงินยาง ต่อมาได้ตีอาณาจักรหริภุญไชยแล้วผนวกเข้าไว้ในอาณาจักรด้วย นับเป็นการเริ่มต้นของอาณาจักรใหม่ ที่ต่อมาเรียกว่า อาณาจักรล้านนา ภายหลังได้มีการย้ายศูนย์กลางของอาณาจักรไปอยู่ที่เมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ ทำให้เมืองเชียงรายซึ่งเดิมนั้นเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรหิรัญนครเงินยางได้ลดความสำคัญลงไปในระยะหลัง ๆ

สมัยรัตนโกสินทร์

อาณาจักรล้านนาได้มีบทบาทสำคัญในการทำสงครามกับพม่า โดยนำกำลังร่วมกับกองทัพทางกรุงเทพฯ ทำสงครามกับพม่าในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๑๒ - ๒๓๔๗ สงครามในระยะดังกล่าวนี้ได้เกิดลัทธิ เก็บผ้าใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง ได้กวาดต้อนเอาผู้คนจากเมืองเชียงตุง สิบสองปันนา ฯลฯ ผู้คนที่ถูกกวาดต้อนมาเหล่านั้นส่วนใหญ่ ได้แก่ ชาวไทยใหญ่ ชาวไทยลื้อ และชาวไทยเขิน ซึ่งมีวัฒนธรรมประเพณีที่คล้ายคลึงกับชาวไทยโยนกของอาณาจักรล้านนา แล้วมาไว้ตามหัวเมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรล้านนา กลุ่มที่ถูกกวาดต้อนมานั้นได้เอาศิลปวัฒนธรรมเข้ามาเผยแพร่ด้วย เช่น การทำเครื่องเขิน แกงฮังเล น้ำพริกอ่องของชาวไทยเขิน ขนมจีนน้ำเงี้ยวของชาวไทยใหญ่ การทอผ้าของชาวไทยลื้อ เป็นต้น

ในปัจจุบัน กลุ่มชาวไทยลื้อหรือชาวไทยเขิน มีถิ่นฐานกระจายอยู่ในหลายอำเภอของจังหวัดเชียงราย และจังหวัดในภาคเหนือ และได้ถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ไว้อย่างมาก เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย อาหารการกิน งานหัตถกรรม[๗]

๓.๕ ประวัติความเป็นมาคัมภีร์ใบลานจังหวัดแพร่

จังหวัดแพร่ สืบเนื่องคัมภีร์ใบลานล้านนาด้วยครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร วัดสูงเม่น ได้สร้างคัมภีร์ใบลานทั้งที่เป็นพระไตรปิฎก และหมวดธัมม์ อื่นๆ ทั่วไป รวบแล้วกว่า ๒๑ หมวดหมู่ บางส่วนได้รับการสร้างขึ้นใหม่ด้วยองค์ความรู้ของคนสมัยนั้น บางส่วนคัดลอกใหม่จากต้นฉบับของเดิมที่มีอยู่แล้ว ด้วยวิธีการเขียนด้วยปลายเหล็กแหลม (จาร) อันเป็นผลงานแห่งความศรัทธาและมีสติ ได้จัดทำขึ้นตามเมืองต่างๆ ในแถบล้านนาและล้านช้าง โดยมีครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร วัดสูงเม่น เมืองแพร่ เป็นประธานในการจัดสร้างระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๖๙ – ๒๔๐๙ แล้วรวบรวม (รอม) คัมภีร์ทั้งหมด เก็บรักษาไว้ที่หอธรรมวัดสูงเม่น (วัดป่าสูงเม่น) ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ จำนวนคัมภีร์ใบลานปัจจุบันมีจำนวนทั้งสิ้น ๑,๐๗๔ มัด หรือ ๙,๘๐๗ ผูก ซึ่งมีมากที่สุด ในประเทศไทย ด้วยระบบวิธีการจัดเก็บและอนุรักษ์ที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์ แต่คัมภีร์ที่นำมาเสนอในครั้งนี้ เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลาน ชุดพิเศษ จำนวน ๖๐ มัด ซึ่งมีลักษณะพิเศษเฉพาะ และอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ทั้งตัวใบลาน อักษรที่ปรากฏในใบลาน และลักษณะทางกายภาพอื่นๆ ซึ่งสร้างขึ้นที่เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว เมื่อ จ.ศ. ๑๑๙๘ หรือ พ.ศ. ๒๓๗๙

---

[๗] ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดเชียงราย ,**๗๕๐ ปีเมืองเชียงราย**,กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร , (สำนักงานจังหวัดเชียงราย ศาลากลางจังหวัดเชียงราย).

ประเด็นสำคัญอยู่ที่เป็นคัมภีร์ที่สร้างโดย สองเจ้าเมือง สองประเทศ คือ เจ้าเมืองแพร่ ร่วมกับราชวงศ์หลวงพระบาง ประเทศลาว โดยมีครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร เป็นผู้นำสร้าง โดยท่านทำหน้าที่เป็น พระธรรมทูต โดยใช้ ธัมม์ นำหน้า และ เป็นเครื่องมือเชื่อมความสัมพันธ์ของ สองประเทศ คือ ประเทศไทย เมืองแพร่ กับเมืองหลวงพระบาง ของประเทศลาว ซึ่งถือว่าเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการเชื่อมความสัมพันธ์ ของสองประเทศโดยใช้ธัมม์นำ เพราะแต่ละเมืองก็นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อใช้ธัมม์ เป็นสื่อในการเชื่อมความสัมพันธ์กัน เพราะการสร้างธัมม์ครั้งหนึ่งต้องใช้ระยะเวลานานมาก บางครั้งเป็นแรมปี ซึ่งเมื่อมี การร่วมกิจกรรมกัน ระหว่างเจ้าเมือง และประชากรทั้ง ๒ เมืองแล้ว โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำเชื่อมความสัมพันธ์ให้ผ่านกิจกรรมคัมภีร์ธัมม์ จึงทำให้ทั้งสองเมืองมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และ มีความปรองดองสามัคคี เป็นแบบบ้านพี่เมืองน้อง

ดังนั้นคัมภีร์ธัมม์ ที่สร้างขึ้นที่เมืองหลวงพระบาง โดยมีเจ้าเมืองแพร่ และ ราชวงศ์หลวงพระบางร่วมกันสร้าง จึงเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ในประชาคมอาเซียนที่บ่งบอกถึง การเชื่อมความสัมพันธ์กันระหว่างประเทศ โดยใช้ธัมม์ เป็นตัวเชื่อม และมีพระสงฆ์ คือ ครูบากัญจนอรัญญวาสี แห่งวัดสูงเม่น เมืองแพร่ เป็นผู้เจรจา และชักชวนให้สองเมืองได้สร้างธัมม์ร่วมกัน ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการที่ได้ผลในสมัยนั้น ในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเมืองต่อเมือง ทำให้ไม่เกิดสงคราม คัมภีร์ธัมม์ดังกล่าว จึงควรค่า แก่การอนุรักษ์รักษาไว้ เป็นมรดกของชาติ และ ของโลก เพื่อให้ทราบถึงวิธีการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่าง รัฐต่อรัฐ โดยใช้ธัมม์ เป็นตัวนำในกิจกรรมในครั้งนี้ ซึ่งความเป็นจริงแล้วคัมภีร์ธัมม์ที่วัดสูงเม่น มีเป็นจำนวนมาก ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น แต่ที่ได้คัดเลือกมาเพียง ๖๐ มัดนี้ นอกจากเป็นคัมภีร์ ที่สร้างขึ้นของร่วมกันของเจ้าเมืองทั้ง ๒ ประเทศแล้ว คัมภีร์ดังกล่าวยังเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานที่มีสภาพสมบูรณ์ และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยเฉพาะลักษณะงานด้านพุทธศิลป์ทางกายภาพที่เกี่ยวกับคัมภีร์ เป็นคัมภีร์ชุดเดียวกันที่สร้างในสมัยเดียวกัน เป็นชุดคัมภีร์ที่เป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอาเซียน คือ ไทย และ ลาว ที่ได้ใช้กิจกรรมการสร้างคัมภีร์ธัมม์ชุดนี้ เป็นวิธีการในการเชื่อมความสัมพันธ์ของสองประเทศในสมัยนั้น ซึ่งได้ผลทำให้ทั้งสองประเทศมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ไม่เกิดภาวะสงคราม หรือขัดแย้งกันระหว่าง สองเมือง ดังนั้นชุดคัมภีร์ธัมม์ ๖๐ มัดดังกล่าว จึงได้ถูกคณะกรรมการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น คัดเลือกนำเสนอ เพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกของชาติ และเพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ในวโรกาสทรงมีพระชนมายุครบ ๕ รอบ ๖๐ พรรษา ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ซึ่งพระองค์ได้ทรงมีพระเมตตาเคยเสด็จมาทอดพระเนตรคัมภีร์ใบลานพระไตรปิฎก ที่สร้างขึ้นที่เมืองหลวงพระบางแล้ว ณ พิพิธภัณฑ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗ ที่ผ่านมา นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น ต่อประวัติศาสตร์ที่สำคัญอย่างยิ่งของพสกนิกรชาวสูงเม่น จังหวัดแพร่ นับตั้งแต่การสังคายนาพระไตรปิฎก ในปี พ.ศ.๒๐๒๐ สมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนา เป็นต้นมาได้มีการรวบรวมคัมภีร์ใบลาน ครั้งสุดท้ายที่ยิ่งใหญ่ที่สุดโดยครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ในรูปแบบความพยายามสังคายนาพระไตรปิฎกเช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนา แบบพม่าและสยามจักเข้ามามีอิทธิพลในล้านนาตามลำดับ คัมภีร์ใบลานของครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ยังคงถือว่าเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาตามแบบฉบับล้านนา อันปรากฏหลักฐาน เป็นคัมภีร์ใบลานที่รวบรวมตามหัวเมืองต่างๆ ที่มีมากที่สุดในดินแดนแถบนี้

ตำนานธรรมครูบามหาเถรเจ้า ซึ่งเจ้าหลวงอินทรวิชัยราชาเจ้าหลวงเมืองแพร่ ได้มอบหมายให้หนานจันทร์ตื๊บและหมื่น วัดเขียนไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๑ โดยเป็นใบลานหนา ๔๕ ใบ ใบละ ๔ บรรทัด ปัจจุบัน เก็บรักษาไว้ที่วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ และศิลาจารึกตามสถานที่ครูบากัญจนอรัญญวาสีได้รวบรวมคัมภีร์ใบลาน อธิบายการสร้างคัมภีร์ธัมม์ที่เมืองหลวงพระบางไว้ดังนี้

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๙ ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร ได้เดินทางไปยังเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว เพื่อสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่วัดวิชุนราช จนได้รับการยอมนับถือจากประชาชนในเมืองหลวงพระบาง เป็นอย่างมาก ซึ่งจากการศึกษาของ ดร.ฮันส์ เพนธ์ และคณะผู้ศึกษาจากวัดสูงเม่น ที่ได้ศึกษาเพิ่มเติม จาก ศิลาจารึกวัดวิชุนราช ๒ แผ่น ซึ่งค้นพบในปี ๒๔๓๐ ที่วัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง จารึกด้วยอักษรธรรมล้านนา (ปัจจุบันย้ายไปตั้งอยู่ที่พิพิธภัณฑ์เมืองหลวงพระบาง) พบว่า ได้มีการกล่าวถึงการสร้างคัมภีร์ธัมม์และพระไตรปิฎกของครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร ดังนี้

“...จุลศักราชได้ ๑๑๙๘ ตัว ปีรวายสัน ยังมีมหาเถรเจ้าต๋นหนึ่ง จื่อ กัญจนอรัญญวาสี เมืองแป่ (แพร่) เป็นเก๊าและศิษย์เจ้าตั้งมวล จรเดินเทศมาแต่เมืองแพร่ ยวน(ไทย) หนปัจฉิมทิศ เข้ามาเถิงเมืองหลวงพระบางล้านช้างที่นี่ แล้วก็ได้นำอาหน้าบุญขึ้นเถิงเจ้าเมืองหลวงพระบางต๋นจื่อว่ามังธา เป็นเก๊า และเจ้าราชวงศ์เมืองหลวงพระบาง เป็นประธาน พร้อมกันสร้างยังอักขธรรม คัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งมวลไว้ โจ๋ตกะศาสนาพระพุทธเจ้าตลอดต่อเต้า ๕๐๐๐ พระวัสสา และได้ฉลองธรรมที่นี้ เมื่อเดือน ๔ เป็ง เม็งว่าวันอังคาร ไทยว่าวันก่าไก๊ จิ่งแล้วบรมมวลแต้แหล่...”

“...สังรอมธรรมตั้งมวล อันได้สร้างนี้ เป็นธรรมจำนวน ๒๔๒ มัด จัดเป็นผูกว่าได้ ๒,๘๒๕ ผูก จัดเป็นเงินก่าจ้างแต้มเขียนสมเด็จพระเป็นเจ้าเมืองหลวงพระบางมีเงินฮอม ๘๕ ตั้ง เจ้าราชวงศ์มีเงินลางหนัก ๑๘,๒๐๒ บาท ปลาย ๗ ก่า ปลาย ๒ แดง เงินฝ่ายศรัทธาจาวเมืองแพร่มีเงิน ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ปลาย ๑๐ สลึง แต่คำปิ๋วปอกธรรม เสี้ยง ๑๒,๘๐๐ แผ่น แลธรรมที่เจ้าเมืองหลวงพระบางสร้างเป็นธรรม ๓๔ มัด ธรรมที่ เจ้าราชวงศ์สร้างเป็นธรรม ๑๗๗ มัด และธรรมที่ศรัทธาเมืองแป่สร้างเป็นธรรม ๓๑ มัด ครั้นว่าฉลอง (ธรรม) แล้ว พระมหาเถรเจ้าก็ยกเอาพระสัทธรรมเจ้าตั้งมวลอันได้สร้างทั้ง ๒๔๒ มัดนี้ เมือ (นำกลับ) ฐาปนาตั้งไว้โชตกพุทธศาสนาในเมืองแพร่ยวน หนปัจฉิมทิศ วันนั้น แล”

และศิลาจารึกอีกด้านจารึกว่า “จุลศักราชได้ ๑๑๙๘ (พ.ศ. ๒๓๗๙) ปีรวายสัน เดือน ๔ เป็ง เม็งว่าวันอังคาร ไทยว่าวันก่าไก้ได้ฉลองธรรมในวิหารวัดวิชุนที่นี้แหล่ ธมฺมลิขิตฺต โชตกพุทฺธสฺส สหสฺสานิ นิพฺพานปจฺจโย โหตุ โน นิจฺจ”

นับตั้งแต่การสังคายนาพระไตรปิฎกในปี พ.ศ.๒๐๒๐ สมัยพระเจ้า ติโลกราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนา การรวบรวมคัมภีร์ใบลานครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นการสังคายนารวบรวมพระไตรปิฎกตามแบบแผนล้านนาครั้งสุดท้ายที่ยิ่งใหญ่ที่สุด โดยเฉพาะการรวบรวม และจัดสร้าง ที่เมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งครูบากัญจนอรัญญวาสี มหาเถร วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ได้ชักชวนราชวงศ์หลวงพระบาง ได้ร่วมกันสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก อันสืบทอดพระพุทธศาสนาตามแบบฉบับล้านนา และล้านช้าง ในการสร้างคัมภีร์ดังกล่าวย่อมเป็นการเชื่อความสัมพันธ์ของสองเมือง สองประเทศ ให้เป็นมิตรต่อการ ด้วยคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลาน ดังนั้นคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลาน ชุดที่สร้างที่เมืองหลวงพระบาง จึงเป็นเสมือนเป็นสัญลักษณะ

ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอาเซียน และเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ต่อ รัฐ ด้วยกิจกรรมสร้างคัมภีร์ธัมม์ คัมภีร์ชุดดังกล่าว จึงมีความสัมพันธ์ระดับชาติ และ ระดับสากล บ่งบอกถึงประวัติศาสตร์ในยุคสมัยนั้น ทางการสร้างความสัมพันธ์กัน ด้วยวิธี “ธัมมทูต” การสร้างคัมภีร์ธัมม์ ที่เมืองหลวงพระบาง เป็นคัมภีร์ที่ร่วมกันสร้างระหว่างเจ้าเมืองแพร่ ประเทศไทย และราชวงศ์หลวงพระบาง ประเทศลาว โดยมีหลวงปู่ครูบา มกัญจนอรัญญวาสีมหาเถร เป็นผู้ชักชวนนำสร้าง และเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของทั้งสองเมือง คัมภีร์ที่สร้างขึ้น ในหลวงพระบาง จึงเป็นคัมภีร์ชุดพิเศษ มีความหมายทางประวัติศาตร์ของสองเมือง และเป็นคัมภีร์ที่สร้างขึ้นใหม่ คัดลอกใหม่ และรวบรวม (รอม) ด้วยวิธีการที่ประณีต วิจิตรงดงามเป็นพิเศษ เพราะเป็นของเจ้าเมืองสร้าง ได้สร้างด้วยวิธีเขียนด้วยปลายเหล็กแหลม (จาร) ต้องอาศัยพลังศรัทธาและมีสติของมนุษย์ในการเขียนแต่ละอักขระธรรม ๑ หน้าใบลาน มีอักขระไม่ต่ำกว่า ๓๐๐ ตัว ซึ่งคัมภีร์ธัมม์ในวัดสูงเม่น มีใบลานเป็นจำนวนไม่ต่ำกว่าล้านหน้า ใบลานและคัมภีร์ธัมม์ทั้งหมด ได้รวบรวมเก็บรักษาไว้ที่หอธัมม์วัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ สืบต่อจนถึงปัจจุบัน ด้วยวิธีการอนุรักษ์ที่แตกต่างจากที่อื่น คือมีประเพณีตากธัมม์ ซึ่งมีแห่งเดียวในประเทศไทย ในปัจจุบัน อักขระที่จารลงใบลาน เป็นอักษรล้านนา และล้านช้าง บางส่วน โดยมีสำนวนภาษาที่ใช้เป็นภาษา บาลีล้วนก็มี เป็นภาษาบาลี และแปลเป็นภาษาล้านนาก็มี และเป็นภาษาล้านนาล้วนก็มี ในคัมภีร์แต่ละเรื่อง ทั้งนี้ในทุกคัมภีร์ท้ายผูกจะระบุวันเดือนปีที่สร้างเป็นจุลศักราช ผู้สร้างผู้ถวาย และค้ำชูพระพุทธศาสนา ให้ถึง ๕,๐๐๐ พระวัสสา หรือ ๕,๐๐๐ ปี

คัมภีร์ใบลานพระไตรปิฎก ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร ๖๐ มัด ในพิพิธภัณฑ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น เป็นสิ่งที่หายากและมีคุณค่าในตัวของมันเอง เพราะเป็นคัมภีร์ที่เป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คือ เมืองแพร่ (ไทย) และเมืองหลวงพระบาง (ลาว) โดยคัมภีร์ชุดนี้สร้างโดยเจ้าเมืองทั้งสองเมือง ร่วมกับคณะศรัทธาประชาชน โดยมี “ธัมมทูต” ที่สำคัญของพระสงฆ์ ได้แก่ ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร พระอริยสงฆ์ผู้เป็นที่ยอมรับนับถือ และศรัทธาของทั้งสองเจ้าเมือง สองประเทศ ดังนั้นการเจริญสัมพันธไมตรี ในยุคสมัยนั้น ที่ใช้ธัมม์นำหน้า จึงได้ผลดีมากทำให้เมืองแพร่ และเมืองหลวงพระบางเป็นมิตรที่ดีต่อกัน นอกจากนี้ คัมภีร์ธัมม์ที่ได้สร้างที่เมืองหลวงพระบาง เป็นคัมภีร์ชุดพิเศษ เพราะสร้างโดยเจ้าเมืองร่วมกัน ลักษณะของคัมภีร์ จึงมีความประณีตเป็นพิเศษ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะตัวอักษรที่ได้ถูกจารบนใบลานด้วยอักษรล้านนา แบบวิจิตรตระการตา ซึ่งแต่ละใบลาน ผู้เขียนต้องมีความศรัทธาอันแรงกล้า และต้องใช้สติอย่างมาก ในการเขียนด้วย ปลายเหล็กแหลม หรือที่เรียกว่า “จารธัมม์” เพราะเป็นภาษาบาลี และ เป็นเนื้อหาพระไตรปิฎก สุดยอดคำสอน ทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ในส่วนของไม้ปันจั๊ก ไม้ประกับ ผ้าห่อคัมภีร์ ลักษณะใบลาน การลงรักปิดทอง และ ลักษณะการห่อคัมภีร์ ตลอดถึงลักษณะการดูแลรักษา แต่ละอย่างล้วนมีความวิจิตรและประณีต แสดงออกถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า และไม่สามารถหามาทดแทนได้อีกแล้ว ถ้าเกิดการชำรุดเสียหายไป เนื่องด้วยมีประวัติศาสตร์การสร้างที่น่าสนใจ และลักษณะทางกายภาพของคัมภีร์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว หาดูได้ที่วัดสูงเม่นแห่งเดียว ดังนั้นถ้าไม่มีการรักษา หรืออนุรักษ์ให้ดี มีโอกาสชำรุดเสียหาย หรือ สูญหาย และ ไม่สามารถให้มาทดแทนเหมือนดั่งเดิมได้แน่นอน คัมภีร์ใบลานพระไตรปิฎก ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร ๖๐ มัด เป็นคัมภีร์ที่มีความสมบูรณ์ ทั้งเนื้อหา และลักษณะทางกายภาพได้แก่ลายเส้นอักษรบนใบลานมีความชัดเจนอ่านง่าย ใบลาน อยู่ในสภาพดีมาก มีการลงรักปิดทองสวยงามประณีต ไม้ปันจั๊ก และไม้ฉลากคัมภีร์ ลงรักปิดทอง

สวยงาม มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของเมืองแพร่ และ เมืองหลวงพระบาง และมีการจารึกประวัติการสร้างอย่างชัดเจน มีรูปแบบการมัดเก็บมีลักษณะการมัดที่เป็นแบบเฉพาะ มีความหมายและมัดได้อย่างเรียบร้อยสวยงาม ไม่เป็นอันตรายต่อคัมภีร์ เพราะ ๑ มัด เท่ากับ ๑ เรื่อง ซึ่งเรื่องหนึ่งมีหลายผูก มีการจัดทำบัญชีแต่ละเรื่องง่ายต่อการค้นหา และศึกษา แก่ผู้ที่สนใจทั่วไป ปัจจุบันทางวัดสูงเม่น ได้แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น โดยเป้าหมายเพื่อให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดวิธีการการอนุรักษ์คัมภีร์ร่วมกัน จะได้เกิดการยอมรับแบบประชาธิปไตยในการปฏิบัติภายใต้แผนปฏิบัติการ และระเบียบการเดียวกัน เพื่อลดความขัดแย้งในการปฏิบัติงาน และเป็นเป็นกรอบในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายตามที่ได้ตั้งไว้

ปณฺฑา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มจร

บทที่ ๔
ผลการศึกษา

ผลการวิจัยเรื่อง “การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ” ที่จะนำเสนอในบทนี้ ประกอบด้วย ๔ ส่วน ดังนี้

๔.๑ ผลการสืบค้นและจัดทำทะเบียนรายการคัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ

๔.๒ ผลการศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนา

๔.๓ ผลการสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชน

๔.๔ องค์ความรู้การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ผลการสืบค้นและจัดทำทะเบียนรายการคัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ

คัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้ทำการสำรวจจากวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ ซึ่งเป็นวัดที่มีคัมภีร์ธรรมใบลาน โดยการคัดเลือกวัดที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานเอาไว้ แต่ยังไม่มีการสำรวจและการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ ดังนี้

๔.๑.๑ ผลการสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาภาคเหนือ

การสืบค้น อนุรักษ์ และทำการถ่ายทอดภูมิปัญญาในภาคเหนือ ด้วยความร่วมมือของชุมชนโดยโครงการระยะแรกจะทำการสืบค้น อนุรักษ์ และทำกิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญาเฉพาะในจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่และจังหวัดน่าน โดยเลือกวัดที่ได้รับข้อมูลว่า ยังมีคัมภีร์ใบลานที่ตกสำรวจ จังหวัด ละ ๒ วัด รวมจำนวน ๘ วัด มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑.คัมภีร์ใบลานจังหวัดเชียงราย

คัมภีร์ใบลานในจังหวัดเชียงรายนั้นมีคัมภีร์ทั้งหมด ๑๒ รายการ โดยการเก็บรักษาของคัมภีร์นั้นมีอายุมากกว่า ๖๒ ปีถึง ๘๕ ปี โดยวัด ที่เป็นแหล่งที่มาของคัมภีร์ดังกล่าวอยู่ในอำเภอแม่ลาว แม่จันอำเภอพาน และอำเภอเมือง

ตารางที่ ๔.๑ คัมภีร์ใบลานจังหวัดเชียงราย

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑	มังคลสันติง	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	ไม่ปรากฏ
๒	สังคหะรอม	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย	๗๐
๓	สานสมสี่ทัน	วัดเขื่อนเมืองป่าข่าใต้, อ. พาน, จ. เชียงราย	ไม่ปรากฏ
๔	กุมมารัพพัง ฉบับผีกัว	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย	๘๘
๕	ขอมแม่น้ำพล	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	๘๕
๖	สานสมสี่ทัน	วัดเขื่อนเมืองป่าข่าใต้, อ. พาน, จ. เชียงราย	ไม่ปรากฏ

๗	หอรมาร	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	๘๐
๘	อานิสงทานผ้า	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย	๘๐
๙	อานิสงปีใหม่	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	๕๕
๑๐	อานิสงเวสสันตระชาดก	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	ไม่ปรากฏ
๑๑	คดีโลกคดีธัมม	วัดศรีบุญเรือง, อ. เมือง, จ. เชียงราย	๗๘
๑๒	คดีโลกคดีธัมมคำสอน	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย	๖๒

๒. คัมภีร์ใบลานจังหวัดพะเยา

จังหวัดพะเยาเป็นจังหวัดที่มีคัมภีร์โบราณในการศึกษาทั้งหมด ๓๒ รายการ มีอายุในการจัดเก็บตั้งแต่ ๖๐d ถึง ๒๕๘ ปี โดยคำภีร์ส่วนใหญ่ จะมีและที่มาจากอำเภอเมือง และจะมีแหล่งที่มานอกจากนั้นคืออำเภอแม่ใจ

ตารางที่ ๔.๒ คัมภีร์ใบลานจังหวัดพะเยา

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษาอายุ (ปี)
๑	กุสสะลาธัมม	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒	ตำนานโลกกะหาณี	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๓	ผ้าบังสกุล	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๔	ปกิณณะคำสอน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๕	ไม่ปรากฏ (วิธีสร้างบ้าน, วันตัดเลับและวิธีปูชาผีหัวหลวง)	วัดหลวงราชสัณฐาน, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๖	(อานิสงส์กฐิน)	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๗	ยอดธัมม	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๘	โลกหานี	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๙	โลกะปเวณีโลก	วัดโพธาราม, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๐	อานิสงกันถิน	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๑	อานิสงเข้าบิณฑิบาต	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๒	อานิสงเข้าสาลากกะพัตต	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๓	อานิสงทอดกฐิน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๙๐
๑๔	อานิสงทานเคื่องอัตถาบอริขาน	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	๖๖
๑๕	อานิสงทานผ้าอาบน้ำ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๖	อานิสงบวดพระเจ้า	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑๗	อานิสงบอกไฟ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	๖๖
๑๘	อานิสงบังสกุน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๙	อานิสง ประทีษ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๐	อานิสง ประทีษ	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๘๓
๒๑	อานิสงมหาเวสสันคระชาตก	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๑๕๖
๒๒	อานิสงรอม	วัดตุ่นกลาง, อ. เมือง, จ. พะเยา	๒๕๘
๒๓	อานิสงเลี้ยงพ่อแม่	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๑๖๔
๒๔	อานิสงเลี้ยงดูพอ่ และ แม่	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๘๒
๒๕	อานิสงวิด	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๖	อานิสงสัพพทาน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๘๐
๒๗	อานิสงส้างขัว, สาลา และน้ำบ่อเป้นทาน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๘	อานิสงอันได้ส้างแปงเสาค้างทุงค้างหงถวายบูชา	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๙	อานิสงอันได้ส้างสาลา	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๓๐	อานิสงอันห้อเข้าสลากภัดเป้นทาน	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๓๑	อานิสงอุปปมาสุตตุอันได้ส้างขัวสาลาน้ำบ่อ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	๖๖
๓๒	คดีธัมมคดีโลก	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ

๓. คัมภีร์ใบลานจังหวัดจังหวัดแพร่

จังหวัดแพร่นับเป็นจังหวัดที่มีคัมภีร์ใบลานมากที่สุดโดยพบคัมภีร์ใบลานทั้งหมด ๒๕๓ รายการมีอายุ มากที่สุดถึง ๔๒๘ ปี โดยวัดที่เป็นแหล่งที่มาของคัมภีร์ส่วนใหญ่จะเป็นวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่นนอกนั้นก็จะมีในส่วนของอำเภอเมืองแพร่ อำเภอสอง

ตารางที่ ๔.๓ คัมภีร์ใบลานจังหวัดจังหวัดแพร่

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑	กถาวัตถุ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒	กัจจายนัตถตัทธิตะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๓	กันคาถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๗

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๔	กัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๕	กัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๕๖
๖	กัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๕๑
๗	การกะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๘	คาถาพัน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๐๕
๙	คาถาพัน	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๒๐๐
๑๐	คาถาเวสสันตระ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๑	จตุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๒	ฉักกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๑๓	ญัตติกัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๔	ฏีกากังขวิตรณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๗
๑๕	ฏีกาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๖	ฏีกามูลปัณณาสสะมัชฌิมนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๗	ฏีกาสฬายตนวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๘	ตัทธิต ผูกห้า	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๙	ตัวการกกัปปะ ผูกสาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๐	ตัวกิตตะกัปปะ ผูกถ้วนเจ็ด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๑	ตัวบาลีการกะ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๒๒
๒๒	ตัวบาลีคาถามหาเวสสันตระ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๓
๒๓	ตัวบาลีตัตธิตร์	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่	๑๗๖
๒๔	ตัวบาลีตัทธิต ผูกต้น	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๕	ตัวบาลีทัสสะพอร, หิมมะพาร, ธานขัน, วัณณะปเส, ชูชก ฯ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙
๒๖	ตัวบาลีธัมมปาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๗	ตัวบาลีนาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๘	ตัวบาลีนาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๓๔
๒๙	ตัวบาลีนาม	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่	๑๒๖
๓๐	ตัวบาลีนามสับ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๑๒
๓๑	ตัวบาลีมหาวัคค์	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๔
๓๒	ตัวบาลีสมาส	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๓๓	ตัวบาลีสูตร์ปาติโมกขร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๓๔	ตัวบาลีอภิธัมมาเจ็ดคัมพีจอง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๓๕	ตัวบาลีอัตถกถากถาวัตถุ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๓๖	ตัวบาลีอาขยาต	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๓๗	ตัวบาลีอุทธาหอรกิต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๓๘	ตัวบาลีอุทธาหอรสนธิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๓๙	ตัวบาลีอุทธาหอรอาขยาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖
๔๐	ตัวบาลีอุทธาหอรอาขยาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๔๑	ตัวบาลีอุทธาหอรอุณณาทิตังพุทธะวาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๔๒	ตัวบาฬีกังขาวิตตรณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖
๔๓	ตัวบาฬีการก ผูกสาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๔๔	ตัวบาฬีขีดกริต ผูกเจ็ด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๕
๔๕	ตัวบาฬีตัทธิตกัปป ผูกห้า	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๔๖	ตัวบาฬีติกาอภิธัมมัตถสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖
๔๗	ตัวบาฬีทวาทสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๔๘	ตัวบาฬีทสชาตกะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๖๘
๔๙	ตัวบาฬีทัสสนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๕๐	ตัวบาฬีทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๕๑	ตัวบาฬีทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๕๒	ตัวบาฬีธัมมปาท มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๕๓	ตัวบาฬีนวนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๕๔	ตัวบาฬีนาม, ตัวบาฬีสนธิ, ตัวการก, ตัวอุททาหรสมาส, ตัวอุททตัทธิต,ตัวอุทาธนกริต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๕๕	ตัวบาฬีนิทานพุทธัสส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙
๕๖	ตัวบาฬีนิทานพุทธัสส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙
๕๗	ตัวบาฬีปรมัตถวิภูสนี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๕๘	ตัวบาฬีปาจิตตี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๕๙	ตัวบาฬีมหาปัฏฐานปกรณ มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๖๐	ตัวบาฬีมูลติกกสุตต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙
๖๑	ตัวบาฬียมก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๖๒	ตัวบาฬียมักก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๖๓	ตัวบาฬีโยชนาสัททาสนธิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙
๖๔	ตัวบาฬีโยชนาสัมโมหวิโนทนี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๖๕	ตัวบาฬีสนธิ, ตัวบาฬีนาม, ตัวบาฬีสมาส, ตัวบาฬีตัทธิตตะ, ตัวบาฬีอาขยาต, ตัวบาฬีกิตตะ, ตัวบาฬีอุณณาท, ตัวบาฬีการก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๖๖	ตัวบาฬีสมันตปาสาทิก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖
๖๗	ตัวบาฬีสมันตปาสาทิก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๖๘	ตัวบาฬีสมาส ผูกสี่	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	
๖๙	ตัวบาฬีสมาส, อติตทิตตกะ, ตัวบาฬีอาขญาต, ตัวบาฬีอุณณาธิกะ, บาฬีการก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๖๒
๗๐	ตัวบาฬีสพายตนวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๗๑	ตัวบาฬีสัตตนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๗๒	ตัวบาฬีสารสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๗๓	ตัวบาฬีอถกฏฐาวัตถุ, บาฬีฏีกาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๗๔	ตัวบาฬีอภิธัมมสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๕
๗๕	ตัวบาฬีอัตถกถาเวสสันตระ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๗๖	ตัวบาฬีอัตถกถาสพายตนวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๗๗	ตัวบาฬีอัตถกถาสพายตนวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๗๘	ตัวบาฬีอัตถาจุลหวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	
๗๙	ตัวบาฬีอัตถาจุฬวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๘๐	ตัวบาฬีอาขยาต ผูกหก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๘๑	ตัวบาฬีอุณณาทิกัปป ผูกแปด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๘๒	ตัวมหาสมันต มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖
๘๓	ตัววิสุทธิมัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๘๔	ตัวสนธิ ผูกต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๘๕	ตัวสมันตปาสาทิก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๑
๘๖	ตัวสุตตสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๐๔
๘๗	ตัวอุณาทิกัปปะ ผูกแปด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๘๘	ตัวอุทธาหอนสนธิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๔

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๘๙	ตัวอุทธาหอรอุณณาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๙๐	ตัวอุทาหรณ์สมาส	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่	
๙๑	ทัสสพอร, หิมพาน, ทานะขันรอม, คาถาเวสสันตระ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๖
๙๒	ทุติยมาลัย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๙๓	เทวันทสูด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๙๔	เทวันทสูด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๙๕	ธัม ๘,๔๐๐๐ ขันรอม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๕๐
๙๖	ธัมมปัททคถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๕
๙๗	นาม ผูกสอง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๙๘	บาลีกถาวัตถุ มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๙๙	บาลีจามเทวี, สีวิชัยปัญหา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๐๐	บาลีจุลวัคค์	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๐
๑๐๑	บาลีเทวันทสูต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๐๒	บาลีธัมมปาทะ ผูกต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๘
๑๐๓	บาลีธัมมะแปดหมื่นสี่พันขันธ์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๑๐๔	บาลีมณีปะทีป มัดกลาง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๐๕	บาลียมกะ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๓๔
๑๐๖	บาลีวุตโตทยะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๔
๑๐๗	บาลีเวสสันตระ	วัดห้วยหม้าย, อ. สอง, จ. แพร่	๑๔๔
๑๐๘	บาลีสมาส	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๒
๑๐๙	บาลีสมาส	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๑๒
๑๑๐	บาฬีกถาวัตถุ มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๑๑	บาฬีกัจจายยะนัตถสมาส มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๑๒	บาฬีจตุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๑๓	บาฬีจักกวาฬทีปณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๑๔	บาฬีจักกวาฬทีปณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๑๕	บาฬีจัตตาฬีสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๑๖	บาฬีจามเทวีวงสา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๑๗	บาฬี จุฬวคฺค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๗

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑๑๘	บาฬี จุฬวคฺค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๑๙	บาฬี จุฬวคฺค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๐๓
๑๒๐	บาฬี จุฬวคฺค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๔
๑๒๑	บาฬีฉัฏฐีนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๒๒	บาฬีฏีกาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๒๓	บาฬีฏีกาปรมัตถวินิจฉัยย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๒๔	บาฬีฏีกาปรมัตถวินิจฉัยย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๒๕	บาฬีฏีกาสัททวุตติ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๒๖	บาฬีฏีกาสัททวุตติวิตถาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๒๗	บาฬีฏีกาสัททาวิธาน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๒๘	บาฬีติกกนิบาท	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๒๙	บาฬีติกกนิบาท	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๓๐	บาฬีทสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๓๑	บาฬีทานวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๓๒	บาฬีทุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๓๓	บาฬีทุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๓๔	บาฬีเทวินทสูตร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๓๕	บาฬีธัมมปาท มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๓๖	บาฬีธัมมปาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๓๗	บาฬีธัมมสังคิณี	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๓๔
๑๓๘	บาฬีธัมมสังคิณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๓๙	บาฬีนลาชธาตุวังส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๔๐	บาฬีนวนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๔๑	บาฬีนัตถอภิธัมมาวตาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๔๒	บาฬีนัตถัปปกาสนาฏีกา ทีฆนิกายมหาวัคค มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๔๓	บาฬีนัตถัปปกาสนาทีฆนิกายมหาวัคค มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๔๔	บาฬี นาม	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	
๑๔๕	บาฬี นาม	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๑๖

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑๔๖	บาฬี นาม	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๓๕
๑๔๗	บาฬีนามปกรณ, บาฬีอาขญาต, บาฬีสมาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๖๘
๑๔๘	บาฬีเนตติหารวิภาวนา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๔๙	บาฬีปรมัตถวินิจฉัยย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๕๐	บาฬีปรมัตถวินิจฉัยย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๕๑	บาฬีปริวาร	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๖
๑๕๒	บาฬีปริวาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๔
๑๕๓	บาฬีปริวาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๑๕๔	บาฬีปัญจนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๕๕	บาฬีปัญจนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๕๖	บาฬีปัญญาสนิบาด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๕๗	บาฬีปัณณาดมัชฌิมนิกาย มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๕๘	บาฬี ปาจิตตี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	
๑๕๙	บาฬีปาราชิกกัณฑ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๑
๑๖๐	บาฬีปาราชิกกัณฑ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๖๑	บาฬีปาราชิกกัณฑ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๖๒	บาฬี ปาราชิกัณ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๖
๑๖๓	บาฬี ปาราชิกัณ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๔
๑๖๔	บาฬีมณีปทิปปะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๖๕	บาฬีมณีปทีป	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๖๖	บาฬีมโนรถปุรณีอัฏฐกถาจตุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๖๗	บาฬีมหาปัฏฐานปกอรณ์ มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๖๘	บาฬีมหาปัฏฐาน มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๖๙	บาฬี มหาวัคคะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๓
๑๗๐	บาฬี มหาวัคคะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๓๐๐
๑๗๑	บาฬีมัชฌิมนิกาย มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๑
๑๗๒	บาฬีโยชนาสัมโมหวิโนทนี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๗๓	บาฬีโยชนาอภิธัมมัตถสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๗๔	บาฬีโยชนาอภิธัมมาสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑๗๕	บาฬีลินาถอภิธัมมวตาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๗๖	บาฬีวินัยยสังคหะ มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๗๗	บาฬีวินัยยสังคหะ มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๗๘	บาฬีวินัยยสังคหะวินิจฉัย มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๗๙	บาฬีวิสุทธิมักร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๘๐	บาฬีวิสุทธิมัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๔
๑๘๑	บาฬีสมันตปาสาทิก มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๘๒	บาฬีสพายตนวัคค สังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๘๓	บาฬีสพายัตตณวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๘๔	บาฬีสักกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๘๕	บาฬีสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๘๖	บาฬีสังยุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๘๗	บาฬีสัตตนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๘๘	บาฬีสัทททังแปด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๑๘๙	บาฬีสันทวุตติ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๙๐	บาฬีสีลขันทกวัคคทีฆนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๙๑	บาฬีอภิธรรมสังคิณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๓๕๔
๑๙๒	บาฬีอภิธัมมัตถสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๙๓	บาฬีอสีตินิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๙๔	บาฬีอัฏฐกถากถาวัตถุ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๙๕	บาฬีอัฏฐกถาขันธกวัคค สังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๙๖	บาฬีอัฏฐกถาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๙๗	บาฬีอัฏฐกถาปัญจนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๙๘	บาฬีอัฏฐกถามหาสติปัฏฐานสูตร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๗
๑๙๙	บาฬีอัฏฐกถามูลปัณณาสมัชฌิมนิกาย มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๐๐	บาฬีอัฏฐกถา อัฏฐนิบาต อังคุตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๐๑	บาฬีอัฏฐนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๐๒	บาฬีอัฏฐนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๐๓	บาฬีอัตฐกถามหาวัคคทีฆนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๒๐๔	บาฬีอัตฐาสุตตนิบาต มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๐๕	บาฬีอัตถกถาทสนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๐๖	บาฬีอัตถกถาทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๐๗	บาฬีอัตถกถาทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๐๘	บาฬีอัตถกถาทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๐๙	บาฬีอัตถกถา อัฏฐนิบาต อังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๑๐	บาฬีอัตถกถาอุทานขุททกนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๑๑	บาฬีอัตถนิบาต อังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๑๒	บาฬีอัตถาจุฬวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๑๓	บาฬีอัตถานวนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๑๔	บาฬีอัตถานิทานวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๑๕	บาฬีอัตถามหาปัฏฐาน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๑๖	บาฬีอัตถาสุตตนิบาต มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๑๗	บาฬีอัตถาเอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๑๘	บาฬีเอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๑๙	บาฬีเอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๒๐	บาฬีเอกาทัสสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๒๑	ปราภวสูด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๒๒	ปราภวสูด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๒๓	ปัญญาสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๒๔	มหาปัฏฐาน มัดสอง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๔
๒๒๕	มหาสมันต มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๑๓
๒๒๖	ไม่ปรากฏ (บาลีกัจจายนาสสนธิ มัด๑)	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๒๗	โยชนาสัททา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๔๒๘
๒๒๘	โลกภาสาตัวบาลีมน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๒๙	วิภังคปกรณ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๓๐	โวหารทัสสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๒๓๑	สติปัฏฐาน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๒
๒๓๒	สมาส ผูกสี่	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๓๓	สัททวิธานลักขณะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๒๓๔	สัมมาปริพพาชนิยสูตร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๓๕	สูดสทา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๓๖	สูตตะติยภาณวาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๓๗	หนังสือกัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๕๒
๒๓๘	อัฏฐกัฏฐาอุทาน ขุททกนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๓
๒๓๙	อัตถกถาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๔๐	อัตถกถาสะคาธวัคคะสังยุตตะนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๖๙
๒๔๑	อัตถกถาอุปริปัณณาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๔๖๖
๒๔๒	อัตถมหาวัคค สังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๔๓	อัตถาเอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๔๔	อัพพานสุททันตะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๕๒
๒๔๕	อัพพานสุททันตะปริวาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๕๑
๒๔๖	อัพพานสุททันตะปริวาโส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๔๒
๒๔๗	อาขยาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๔๘	อาฏานาฏิยสูตต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๔๙	อิติกิพพิธานกัปเป	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๕๐	อุทธาหอรการกะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๕๑	อุทธาหอรตัทธิตตะพุทธะวาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๕๒	อุทธาหอรสมาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๕๓	อุปสัมปัททกัมมวาจา, อัพพานกัม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ

๔. คัมภีร์ใบลานจังหวัดน่าน

จังหวัดน่านนั้นเป็นจังหวัดที่มีคัมภีร์โบราณทั้งหมด ๗๘ รายการ โดยมีอายุมากที่สุดถึง ๕๑๕ ปี โดยวัดที่เป็นแหล่งที่มาของคัมภีร์อยู่ในหลายอำเภอตั้งแต่อำเภอเมืองอำเภอสองแควอำเภอภูเพียง อำเภอเวียงสา อำเภอนาน้อยอำเภอนามนอำเภอท่าวังผาอำเภอบ้านหลวงอำเภอทุ่งช้างอำเภอแม่จริม อำเภอสันติสุขอำเภอเชียงกลางอำเภอเมือง และอำเภอปัว

ตารางที่ ๔.๔ คัมภีร์ใบลานจังหวัดน่าน

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑	คามณีจันทร์	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ต.ในเวียง อ.เมือง จ.น่าน	๙๗

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๒	บัวละพันธะ	วัดสองแคว ต.นาไร่หลวง อ.สองแคว จ.น่าน	๙๑
๓	องค์ศีลและหื้อตาน	วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง ต.ม่วงตึ๊ด อ.ภูเพียง จ.น่าน	๑๓๔
๔	คำสู่ขวัญควายและขวัญข้าว	วัดน้ำลัด ต.นาปัง อ.ภูเพียง จ.น่าน	๕๘
๕	อานิสงส์จมขม	วัดบุญยืน พระอารามหลวง ต.กลางเวียง อ.เวียงสา จ.น่าน	๑๐๕
๖	อานิสงส์พุทธรูป	วัดดอนไชย ต.นาน้อย อ.นาน้อย จ.น่าน	๑๑๕
๗	กรรมฐาน ๔๐ ตัต	วัดดอนมูล ต.นาทะนุง อ.นาหมื่น จ.น่าน	๘๔
๘	ข้าวล้นเคราะห์และนายเหย	วัดตาลชุม ต.ตาลชุม อ.ท่าวังผา จ.น่าน	๑๐๐
๙	ตุกขะขัตติยะกุมมาร	วัดหลวง ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน	๘๗
๑๐	ธรรมจ้างฉะตันท์ ฉาดก	วัดปรางค์ ต.ปัว อ.ปัว จ.น่าน	๗๔
๑๑	ตำนานห้อว้อง	วัดหนองแดง ต.เชียงกลาง อ.เชียงกลาง จ.น่าน	๘๔
๑๒	สมุนไพรน่าน	วัดป่าอ้อย ต.ป่าแลวหลวง อ.สันติสุข จ.น่าน	๑๒๐
๑๓	อานิสงส์บวช	วัดพรหม ต.หนองแดง อ.แม่จริม จ.น่าน	๑๒๕
๑๔	อานิสงส์รักษาศีล	วัดเฟือยลุง ต.และ อ.ทุ่งช้าง จ.น่าน	๑๓๗
๑๕	อานิสงส์เลี้ยงพ่อแม่	วัดบ่อหลวง ต.บ่อเกลือใต้ อ.บ่อเกลือ จ.น่าน	๑๑๐
๑๖	กถาวัตถุ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๑๗	กถาวัตถุ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๑๘	กัตถาวัตถุ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๗๓
๑๙	จัมมเทวี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร,อ.เมือง,จ. น่าน	๑๔๗
๒๐	จุฬวัคค	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๖๖
๒๑	ฏีกามหาเวสสันตรชาตกะ	วัดบุญยืน, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๔๓๘
๒๒	ฏีกามหาเวสสันตระชาตกะ	วัดบุญยืน, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๔๓๘
๒๓	ตัวบาลีปรัมมะถวิภูสนี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๕๕
๒๔	ตัวบาฬีทัสสพอร	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๒๕	ตัวบาฬี ปาราชิกกัน	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๐๔
๒๖	ทัสสพอร จบับจริยา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๙๕
๒๗	ธัมมปาทคาถา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๒๘๔
๒๘	ธัมมะสังคิณี	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๗๕

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๒๙	ธาตุกถา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๐	ธาตุกถา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๗๒
๓๑	บาลีประมัตถะวิภูสนี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๒	บาฬีจตุกกนิบาตอังคุตรนิกาย	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๙๓
๓๓	บาฬีจักกวาฬทีปณี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๔๗
๓๔	บาฬี จักกวาฬทีปนณี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๔๔
๓๕	บาฬีจุลลวัคค	วัดบุญยืน, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๔๓๘
๓๖	บาฬี จุฬวคฺค	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๗	บาฬีธัมมปาทะ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๘	บาฬี นาม	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๙	บาฬี ปริวาฬ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๕๐
๔๐	บาฬี ปริวาฬ	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๐๓
๔๑	บาฬี ปาจิตตี	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๐๓
๔๒	บาฬี ปาราชิกัณ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๕๐
๔๓	บาฬีมหาปัฏฐาน	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๖๕
๔๔	บาฬี มหาวัคคะ	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๐๓
๔๕	บาฬี โยชนา สทฺทา	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๔๗
๔๖	บาฬี สันธิ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๔๗	บาฬีสีลขันธทีฆนิกาย	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๔๘	บาฬี สีลขันธวัคคทีฆนิกาย	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๙๓
๔๙	บาฬี สีลขันธวัคคทีฆนิกาย	วัดพระธาตุแช่แห้ง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๘๗
๕๐	บาฬี สีลขันธวัคคาทีฆนิกาย	วัดพระธาตุแช่แห้ง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๘๘
๕๑	ปริตตะสูต, กุสสะลา, มหาสมัยยะ, คิลิมานันทะ, ลาหูโรวาทสูต, ภาณวานพันยักขา, สูตสนธิ	วัดม่วงติ๊ด, อ. ภูเพียง, จ. น่าน	๑๒๖
๕๒	ปริวาน	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๙๕
๕๓	ปาจิตตี	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๕๔	ปาทะบาฬี	วัดป่าเหมือด, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๕๕	ปาราชิกัน	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๙๒

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๕๖	ปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๑๗
๕๗	ปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๕๘	ปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๔๙
๕๙	ปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๗๓
๖๐	พุทธะมนต์ทังมวนกับอุปเทสทังมวน	วัดม่วงติ๊ด, อ. ภูเพียง, จ. น่าน	๙๑
๖๑	พุทธาพิเสก	วัดภูมินทร์, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๖๒	มหาสติมหาปัฏฐานสูต	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๗๔
๖๓	มัชฌิมนิกาย	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๖๔	ไม่ปรากฏ	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๖๕	ไม่ปรากฏ (คาถาพัน)	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๖๖	ไม่ปรากฏ (ปฐมมาไลย)	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๖๗	วิภังคะ	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๔๔
๖๘	วิมานวตฺถุ	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๔๐๗
๖๙	วิมานวตฺถุ ผูก ๖	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๔๐๗
๗๐	วุตโตทยะ	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๔๖
๗๑	โวหาร เทสนาธัมมวิธุรชาตกะ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๒๓๑
๗๒	สัททะนิตติ	วัดภูมินทร์, อ. เมือง, จ. น่าน	๔๒๕
๗๓	สุตตสิบ ๕ วานตั้งแต่ เยสันตาเถิงมหาสมัยสูตร	วัดเมืองราม, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๒๓
๗๔	สูตรพันยักข์, สูตรพุทธามหาสเมยย กุสสลาธัมมจักกร์, ตัวพรหมชาลสูตร, ตัวอุปปัตติสเถร	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๒๐๓
๗๕	สูตร์อุปบาตสันติหลวง	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๘๙
๗๖	อัฏฐกถาปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๗๑
๗๗	อัฏฐกถาอุททานขุททกนิกาย	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๗๓
๗๘	อัตถกถา มุลลปัณณาสมัชฌิมนิกาย	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๕๑๕

๔.๒ ผลการศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนา

ใบลาน หรือ **คัมภีร์ใบลาน** เป็นเอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ทำมาจากต้นลาน การบันทึกตัวอักษรลงในใบลานเรียกว่า จาร การทำใบลานเป็นเล่มนั้นต้องเจาะรูแล้วเอาเชือกร้อย เชือกที่ใช้ร้อยเรียกว่า สายสนอง ถ้าไม่ใช้เชือกก็อาจใช้เส้นผมมาถักร้อยก็ได้ สมัยก่อนถือเป็นสิริมงคล เมื่อร้อยผูกรวมกันแล้วเรียกว่าคัมภีร์ใบลานหนึ่งผูก ไม่เรียกเป็นเป็นเล่มเหมือนกระดาษ และอาจใช้ไม้ประกับเป็นปกหน้า ปกหลัง เพิ่มความแข็งแรงและความสวยงามของคัมภีร์ ไม้ประกับมักทำลวดลายและมีสีสันสวยงามเพิ่มคุณค่าแก่คัมภีร์ใบลานด้วย ขอบใบลานก็อาจมีการตกแต่งให้สวยงาม แข็งแรง เรียกเป็นฉบับ ได้แก่ ฉบับล่องชาด ฉบับทองทึบ ถ้าไม่มีการตกแต่งเลยก็จะเรียกว่า ฉบับลานดิบ ขั้นตอนสุดท้ายในการเก็บรักษาอาจห่อด้วยผ้า อาจนำคัมภีร์หลายๆ ผูกมาห่อรวมกันก็ได้ แล้วเขียนบันทึกหรือทะเบียนติดไว้บนห่อเพื่อสะดวกต่อการสืบค้นและการค้นหาเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ผลการศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลาน พบว่า คัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารโบราณประเภทที่เป็นอินทรียวัตถุที่ได้มาจากพืช จึงไม่ค่อยคงทนต่อสิ่งแวดล้อม เกิดการเปลี่ยนแปลงชำรุด เสียหายได้ง่าย การชำรุดเสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็นหลายสาเหตุหลายกระบวนการ ซึ่งอาจเกิดขึ้นพร้อมกัน หรือมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน จนบางครั้งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้นการอนุรักษ์ด้วยการซ่อมแซมและบำรุงรักษาเอกสารโบราณที่มีคุณค่า จะเป็นการยืดอายุของเอกสารและช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไทยให้ยาวนานสืบไป[๑]

๔.๒.๑ สาเหตุของการชำรุด เสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่

สาเหตุภายใน หมายถึง กระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพซึ่งเกิดจากตัววัสดุเอง แม้ว่ายังไม่ได้รับอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมภายนอก อัตราการชำรุดจะสูงขึ้นมากเมื่อทำปฏิกิริยากับสิ่งแวดล้อมภายนอก

สาเหตุภายนอก หมายถึง กระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพซึ่งเกิดจากการกระทำของสิ่งแวดล้อม เช่น มนุษย์ อุณหภูมิ แมลง และมลพิษต่างๆ ในอากาศ

การชำรุดเสียหายที่ปรากฏขึ้น มีมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คัมภีร์ ใบลานสูญหายถูกทำลายไปมากคือ เกิดจากความเชื่อของมนุษย์โดยเฉพาะความเชื่อว่า คัมภีร์ใบลานเป็น สิ่งศักดิสิทธิ์ห้ามจับต้อง การเผาเพื่อนำไปทำเป็นพระผง สาเหตุเหล่านี้ล้วนทำให้คัมภีร์ใบลานชำรุด เสียหายด้วยกันทั้งสิ้น ด้วยเหตุดังกล่าวคัมภีร์ใบลาน จึงต้องการการดูแลที่ถูกต้องเหมาะสม หาทางป้องกันหลีกเลี่ยง หรือชะลอความเสื่อมสภาพ เมื่อเกิดปัญหาต้องแก้ไขขจัดให้หมดไป แล้วทำการซ่อมแซม ให้กลับมามี สภาพดีหรือใกล้เคียงกับของเดิมให้มากที่สุดด้วยวิธีที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อช่วยยืดอายุของคัมภีร์ ใบลานให้อยู่ในสภาพที่จะเป็นหลักฐานสำคัญอันมีค่ายิ่งต่อการศึกษาของชาติต่อไปในอนาคต การดูแลจัดเก็บคัมภีร์ใบลาน๗ เนื่องจากมีสาเหตุหลายประการที่ทำให้เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพ การดูแลจัดเก็บที่ถูกต้อง เหมาะสม เพื่อช่วยยืดอายุของเอกสารในเบื้องต้นปฏิบัติได้ดังนี้[๒]

๑. เก็บรักษาไว้ในห้องที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ อุณหภูมิระหว่าง ๒๒ - ๒๔ องศาเซลเซียส ควบคุมความชื้นระหว่าง ๕๐ - ๖๕ % อุณหภูมิและความชื้นควรคงที่ตลอด ๒๔ ชั่วโมง แต่

---

[๑] อ้างแล้ว,วันทนา กิติศรีวรพันธุ์, **การบำรุงรักษาหนังสือใบลานและสมุดไทย**,น ๖๗

[๒] สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, **ความรู้พื้นฐานด้านการอนุรักษ์วัสดุจดหมายเหตุสำหรับนักอนุรักษ์**.

ถ้าไม่ สามารถควบคุมความชื้นให้ต่ำกว่า ๗๐ % ได้ควรปรับอุณหภูมิให้สูงกว่า ๒๒ องศาเซลเซียส เพื่อป้องกัน การควบแน่นกลั่นตัวเป็นหยดน้ำของไอน้ำในอากาศ ห้องที่เก็บรักษาควรมืดสนิท เปิดไฟเฉพาะเวลาที่ จำเป็น ติดผ้าม่านหรือมู่ลี่เพื่อป้องกันแสงจากภายนอก ประตูหน้าต่างที่เป็นบานกระจกใส ควรติดฟิล์มที่มี คุณสมบัติสะท้อนแสงและกรองรังสีอัลตร้าไวโอเลต

๒. ถ้าไม่สามารถจัดเก็บไว้ในห้องที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศได้ควรเก็บรักษาไว้ในห้องที่มีอากาศ หมุนเวียนถ่ายเทได้ดี ห่างไกลจากความร้อน ความชื้นและแสงแดด ไม่ควรเก็บไว้ในห้องใต้ดินหรือใต้ หลังคา เนื่องจากเป็นจุดที่อุณหภูมิและความชื้นที่ไม่เหมาะสม ประตู หน้าต่าง ควรกรุมุ้งลวดตาถี่ๆ เพื่อ ป้องกันแมลงและสัตว์อื่นๆ ดูแลระวังป้องกันอันตรายจากอัคคีภัยเป็นพิเศษ เพราะคัมภีร์ใบลานเป็นวัสดุ ติดไฟง่าย

๓. ห้องที่จัดเก็บต้องปราศจากฝุ่นละออง แมลง จุลินทรีย์หมั่นดูแลรักษาความสะอาดอย่างสม่ำเสมอ เมื่อพบปัญหาจะสามารถแก้ไขได้ทันที ใช้ผ้าแห้ง แปรงขนอ่อน เครื่องดูดฝุ่นทำความสะอาด ระวังการใช้ผ้าเปียก เพราะจะทำให้ฝุ่นละออง สิ่งสกปรกเกาะติดมากยิ่งขึ้น นำเมล็ดพริกไทยใส่ผ้าโปร่ง หรือสำลีชุบน้ำมันการบูรวางตามซอกมุมต่างๆ เพื่อช่วยป้องกันและไล่แมลง หมั่นเปลี่ยนเมล็ดพริกไทย และน้ำมันการบูรเมื่อหมดกลิ่น

๔. การเก็บรักษาไว้ในตู้ ลิ้นชัก ชั้น กล่อง ถ้าที่จัดเก็บทำด้วยไม้ควรทาน้ำยาป้องกันแมลง ไม่ควร ใช้ตู้ที่ทำจากไม้อัด เพราะให้ไอระเหยที่เป็นอันตรายต่อเอกสาร อุดรอยรั่ว รอยแตกร้าวให้สนิท เพื่อ ป้องกันฝุ่น และแมลง ถ้าที่จัดเก็บเป็นโลหะควรเป็นโลหะปลอดสนิม กล่องกระดาษควรผลิตจากกระดาษ ที่ไม่เป็นกรด ไม่ควรวางกับพื้นไม้หรือพื้นโลหะโดยตรง ควรรองด้วยแผ่นพลาสติกไร้กรด หรือผ้าดิบที่ซัก สะอาดปราศจากแป้งหรือกาว

๕. การใช้วัสดุห่อหุ้ม ควรเป็นวัสดุที่สะอาดปราศจาก กรด ด่าง สารเคมีที่เป็นพิษ หรือทำให้เกิด คราบเปื้อน ไม่ควรใช้กระดาษที่มีคุณภาพต่ำ เช่น กระดาษสีน้ำตาล หรือกระดาษหนังสือพิมพ์ เพราะมี ฤทธิ์เป็นกรดและหมึกจะทำให้เกิดคราบเปื้อน ควรเลือกใช้กระดาษนุ่มเนื้อละเอียดไม่มีกรด เช่น กระดาษ ทิชชูสีขาว กระดาษสาสีธรรมชาติ การใช้ผ้าเลือกผ้าที่สีไม่ตก หรือผ้าดิบชนิดไม่ฟอกนำมาซักให้สะอาด ปราศจากแป้งและกาว หรือสารเคมี ไม่ควรใช้ผ้าสักหลาดหรือผ้าที่มีเส้นใยขนสัตว์ผสมอยู่ เพราะสามารถ ดึงดูดแมลงได้ง่าย

๖. เอกสารโบราณที่ได้รับคืน รับมอบหรือจัดหามาใหม่ควรตรวจสอบหาร่องรอยของแมลงและ เชื้อราอย่างละเอียด หากตรวจพบต้องกำจัดออกไปก่อนนำเข้าเก็บรักษา สถานที่เก็บรักษาต้องหมั่น ตรวจหาร่องรอยของแมลงและเชื้อราอย่างสม่ำเสมอ หากพบควรรีบแยกเอกสารออกไว้ต่างหากและ ดำเนินการกำจัดออกให้หมด

๗. ล้างมือและสวมถุงมือที่สะอาดทุกครั้ง ก่อนจับต้องสัมผัสเอกสารโบราณ เพราะไขมันและความ สกปรกจากมือ จะทำให้เอกสารโบราณเกิดความเปื้อน สกปรก เป็นแหล่งรวมเชื้อโรค การจับต้อง หยิบยก เคลื่อนย้าย ทำเท่าที่จำเป็นโดยระมัดระวังการฉีกขาด และการชำรุดที่อาจเกิดขึ้นได้

๘. ไม่ควรซ่อมแซมเอกสารด้วยเทปกาวใดๆ เนื่องจากเทปกาวเหล่านี้เมื่อนานไปจะหดตัวและแยก ออกจากกระดาษเหลือแต่คราบสกปรก สีน้ำตาล เหลือง ติดฝังแน่นอยู่บนกระดาษ ไม่ควรใช้เข็มหมุด เข็มกลัด ลวดเสียบกระดาษหรือลวดเย็บที่เป็นโลหะ เพราะนานไปจะเกิดสนิมทำลายเนื้อ

กระดาษ ถ้าจำเป็นต้องใช้เทปกาวติดซ่อมรอยฉีกขาด ควรเป็นเทปกาวที่ลอกออกได้ง่าย ไม่ทำลายเอกสาร เช่น เทปกาวที่ทำจากกระดาษสาเคลือบด้วยกาวเมทิล เซลลูโลส เป็นต้น

๙. ไม่ควรซ่อมแซมเอกสารใดๆ โดยพลการ ถ้าไม่แน่ใจในวิธีการซ่อม ควรจัดเก็บเอกสารใน สภาพที่ปลอดภัย ปรึกษาผู้รู้เพื่อไม่ให้การซ่อมแซมเป็นการทำลายเอกสารให้ชำรุดเสียหายมากขึ้นกว่าเดิม

๑๐. สารเคมีที่นำมาให้ต้องผ่านการวิเคราะห์และทดสอบจากผู้เชี่ยวชาญ ใช้สารเคมีเมื่อมีความ จำเป็น และใช้ด้วยความระมัดระวัง ถ้าไม่มีความชำนาญมากพอควรปรึกษาผู้รู้ เพื่อป้องกันอันตรายที่ เกิดขึ้นได้

๑๑. เอกสารโบราณควรให้บริการจากสำเนาในรูปแบบสื่อโสตทัศนวัสดุ เช่น ไมโครฟิล์ม (Microfilm), ดิจิตอล (Digital), ภาพนิ่ง (Slide) เป็นต้น แล้วจัดเก็บต้นฉบับในสภาพที่ปลอดภัยให้มีความ เสี่ยงต่อความชำรุดเสียหายน้อยที่สุด

๔.๒.๒ หลักการอนุรักษ์ การอนุรักษ์ (Conservation) มีความหมายรวม ๒ ประการ คือ

๑. การป้องกัน (Prevention) การกระทำที่มุ่งเน้นการหยุดยั้งหรือชะลอการชำรุดเสื่อมสภาพ ที่จะเกิดขึ้น ต้องทำความเข้าใจถึงชนิดและคุณสมบัติของวัสดุ ศึกษาถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหา ลักษณะ ของปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อหาทางป้องกันหรือหลีกเลี่ยงจากปัจจัยต่างๆ ที่จะทำให้เกิดการชำรุด เสื่อมสภาพและคงไว้ให้อยู่ในสภาพเดิมให้นานมากที่สุด

๒. การปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation treatment) วิธีการแก้ไขขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป แล้วจึงทำการซ่อมแซมเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรงให้กลับคืนสู่สภาพเดิมโดยไม่ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานซ่อมคัมภีร์ใบลาน ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใดๆ ต่อรูปแบบ และเนื้อวัสดุ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องดำเนินการโดยบุคลากรที่ ผ่านการศึกษา หรือฝึกอบรมทางด้านการอนุรักษ์เป็นอย่างดี การอนุรักษ์มีขั้นตอนที่ต้องดำเนินการดังนี้

๑. ตรวจสอบชนิดของวัสดุตรวจดูลักษณะของวัสดุ คุณสมบัติทางเคมี และความไวต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์

๒. ตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้น ตรวจดูลักษณะการชำรุดที่เกิดขึ้นให้แน่ชัดว่ามาจากสาเหตุใด มี ปัญหามากน้อยแค่ไหน สามารถแก้ไขได้อย่างไร

๓. หยุดยั้งปัญหาและทำการแก้ไข เป็นการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เป็นสาเหตุของการชำรุดเสื่อมสภาพ ให้หมดไป ตามลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นโดยนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

๔. ซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรง เมื่อทำการแก้ไขขจัดปัญหาที่เกิดให้หมดแล้วจึง ดำเนินการซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรงให้กลับคืนมามีสภาพเดิมหรือใกล้เคียงกับสภาพเดิม

๕. เก็บรักษาไว้ในสภาพที่เหมาะสม ภายหลังการดำเนินการซ่อมอนุรักษ์แล้ว ต้องทำการดูแลเก็บ รักษาเพื่อป้องกันปัญหาต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้อีกหากพบจะได้ทำการแก้ไขได้ทันที

การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้อยู่ในสภาพที่ดีมีอายุยืนยาวต่อไปด้วยวิธีการต่างๆ นั้น การซ่อม เป็นขั้นตอนหนึ่งของการอนุรักษ์ วิธีการซ่อมคัมภีร์ใบลานมีหลายรูปแบบแตกต่างกันตามสภาพ

ของ ปัญหาที่เกิดขึ้น และไม่ได้กำหนดเป็นกฎตายตัวว่าต้องปฏิบัติด้วยวิธีการอย่างเดียวกันทุกประการ กรรมวิธีต่างๆ ยังต้องมีการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และนำวิทยาการใหม่ๆ มาปรับใช้ ทั้งนี้ ต้องเป็นไปด้วยความถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อให้เอกสารมีความคงทนแข็งแรงและสามารถนำมา ให้ประโยชน์ให้ยาวนานที่สุด[๓]

จึงเห็นได้ว่าการสำรวจคัมภีร์ใบลานล้านนาหรือ “การคัดธัมม์” เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์ใบลานจำนวนมากมายที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน การเก็บคัมภีร์ใบลานในหีบธรรมเป็นเวลานานทำให้ใบลานหมดอายุเร็วขึ้นเพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานานๆ มีส่วนทำให้ใบลานงอ หรือเสียหายได้

การสำรวจและการอนุรักษ์ซ่อมแซมก็เป็นการยืดอายุของใบลานอีกทางหนึ่งด้วยที่ผ่านมามีนักวิชาการ หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ได้สำรวจทำทะเบียนและถ่ายไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานตามวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนแล้วจำนวนหนึ่ง หลังเสร็จสิ้นโครงการสำรวจดังกล่าวแล้ว ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือรายชื่อคัมภีร์ใบลานที่สำรวจเสร็จแล้ว ซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป และยังเป็นการกระตุ้นให้พระภิกษุ สามเณร ให้ความสำคัญกับการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานมากขึ้น

๔.๓ การสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชน

คัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้จากการสำรวจจากวัดต่าง ๆ ในล้านนาที่ได้นำเสนอไปในข้างต้น สามารถนำไปสู่การสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาได้ โดยจะเห็นว่า คัมภีร์ใบลานล้านนาเหล่านี้มีคุณูปการต่อสังคมและอนุชนรุ่นหลังเพื่อที่จะนำมาศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

๔.๓.๑ ประเภทของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย (๒๕๕๓) กล่าวถึงการสร้างแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในสังคมรอบ ๆ ตัว ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต อีกทั้งเป็นสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติและเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งเป็นแหล่งความรู้ที่ทำให้คนในสังคมเกิดการ เรียนรู้ และเกิดประสบการณ์ในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ประเภทของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน แบ่งได้เป็น ๖ ประเภท กล่าวคือ

๑) ห้องสมุดต่าง ๆ เช่น ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดวิทยาลัย ห้องสมุดของหน่วยงานเอกชน ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดวัด

---

[๓] สินีนาฏ สมบูรณ์อเนก, **การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน,(เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**, ๒๕๕๕),น ๑๗๘.

๒) เครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ ศูนย์การเรียนชุมชน สถานีอนามัยตำบล สำนักเกษตรตำบล สำนักวิชาต่าง ๆ ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน แหล่งความรู้ที่มีอยู่ตาม ธรรมชาติ หรือตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน

๓) สื่อสารมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วารสาร นิตยสาร จุลสาร โปสเตอร์ เป็นต้น

๔) ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ภูมิปัญญาของผู้รู้ วัฒนธรรม และความอยากรู้ของชุมชน

๕) สื่อพื้นบ้าน ได้แก่ เพลงลิเก หมอลำ หนังตะลุง มโนราห์ ลำตัด

๖) ครอบครัว ได้แก่ การอบรมสั่งสอน การให้ความรู้ การดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ จากพ่อแม่

๔.๓.๒ รูปแบบของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย (๒๕๕๓) ยังได้จำแนกรูปแบบของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนประเภทต่าง ๆ ไว้ ๘ ประเภท โดยแต่ละประเภทมีจุดมุ่งหมายและกิจกรรมที่แตกต่างกันออกไป สรุปได้ดังนี้

๑) ห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นส่วนที่แสดงถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะจารีต ประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งมีอัตลักษณ์ และความเชื่อประเพณีเป็นของท้องถิ่น โดยมีการจัดแสดงเรื่องราวต่าง ๆ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต วัฒนธรรมเครื่องแต่งกาย การประกอบอาชีพของคนในชุมชน เป็นต้น

๒) ห้องอินเตอร์เน็ตชุมชน เป็นส่วนที่ส่งเสริมการเรียนรู้เท่าทันโลกของเทคโนโลยีที่ไร้พรมแดน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้าถึงเทคโนโลยีและมีพัฒนาการสารสนเทศ เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่ส่งเสริมเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง โดยใช้เทคโนโลยีดิจิตอล อีกทั้งเป็นแหล่งรวบรวมสารสนเทศอิเลคทรอนิคส์ โดยทั่วไปจะจัดบริการให้สืบค้นข้อมูลที่เป็นความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่บุคคลในชุมชนสนใจผ่านเครือข่ายอินเตอร์เน็ต เช่น ข้อมูลด้านวัฒนธรรม โดยเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่มีข้อมูลด้านวัฒนธรรม เช่น หอจดหมายเหตุ พิพิธภัณฑ์ รวมทั้งจัดบริการส่งเสริมการศึกษาในระบบทางไกล เช่น ให้บริการศึกษาด้วยตนเองผ่านเครือข่ายอินเตอร์เน็ต โดยผู้มาใช้บริการลงทะเบียนเรียนกับสถานศึกษาที่จัดการเรียนการสอนผ่านระบบออนไลน์ที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายอินเตอร์เน็ต เป็นต้น

๓) ห้องวิชาการชุมชน เป็นสถานที่จัดประชุมสัมมนาฝึกอบรมเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องภาษา การเลี้ยงลูก การแนะแนวการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา มุมพัฒนาการศึกษาด้วยตนเอง เช่น มุมสายสามัญของการศึกษานอกโรงเรียน มุมมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มุมมหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น เป็นสถานที่จัดกิจกรรมกลุ่มพัฒนาความรู้ในชุมชน รวมทั้งเป็นห้องถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ซึ่งจัดบริการแก่ชุมชน บุคคล หรือหน่วยงานภายนอก นอกจากนี้ ยังเป็นจุดถ่ายทอดความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น สารคดีประวัติศาสตร์ต่าง ๆ องค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อเด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชน

๔) ห้องเรียนรู้กลุ่มอาชีพชุมชน เป็นส่วนเผยแพร่ผลงานกลุ่มอาชีพ การดำเนินงาน การรวมกลุ่ม การฝึกและพัฒนาอาชีพ และเป็นการเปิดโอกาสทางการตลาดของกลุ่มอาชีพในชุมชน เพื่อที่จะได้สัมผัสกับการทำงานกลุ่มอาชีพอย่างแท้จริง

๕) ร้านค้าชุมชน เป็นส่วนส่งเสริมการเรียนรู้การดำเนินเชิงธุรกิจร่วมกัน เพื่อการพัฒนาก้าว ไปเป็นรูปแบบของสหกรณ์ชุมชนและวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ตลอดจนเน้น

การเชื่อมโยงเครือข่ายการผลิตจากชุมชน และดำเนินการตลาดร่วมกับชุมชน ซึ่งร้านค้าชุมชนจัดบริการสินค้าราคาต้นทุนต่ำ เพื่อเป็นทางเลือกของผู้บริโภคในชุมชน และเป็นศูนย์จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากชุมชน หรือสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยมีมุมข้อมูลสินค้า มุมแคตตาล็อกสินค้าและผลิตภัณฑ์ศูนย์สาธิตของดีเด่นของชุมชน เป็นต้น

๖) ลานกิจกรรมชุมชน เป็นสถานที่ช่วยเสริมสร้างพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ให้มีการทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน ให้บริการเครื่องเล่นสำหรับเด็ก มีการจัดกิจกรรมเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์และสานสายใยครอบครัว เช่น กิจกรรมศิลปะ การร้องเพลง การเล่นเกมต่าง ๆ เวทีสำหรับปราชญ์ชุมชน คนเด่นคนดังมาแสดงให้ชุมชนทราบถึงความสามารถ

๗) ห้องสมุดชุมชน/ห้องสมุดประชาชน เป็นรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนตำบล ได้มีการถ่ายโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทนี้ จัดตั้งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายให้มีการจัดการ เรียนรู้และจัดกิจกรรมที่มีความยืดหยุ่นตามความต้องการของประชาชน เพื่อให้สามารถเรียนรู้ได้ ตลอดชีวิต และตอบสนองต่อความต้องการการเรียนรู้ของประชาชนในชุมชน ให้บริการหนังสือทุก ประเภท มีบริการสื่อวารสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีความทันสมัย และควรจัดให้มีสื่อซึ่งสามารถก่อให้เกิดลักษณะของการเรียนรู้ที่รื่นรมย์และมีชีวิตชีวา เช่น วีดิทัศน์เทปบันทึกภาพ เทปบันทึกเสียงแผ่นเสียง ภาพสไลด์ รวมถึงอินเตอร์เน็ตด้วย

๘) ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอีกประเภทหนึ่งที่ได้มีการถ่ายโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นที่ให้ประชาชนได้รับทราบข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมการอ่านหนังสือและป้องกันการลืมหนังสือ รวมทั้งเพื่อสร้างนิสัยรักการอ่านหนังสือของประชาชน

๔.๓.๓ การสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

สำหรับแนวทางการดำเนินเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนนั้น กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้จัดทำแนวทางการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชนใน ๔ รูปแบบ สรุปได้ดังนี้

๑) ชุมชนที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่เคยมีกิจกรรมด้านส่งเสริมการเรียนรู้มาก่อน ไม่เคยมีการสำรวจปราชญ์ชาวบ้าน ไม่มีอาคารสถานที่ อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าชุมชนนั้นจะไม่มีปราชญ์ชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้น เป้าหมายของการดำเนินงานในชุมชนประเภทนี้ก็คือ การทำให้เกิดจุดเรียนรู้ ซึ่งหมายถึง การระบุได้ว่า คนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่ใด แล้วทำแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้ แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน เช่น บ้านผู้ใหญ่บ้าน วัด โรงเรียน ศาลาประชาคม เป็นต้น รวมไปถึงการติดตั้งป้ายแสดงจุดเรียนรู้ที่บ้านของผู้ที่จะให้ความรู้นั้น ๆ

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ การจัดเวทีประชาคมเผยแพร่ความคิด การชี้แจงวัตถุประสงค์และประโยชน์ของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การสรรหาแกนนำ การแต่งตั้งคณะทำงานของหมู่บ้าน การสำรวจและจัดทำจุดเรียนรู้ การให้แกนนำเก็บข้อมูลคนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ การให้ แกนนำค้นหาผู้รู้ที่จะบอกเล่าประวัติของชุมชนได้ และการ จัดทำแผนที่แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

๒) ชุมชนที่มีจุดเรียนรู้ ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน แต่สามารถระบุได้ว่า คนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่ใด มีแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้านและบ้านของผู้รู้ในเรื่องต่าง ๆ ดังนั้น เป้าหมายการดำเนินงานในชุมชนประเภทนี้คือ การทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้ได้ กล่าวคือ มีองค์ความรู้ประจำชุมชนโดยการบันทึกจำแนกเป็นเรื่อง ๆ มีบันทึกประวัติของชุมชนอย่างละเอียด ครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชน วิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อชี้แจงให้เห็นความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การกำหนดหัวข้อความรู้ที่จำเป็น การหาแกนนำอาสาสมัครเก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การให้แกนนำอาสาสมัครวางแผนปฏิบัติการจัดการความรู้ของชุมชนให้เป็นลายลักษณ์อักษร

ขั้นตอนที่ ๓ คือ แกนนำอาสาสมัครสืบค้น บันทึก ประวัติของชุมชน และวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต

ขั้นตอนที่ ๔ แกนนำอาสาสมัครจัดการความรู้ของจุดเรียนรู้ให้เป็นลายลักษณ์อักษร และรวบรวมเป็นบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ ๕ แกนนำอาสาสมัครปรับข้อมูลสารสนเทศ เช่น ข้อมูล จปฐ. ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน/ ชุมชน (กชช.๒ค.) ทะเบียนผู้นำกลุ่มองค์กร กองทุน เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๖ รวบรวมผลจากขั้นตอนที่ ๓ - ๕ เตรียมนำเสนอประชาคมให้ตรวจสอบและรับรองความเที่ยงตรง

๓) ชุมชนที่มีศูนย์รวมความรู้ประจำชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังไม่มีอาคารแหล่งเรียนรู้ แต่มีแผนที่จุดเรียนรู้ มีองค์ความรู้ประจำชุมชน มีการบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกเป็นเรื่อง ๆ มีการบันทึกประวัติของชุมชนอย่างละเอียด ครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน วิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน ดังนั้น เป้าหมายการดำเนินงานของชุมชนประเภทนี้ คือ การทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชน กล่าวคือ มีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลข่าวสาร มีคณะกรรมการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาหมู่บ้าน รวมทั้งมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อสร้างอาคารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อรับรองความเที่ยงตรงขององค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติของชุมชน และชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนชุมชน พร้อมกับสรรหาคณะกรรมการบริหารและดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การจัดประชุมร่วมระหว่างแกนนำอาสาสมัคร และคณะกรรมการบริหารเพื่อออกแบบการจัดตั้งและการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ ๓ คือ การสำรวจแหล่งงบประมาณ และ เขียนโครงการเพื่อเสนอขอรับการสนับสนุน

ขั้นตอนที่ ๔ คือ การสร้างหรือปรับปรุงอาคาร แล้วบรรจุข้อมูลข่าวสารองค์ความรู้ต่าง ๆ ไว้ในอาคาร

ขั้นตอนที่ ๕ คือ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภายในชุมชน และ

ขั้นตอนที่ ๖ คือ คณะกรรมการบริหารกำหนดระเบียบการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่น การดูแลบำรุงรักษาอาคาร การใช้อาคารเพื่อจัดกิจกรรม

๔) ชุมชนที่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังมีมีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลข่าวสาร มีคณะกรรมการบริหาร มีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการ พัฒนาชุมชน และมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน แต่ยังไม่มีการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้มากนัก และไม่มีการพัฒนาความรู้ใหม่ ดังนั้น เป้าหมายของการดำเนินการ คือ ทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่สมบูรณ์แบบให้ได้

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อสร้างองค์ความรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ การจัดเวทีประชาคม เพื่อชี้ให้เห็นว่าความรู้จะเป็นประโยชน์ต่อเมื่อมีการนำมาเรียนรู้และใช้เป็นฐานในการตัดสินใจ นอกจากนี้ ยังต้องพัฒนาหาความรู้ใหม่ที่ทันกับสถานการณ์รอบด้าน

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การจัดกิจกรรมสร้างองค์ความรู้ใหม่ของชุมชน ซึ่งอาจอยู่ในรูปของการวิจัยและพัฒนา กิจกรรมชุมชนที่ได้มีการจดบันทึกเป็นความรู้ประจำชุมชนไว้แล้ว หรือการรับความรู้จากวิทยากร ภายนอกชุมชนก็ได้ ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมทางเลือก

ขั้นตอนที่ ๓ คือ การวางแผนเพิ่มค่าองค์ความรู้ของชุมชน โดยให้คณะกรรมการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน แกนนำ อาสาสมัคร ร่วมกันพิจารณาว่า ความรู้ชุดใดของชุมชนเป็นที่ต้องการของคนนอกชุมชน ที่จะนำมาเพิ่มมูลค่าให้เป็นสินค้าของชุมชนได้

ขั้นตอนที่ ๔ คือ การจัดทำปฏิทินกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้มีกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนที่ ๕ คือ กำหนดระเบียบการให้บริการสำหรับบุคคลภายนอกชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเป็นส่วนตัวและคนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้ตามปกติ รวมทั้งเพื่อให้การดำเนินธุรกิจของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

ขั้นตอนที่ ๖ คือ การเชื่อมโยงเครือข่ายกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนของชุมชนอื่น ๆ เพื่อพัฒนาการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน

๕.๕ องค์ความรู้การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ

คัมภีร์ใบลาน เป็นเอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ทำมาจากต้นลาน การบันทึกตัวอักษรลงในใบลานเรียกว่า จาร การทำใบลานเป็นเล่มนั้นต้องเจาะรูแล้วเอาเชือกร้อย เชือกที่ใช้ร้อยเรียกว่า สายสนอง ถ้าไม่ใช้เชือกก็อาจใช้เส้นผมมาถักร้อยก็ได้ สมัยก่อนถือเป็นสิริมงคล เมื่อร้อยผูกรวมกันแล้วเรียกว่าคัมภีร์ใบลานหนึ่งผูก ไม่เรียกเป็นเป็นเล่มเหมือนกระดาษ และอาจใช้ไม้ประกับเป็นปกหน้าปกหลัง เพิ่มความแข็งแรงและความสวยงามของคัมภีร์ ไม้ประกับมักทำลวดลายและมีสีสันสวยงามเพิ่มคุณค่าแก่คัมภีร์ใบลานด้วย ขอบใบลานก็อาจมีการตกแต่งให้สวยงาม แข็งแรง เรียกเป็นฉบับ

ได้แก่ ฉบับล่องชาด ฉบับทองทึบ ถ้าไม่มีการตกแต่งเลยก็จะเรียกว่า ฉบับลานดิบ ขั้นตอนสุดท้ายในการเก็บรักษาอาจห่อด้วยผ้า อาจนำคัมภีร์หลายๆ ผูกมาห่อรวมกันก็ได้ แล้วเขียนบันทึกหรือทะเบียนติดไว้บนห่อเพื่อสะดวกต่อการสืบค้นและการค้นหาเพื่อนำไปใช้ประโยชน์

การอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลาน

คัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารโบราณประเภทที่เป็นอินทรียวัตถุที่ได้มาจากพืช จึงไม่ค่อยคงทนต่อสิ่งแวดล้อม เกิดการเปลี่ยนแปลงชำรุด เสียหายได้ง่าย การชำรุดเสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็นหลายสาเหตุหลายกระบวนการ ซึ่งอาจเกิดขึ้นพร้อมกัน หรือมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน จนบางครั้งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้น การอนุรักษ์ด้วยการซ่อมแซมและบำรุงรักษาเอกสารโบราณที่มีคุณค่า จะเป็นการยืดอายุของเอกสารและช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไทยให้ยาวนานสืบไป[๕]

หลักการอนุรักษ์ การอนุรักษ์ (Conservation) มีความหมายรวม ๒ ประการ

๑. การป้องกัน (Prevention) การกระทำที่มุ่งเน้นการหยุดยั้งหรือชะลอการชำรุดเสื่อมสภาพ ที่จะเกิดขึ้น ต้องทำความเข้าใจถึงชนิดและคุณสมบัติของวัสดุ ศึกษาถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหา ลักษณะ ของปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อหาทางป้องกันหรือหลีกเลี่ยงจากปัจจัยต่างๆ ที่จะทำให้เกิดการชำรุด เสื่อมสภาพและคงไว้ให้อยู่ในสภาพเดิมให้นานมากที่สุด

๒. การปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation treatment) วิธีการแก้ไขขจัดปัญหาที่เกิดขึ้น แล้วให้หมดไป แล้วจึงทำการซ่อมแซมเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรงให้กลับคืนสู่สภาพเดิม ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานซ่อมคัมภีร์ใบลาน ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใดๆ ต่อรูปแบบ และเนื้อวัสดุ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องดำเนินการโดยบุคลากรที่ ผ่านการศึกษา หรือฝึกอบรมทางด้านการอนุรักษ์เป็นอย่างดี

การสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชน

แนวทางการดำเนินเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนนั้น กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยได้จัดทำแนวทางการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชนใน ๔ รูปแบบ สรุปได้ดังนี้

๑) ชุมชนที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่เคยมีกิจกรรมด้านส่งเสริมการเรียนรู้มาก่อน ไม่เคยมีการสำรวจปราชญ์ชาวบ้าน ไม่มีอาคารสถานที่ อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าชุมชนนั้นจะไม่มีปราชญ์ชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้น เป้าหมายของการดำเนินงานในชุมชนประเภทนี้ก็คือ การทำให้เกิดจุดเรียนรู้ ซึ่งหมายถึง การระบุได้ว่า คนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่ใด แล้วทำแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้ แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน เช่น บ้านผู้ใหญ่บ้าน วัด โรงเรียน ศาลาประชาคม เป็นต้น รวมไปถึงการติดตั้งป้ายแสดงจุดเรียนรู้ที่บ้านของผู้ที่จะให้ความรู้นั้น ๆ

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ การจัดเวทีประชาคมเผยแพร่ความคิด การชี้แจงวัตถุประสงค์และประโยชน์ของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การสรรหาแกนนำ การแต่งตั้งคณะทำงานของหมู่บ้าน การสำรวจและจัดทำจุดเรียนรู้ การให้แกนนำเก็บข้อมูลคนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ การให้ แกนนำค้นหาผู้รู้ที่จะบอกเล่าประวัติของชุมชนได้ และการ จัดทำแผนที่แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

๒) ชุมชนที่มีจุดเรียนรู้ ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน แต่สามารถระบุได้ว่า คนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่ใด มีแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์

---

[๕] อ้างแล้ว,วันทนา กิติศรีวรพันธุ์, **การบำรุงรักษาหนังสือใบลานและสมุดไทย**,น ๖๗

รวมของหมู่บ้านและบ้านของผู้รู้ในเรื่องต่าง ๆ ดังนั้น เป้าหมายการดำเนินงานในชุมชนประเภทนี้คือการทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้ได้ กล่าวคือ มีองค์ความรู้ประจำชุมชนโดยการบันทึกจำแนกเป็นเรื่อง ๆ มีบันทึกประวัติของชุมชนอย่างละเอียด ครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชน วิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน

ดังนั้นการสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชนที่เหมาะสมของแต่ละชุมชนนั้น ต้องเริ่มต้นจากการจัดเวทีประชาคมเพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของการสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน หากคนในชุมชนเห็นพ้องต้องกันและเกิดฉันทานุมัติที่เห็นควรให้มีการสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน จึงทำการสำรวจความต้องการรูปแบบของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่เหมาะสมสำหรับชุมชนของตน ไม่ว่าจะเป็นห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ห้องอินเตอร์เน็ตชุมชน ห้องวิชาการชุมชน ห้องเรียนรู้กลุ่มอาชีพชุมชน ร้านค้าชุมชน ลานกิจกรรมชุมชน ห้องสมุดชุมชน/ห้องสมุดประชาชน และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน จากนั้นจึงสรรหาแกนนำอาสาสมัครหรือการแต่งตั้งคณะทำงานเพื่อร่วมกันดำเนินการสำรวจและบันทึกองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประวัติของชุมชน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ การศึกษาจากมรดกวัฒนธรรมในชุมชน เมื่อได้ข้อมูลความรู้ต่าง ๆ แล้ว จึงให้มีการจัดเวทีประชาคมอีกครั้ง เพื่อให้คนในชุมชนได้รับรองความถูกต้องและเที่ยงตรงของข้อมูลความรู้เหล่านั้น เพื่อนำไปสู่การสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนต่อไป

บทที่ ๕
สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ คือ ๑. เพื่อสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ ซึ่งจะได้คัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณแต่ยังขาดการสำรวจอย่างเป็นระบบ ๒. เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนาที่มีอยู่ในชุมชนให้คงอยู่โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศต่อไป ๓. เพื่อทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ ที่ไม่ซ้ำซ้อนกับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว เป็นการเพิ่มฐานข้อมูลใหม่เข้าสู่ระบบ และ๔. เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือ

วิธีการวิจัย เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาจากเอกสารรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องและการลงพื้นที่สำรวจวัด ในจังหวัดภาคเหนือ คือจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่และจังหวัดน่าน ที่มีคัมภีร์ธรรมใบลานและคัดเลือกวัดที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานเอาไว้ แต่ยังไม่มีการสำรวจ และจัดเก็บอย่างเป็นระบบ เป็นโครงการนำร่อง แบ่งจังหวัดละ ๒ วัด ๔ จังหวัดรวมเป็น ๘ วัด ประกอบการวิจัย ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษา คัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้จากการสำรวจจากวัดต่าง ๆ ในจังหวัดล้านนาที่ได้นำเสนอไปในบทที่ ๔ นั้น สามารถนำไปสู่การสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาได้ โดยจะเห็นว่าคัมภีร์ใบลานล้านนาเหล่านี้มีคุณูปการต่อสังคมและอนุชนรุ่นหลังเพื่อที่จะนำมาศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษ หากจะจัดแบ่งเรื่องราวในคัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้จากการสำรวจเพื่อให้ง่ายต่อการสืบค้น สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ส่วน ได้แก่ การสืบค้นและจัดทำทะเบียนรายการคัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ การศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนา และการสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชน สรุปได้ดังนี้

๕.๑.๑ การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ

ผลการสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้จากการสำรวจตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดล้านนา โดยจำแนกตามแหล่งที่มา การศึกษาในครั้งนี้สามารถ แสดงรายการคัมภีร์ทั้งหมดได้ ๓๗๕ รายการซึ่งประกอบด้วยคัมภีร์ของ ๔ จังหวัดได้แก่จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน มีอายุในการเก็บรักษาตั้งแต่ ๕๑ ปีถึง ๕๑๕ ปี ซึ่งมีอะไรดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๕.๑ การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามแหล่งที่มา

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑	มังคลสันติง	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	ไม่ปรากฏ
๒	สังคหะรอม	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย	๗๐
๓	สานสมสี่ทัน	วัดเขื่อนเมืองป่าข่าใต้, อ. พาน, จ. เชียงราย	ไม่ปรากฏ
๔	กุมมารัพพัง ฉบับผีกัว	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย	๘๘
๕	ขอมแม่น้ำพล	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	๘๕
๖	สานสมสี่ทัน	วัดเขื่อนเมืองป่าข่าใต้, อ. พาน, จ. เชียงราย	ไม่ปรากฏ
๗	หอรมาร	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	๘๐
๘	อานิสงทานผ้า	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย	๘๐
๙	อานิสงปีไหม่	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	๕๕
๑๐	อานิสงเวสสันตระชาดก	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	ไม่ปรากฏ
๑๑	คดีโลกคดีธัมม	วัดศรีบุญเรือง, อ. เมือง, จ. เชียงราย	๗๘
๑๒	คดีโลกคดีธัมมคำสอน	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย	๖๒
๑๓	กุสสะลาธัมม	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๔	ตำนานโลกกะหาณี	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๕	ผ้าบังสกุล	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๖	ปกิณณะคำสอน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๗	ไม่ปรากฏ (วิธีสร้างบ้าน, วันตัดเลับ และวิธีปูชาผีหัวหลวง)	วัดหลวงราชสัณฐาน, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๘	(อานิสงส์กฐิน)	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๙	ยอดธัมม	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๐	โลกหานี	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๑	โลกะปเวณีโลก	วัดโพธาราม, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๒	อานิสงกันถิน	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๓	อานิสงเข้าบิณฑิบาต	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๔	อานิสงเข้าสาลากกะพัตต	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๕	อานิสงทอดกฐิน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๙๐
๒๖	อานิสงทานเคื่องอัตถาบอริขาน	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	๖๖
๒๗	อานิสงทานผ้าอาบน้ำ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๘	อานิสงบวดพระเจ้า	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๙	อานิสงบอกไฟ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	๖๖
๓๐	อานิสงบังสกุน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๓๑	อานิสง ประทีษ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๓๒	อานิสง ประทีษ	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๘๓
๓๓	อานิสงมหาเวสสันตระชาตก	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๑๕๖
๓๔	อานิสงรอม	วัดตุ่นกลาง, อ. เมือง, จ. พะเยา	๒๕๘
๓๕	อานิสงเลี้ยงพ่อแม่	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๑๖๔
๓๖	อานิสงเลี้ยงดูพอ่ และ แม่	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๘๒
๓๗	อานิสงวิด	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๓๘	อานิสงสัพพทาน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๘๐
๓๙	อานิสงส้างขัว, สาลา และน้ำบ่อเป้นทาน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๔๐	อานิสงอันได้ส้างแปงเสาค้างทุงค้างหงถวายบูชา	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๔๑	อานิสงอันได้ส้างสาลา	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๔๒	อานิสงอันหื้อเข้าสลากภัดเป้นทาน	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๔๓	อานิสงอุปปมาสุตตุอันได้ส้างขัว สาลานำ๋บ่อ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	๖๖
๔๔	คดีธัมมคดีโลก	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๔๕	กถาวัตถุ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๔๖	กัจจายนัตถตัทธิตะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๔๗	กันคาถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๗
๔๘	กัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๔๙	กัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๕๖
๕๐	กัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๕๑
๕๑	การกะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๕๒	คาถาพัน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๐๕
๕๓	คาถาพัน	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๒๐๐
๕๔	คาถาเวสสันตระ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๕๕	จตุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๕๖	ฉักกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๕๗	ญัตติกัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๕๘	ฎีกากังขวิตรณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๗
๕๙	ฎีกาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๖๐	ฏีกามูลลปัณณาสสะมัชฌิมนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๖๑	ฏีกาสพายตนวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๖๒	ตัทธิต ผูกห้า	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๖๓	ตัวการกกัปปะ ผูกสาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๖๔	ตัวกิตตะกัปปะ ผูกถ้วนเจ็ด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๖๕	ตัวบาลีการกะ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๒๒
๖๖	ตัวบาลีคาถามหาเวสสันตระ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๓
๖๗	ตัวบาลีตัตธิตร์	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่	๑๗๖
๖๘	ตัวบาลีตัทธิต ผูกต้น	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๖๙	ตัวบาลีทัสสะพอร, หิมมะพาร, ธานขัน, วัณณะปเส, ชูชก ฯ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙
๗๐	ตัวบาลีธัมมปาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๗๑	ตัวบาลีนาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๗๒	ตัวบาลีนาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๓๔
๗๓	ตัวบาลีนาม	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่	๑๒๖
๗๔	ตัวบาลีนามสับ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๑๒
๗๕	ตัวบาลีมหาวัคค์	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๔
๗๖	ตัวบาลีสมาส	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๗๗	ตัวบาลีสูตร์ปาติโมกขร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๗๘	ตัวบาลีอภิธัมมาเจ็ดคัมพีจอง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๗๙	ตัวบาลีอัตถกถากถาวัตถุ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๘๐	ตัวบาลีอาขยาต	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๘๑	ตัวบาลีอุทธาหอรกิต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๘๒	ตัวบาลีอุทธาหอรสนธิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๘๓	ตัวบาลีอุทธาหอรอาขยาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖
๘๔	ตัวบาลีอุทธาหอรอาขยาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๘๕	ตัวบาลีอุทธาหอรอุณณาทิตัง พุทธะวาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๘๖	ตัวบาฬีกังขาวิตตรณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖
๘๗	ตัวบาฬีการก ผูกสาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๘๘	ตัวบาฬีขีดกริต ผูกเจ็ด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๕
๘๙	ตัวบาฬีตัทธิตกัปป ผูกห้า	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๙๐	ตัวบาฬีติกาอภิธัมมัตถสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๙๑	ตัวบาฬีทวาทสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๙๒	ตัวบาฬีทสชาตกะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๖๘
๙๓	ตัวบาฬีทัสสนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๙๔	ตัวบาฬีทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๙๕	ตัวบาฬีทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๙๖	ตัวบาฬีธัมมปาท มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๙๗	ตัวบาฬีนวนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๙๘	ตัวบาฬีนาม, ตัวบาฬีสนธิ, ตัวการก, ตัวอุททาหรสมาส, ตัวอุทหตัทธิต, ตัวอุทาธนกริต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๙๙	ตัวบาฬีนิทานพุทธัสส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙
๑๐๐	ตัวบาฬีนิทานพุทธัสส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙
๑๐๑	ตัวบาฬีปรมัตถวิภูสนี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๐๒	ตัวบาฬีปาจิตตี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๑๐๓	ตัวบาฬีมหาปัฏฐานปกรณ มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๐๔	ตัวบาฬีมูลติกกสุตต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙
๑๐๕	ตัวบาฬียมก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๐๖	ตัวบาฬียมักก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๐๗	ตัวบาฬีโยชนาสัททาสนธิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙
๑๐๘	ตัวบาฬีโยชนาสัมโมหวิโนทนี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๐๙	ตัวบาฬีสนธิ, ตัวบาฬีนาม, ตัวบาฬีสมาส, ตัวบาฬีตัทธิตตะ, ตัวบาฬีอาขยาต, ตัวบาฬีกิตตะ, ตัวบาฬีอุณณาท, ตัวบาฬีการก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๑๑๐	ตัวบาฬีสมันตปาสาทิก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖
๑๑๑	ตัวบาฬีสมันตปาสาทิก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๑๒	ตัวบาฬีสมาส ผูกสี่	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	
๑๑๓	ตัวบาฬีสมาส, อติตทิตตกะ, ตัวบาฬีอาขญาต, ตัวบาฬีอุณณาธิกะ, บาฬีการก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๖๒

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑๑๔	ตัวบาฬีสฬายตนวัคคสังยุตต นิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๑๑๕	ตัวบาฬีสัตตนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๑๖	ตัวบาฬีสารสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๑๑๗	ตัวบาฬีอถกฏฐาวัตถุ, บาฬีฏีกา ธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๑๘	ตัวบาฬีอภิธัมมสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๕
๑๑๙	ตัวบาฬีอัตถกถาเวสสันตระ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๒๐	ตัวบาฬีอัตถกถาสฬายตนวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๒๑	ตัวบาฬีอัตถกถาสฬายตนวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๒๒	ตัวบาฬีอัตถาจุลฬวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	
๑๒๓	ตัวบาฬีอัตถาจุฬวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๒๔	ตัวบาฬีอาขยาด ผูกหก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๒๕	ตัวบาฬีอุณณาทิกัปป ผูกแปด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๒๖	ตัวมหาสมันต มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖
๑๒๗	ตัววิสุทธิมัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๒๘	ตัวสนธิ ผูกต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๒๙	ตัวสมันตปาสาทิก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๑
๑๓๐	ตัวสุตตสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๐๔
๑๓๑	ตัวอุณาทิกัปปะ ผูกแปด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๓๒	ตัวอุทธาหอนสนธิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๔
๑๓๓	ตัวอุทธาหอรอุณณาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๑๓๔	ตัวอุทาหรณ์สมาส	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่	
๑๓๕	ทัสสพอร, หิมพาน, ทานะขัน รอม, คาถาเวสสันตระ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๖
๑๓๖	ทุติยมาลัย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๓๗	เทวันทสูด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๓๘	เทวันทสูด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๓๙	ธัม ๘,๔๐๐๐ ขันรอม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๕๐
๑๔๐	ธัมมปัททคถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๕
๑๔๑	นาม ผูกสอง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๔๒	บาลีกถาวัตถุ มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๔๓	บาลีจามเทวี, สีวิชัยปัญหา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑๔๔	บาลีจุลวัคค์	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๐
๑๔๕	บาลีเทวันทสูต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๔๖	บาลีธัมมปาทะ ผูกต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๘
๑๔๗	บาลีธัมมะแปดหมื่นสี่พันขันธ์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๑๔๘	บาลีมณีปะทีป มัดกลาง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๔๙	บาลียมกะ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๓๔
๑๕๐	บาลีวุตโตทยะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๔
๑๕๑	บาลีเวสสันตระ	วัดห้วยหม้าย, อ. สอง, จ. แพร่	๑๔๔
๑๕๒	บาลีสมาส	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๒
๑๕๓	บาลีสมาส	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๑๒
๑๕๔	บาฬีกถาวัตถุ มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๕๕	บาฬีกัจจายยะนัตถสมาส มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๕๖	บาฬีจตุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๕๗	บาฬีจักกวาฬทีปณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๕๘	บาฬีจักกวาฬทีปณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๕๙	บาฬีจัตตาฬีสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๖๐	บาฬีจามเทวีวงสา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๖๑	บาฬี จุฬวคฺค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๗
๑๖๒	บาฬี จุฬวคฺค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๖๓	บาฬี จุฬวคฺค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๐๓
๑๖๔	บาฬี จุฬวคฺค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๔
๑๖๕	บาฬีฉัฏฐีนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๖๖	บาฬีฏีกาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๖๗	บาฬีฏีกาปรมัตถวินิจฉัยย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๖๘	บาฬีฏีกาปรมัตถวินิจฉัยย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๖๙	บาฬีฏีกาสัททวุตติ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๗๐	บาฬีฏีกาสัททวุตติวิตถาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๗๑	บาฬีฏีกาสัททาวิธาน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๗๒	บาฬีติกกนิบาท	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๗๓	บาฬีติกกนิบาท	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๗๔	บาฬีทสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๗๕	บาฬีทานวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑๗๖	บาฬีทุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๗๗	บาฬีทุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๗๘	บาฬีเทวินทสูตร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๗๙	บาฬีธัมมปาท มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๘๐	บาฬีธัมมปาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๘๑	บาฬีธัมมสังคิณี	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๓๔
๑๘๒	บาฬีธัมมสังคิณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๘๓	บาฬีนลาชธาตุวังส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๘๔	บาฬีนวนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๘๕	บาฬีนัตถอภิธัมมาวตาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๘๖	บาฬีนัตถัปปกาสนาฏีกา ทีฆนิกายมหาวัคค มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๘๗	บาฬีนัตถัปปกาสนาทีฆนิกายมหาวัคค มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๘๘	บาฬี นาม	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	
๑๘๙	บาฬี นาม	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๑๖
๑๙๐	บาฬี นาม	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๓๕
๑๙๑	บาฬีนามปกรณ, บาฬีอาขญาต, บาฬีสมาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๖๘
๑๙๒	บาฬีเนตติหารวิภาวนา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๙๓	บาฬีปรมัตถวินิจฉัยย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๙๔	บาฬีปรมัตถวินิจฉัยย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๙๕	บาฬีปริวาร	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๖
๑๙๖	บาฬีปริวาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๔
๑๙๗	บาฬีปริวาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๑๙๘	บาฬีปัญจนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๙๙	บาฬีปัญจนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๐๐	บาฬีปัญญาสนิบาด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๐๑	บาฬีปัณณาดมัชฌิมนิกาย มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๐๒	บาฬี ปาจิตตี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	
๒๐๓	บาฬีปาราชิกกัณฑ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๑
๒๐๔	บาฬีปาราชิกกัณฑ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๒๐๕	บาฬีปาราชิกกัณฑ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๐๖	บาฬี ปาราชิกัณ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๖
๒๐๗	บาฬี ปาราชิกัณ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๔
๒๐๘	บาฬีมณีปทิปปะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๐๙	บาฬีมณีปทีป	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๑๐	บาฬีมโนรถปุรณีอัฏฐกถาจตุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๑๑	บาฬีมหาปัฏฐานปกอรณ์ มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๑๒	บาฬีมหาปัฏฐาน มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๑๓	บาฬี มหาวัคคะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๓
๒๑๔	บาฬี มหาวัคคะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๓๐๐
๒๑๕	บาฬีมัชฌิมนิกาย มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๑
๒๑๖	บาฬีโยชนาสัมโมหวิโนทนี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๑๗	บาฬีโยชนาอภิธัมมัตถสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๑๘	บาฬีโยชนาอภิธัมมาสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๑๙	บาฬีลินาถอภิธัมมวตาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๒๐	บาฬีวินัยยสังคหะ มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๒๑	บาฬีวินัยยสังคหะ มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๒๒	บาฬีวินัยยสังคหะวินิจฉัย มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๒๓	บาฬีวิสุทธิมักร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๒๔	บาฬีวิสุทธิมัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๔
๒๒๕	บาฬีสมันตปาสาทิก มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๒๖	บาฬีสฬายตนวัคค สังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๒๗	บาฬีสฬายัตตณวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๒๘	บาฬีสักกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๒๙	บาฬีสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๓๐	บาฬีสังยุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๓๑	บาฬีสัตตนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๓๒	บาฬีสัทททังแปด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๒๓๓	บาฬีสันทวุตติ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๒๓๔	บาฬีสีลขันทกวัคคทีฆนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๒๓๕	บาฬีอภิธรรมสังคิณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๓๕๔
๒๓๖	บาฬีอภิธัมมัตถสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๒๓๗	บาฬีอสีตินิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๓๘	บาฬีอัฏฐกถากถาวัตถุ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๓๙	บาฬีอัฏฐกถาขันธกวัคค สังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๔๐	บาฬีอัฏฐกถาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๔๑	บาฬีอัฏฐกถาปัญจนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๔๒	บาฬีอัฏฐกถามหาสติปัฏฐานสูตร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๗
๒๔๓	บาฬีอัฏฐกถามูลปัณณาสมัชฌิมนิกาย มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๔๔	บาฬีอัฏฐกถา อัฏฐนิบาต อังคุตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๔๕	บาฬีอัฏฐนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๔๖	บาฬีอัฏฐนิบาตอังคุตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๔๗	บาฬีอัตฐกถามหาวัคคทีฆนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๔๘	บาฬีอัฏฐาสุตตนิบาต มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๔๙	บาฬีอัตถกถาทสนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๕๐	บาฬีอัตถกถาทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๕๑	บาฬีอัตถกถาทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๕๒	บาฬีอัตถกถาทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๕๓	บาฬีอัตถกถา อัถฐนิบาต อังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๕๔	บาฬีอัตถกถาอุทานขุททกนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๕๕	บาฬีอัตถนิบาต อังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๕๖	บาฬีอัตถาจุฬวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๒๕๗	บาฬีอัตถานวนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๕๘	บาฬีอัตถานิทานวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๕๙	บาฬีอัตถามหาปัฏฐาน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๖๐	บาฬีอัตถาสุตตนิบาต มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๖๑	บาฬีอัตถาเอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๖๒	บาฬีเอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๖๓	บาฬีเอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๖๔	บาฬีเอกาทัสสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๖๕	ปราภวสูด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๖๖	ปราภวสูด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๖๗	ปัญญาสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๖๘	มหาปัฏฐาน มัดสอง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๔
๒๖๙	มหาสมันต มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๑๓
๒๗๐	ไม่ปรากฏ (บาลีกัจจายนาสสนธิ มัด๑)	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๗๑	โยชนาสัททา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๔๒๘
๒๗๒	โลกภาสาตัวบาลีมน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๗๓	วิภังคปกรณ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๗๔	โวหารทัสสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๒๗๕	สติปัฏฐาน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๒
๒๗๖	สมาส ผูกสี่	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๗๗	สัททวิธานลักขณะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๒๗๘	สัมมาปริพพาชนิยสูตร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๗๙	สูดสทา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๘๐	สูตตะติยภาณวาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๘๑	หนังสือกัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๕๒
๒๘๒	อัฏฐกัฏฐาอุทาน ขุททกนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๓
๒๘๓	อัตถกถาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๘๔	อัตถกถาสะคาธวัคคะสังยุตตะนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๖๙

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๒๘๕	อัตถกถาอุปริปัณณาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๔๖๖
๒๘๖	อัตถมหาวัคค สังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๘๗	อัตถาเอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๘๘	อัพพานสุททันตะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๕๒
๒๘๙	อัพพานสุททันตะปริวาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๕๑
๒๙๐	อัพพานสุททันตะปริวาโส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๔๒
๒๙๑	อาขยาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๙๒	อาฏานาฏิยสูตต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๙๓	อิติกิพพิธานกัปเป	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๙๔	อุทธาหอรการกะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๙๕	อุทธาหอรตัทธิตตะพุทธะวาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๙๖	อุทธาหอรสมาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๙๗	อุปสัมปัททกัมมวาจา, อัพพานกัม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๙๘	คามณีจันทร์	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ต.ในเวียง อ. เมือง จ.น่าน	๙๗
๒๙๙	บัวละพันธะ	วัดสองแคว ต.นาไร่หลวง อ.สองแคว จ.น่าน	๙๑
๓๐๐	องค์ศีลและหื้อตาน	วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง ต.ม่วงตึ๊ด อ.ภูเพียง จ.น่าน	๑๓๔
๓๐๑	คำสู่ขวัญควายและขวัญข้าว	วัดน้ำลัด ต.นาปัง อ.ภูเพียง จ.น่าน	๕๘
๓๐๒	อานิสงส์จมขม	วัดบุญยืน พระอารามหลวง ต.กลางเวียง อ. เวียงสา จ.น่าน	๑๐๕
๓๐๓	อานิสงส์พุทธรูป	วัดดอนไชย ต.นาน้อย อ.นาน้อย จ.น่าน	๑๑๕
๓๐๔	กรรมฐาน ๔๐ ตัต	วัดดอนมูล ต.นาทะนุง อ.นาหมื่น จ.น่าน	๘๔
๓๐๕	ข้าวล้นเคราะห์และนายเหย	วัดตาลชุม ต.ตาลชุม อ.ท่าวังผา จ.น่าน	๑๐๐
๓๐๖	ตุกขะขัตติยะกุมมาร	วัดหลวง ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน	๘๗
๓๐๗	ธรรมจ้างฉะตันท์ ฉาดก	วัดปรางค์ ต.ปัว อ.ปัว จ.น่าน	๗๔
๓๐๘	ตำนานห้อว้อง	วัดหนองแดง ต.เชียงกลาง อ.เชียงกลาง จ. น่าน	๘๔
๓๐๙	สมุนไพรน่าน	วัดป่าอ้อย ต.ป่าแลวหลวง อ.สันติสุข จ.น่าน	๑๒๐
๓๑๐	อานิสงส์บวช	วัดพรหม ต.หนองแดง อ.แม่จริม จ.น่าน	๑๒๕
๓๑๑	อานิสงส์รักษาศีล	วัดเฟือยลุง ต.และ อ.ทุ่งช้าง จ.น่าน	๑๓๗
๓๑๒	อานิสงส์เลี้ยงพ่อแม่	วัดบ่อหลวง ต.บ่อเกลือใต้ อ.บ่อเกลือ จ.	๑๑๐

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
		น่าน	
๓๑๓	กถาวัตถุ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๑๔	กถาวัตถุ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๑๕	กัตถาวัตถุ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๗๓
๓๑๖	จัมมเทวี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๔๗
๓๑๗	จุฬวัคค	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๖๖
๓๑๘	ฏีกามหาเวสสันตรชาตกะ	วัดบุญยืน, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๔๓๘
๓๑๙	ฏีกามหาเวสสันตระชาตกะ	วัดบุญยืน, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๔๓๘
๓๒๐	ตัวบาลีปรัมมะถวิภูสนี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๕๕
๓๒๑	ตัวบาฬีทัสสพอร	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๒๒	ตัวบาฬี ปาราชิกกัน	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๐๔
๓๒๓	ทัสสพอร จบับจริยา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๙๕
๓๒๔	ธัมมปาทคาถา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๒๘๔
๓๒๕	ธัมมะสังคิณี	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๗๕
๓๒๖	ธาตุกถา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๒๗	ธาตุกถา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๗๒
๓๒๘	บาลีประมัตถะวิภูสนี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๒๙	บาฬีจตุกกนิบาตอังคุตรนิกาย	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๙๓
๓๓๐	บาฬีจักกวาฬทีปณี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๔๗
๓๓๑	บาฬี จักกวาฬทีปนณี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๔๔
๓๓๒	บาฬีจุลลวัคค	วัดบุญยืน, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๔๓๘
๓๓๓	บาฬี จุฬวคฺค	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๓๔	บาฬีธัมมปาทะ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๓๕	บาฬี นาม	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๓๖	บาฬี ปริวาฬ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๕๐
๓๓๗	บาฬี ปริวาฬ	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๐๓
๓๓๘	บาฬี ปาจิตตี	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๐๓
๓๓๙	บาฬี ปาราชิกัณ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๕๐

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๓๔๐	บาฬีมหาปัฏฐาน	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๖๕
๓๔๑	บาฬี มหาวัคคะ	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ.น่าน	๑๐๓
๓๔๒	บาฬี โยชนา สทฺทา	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง,จ. น่าน	๑๔๗
๓๔๓	บาฬี สันธิ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๔๔	บาฬีสีลขันธทีฆนิกาย	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๔๕	บาฬี สีลขันธวัคคทีฆนิกาย	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๙๓
๓๔๖	บาฬี สีลขันธวัคคทีฆนิกาย	วัดพระธาตุแช่แห้ง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๘๗
๓๔๗	บาฬี สีลขันธวัคคาทีฆนิกาย	วัดพระธาตุแช่แห้ง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๘๘
๓๔๘	ปริตตะสูต, กุสสะลา, มหาสมัยยะ, คิลิมานันทะ, ลาหุโรวาทสูต, ภาณวานพันยักขา, สูตสนธิ	วัดม่วงตื๊ด, อ. ภูเพียง, จ. น่าน	๑๒๖
๓๔๙	ปริวาน	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๙๕
๓๕๐	ปาจิตตี	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๕๑	ปาทะบาฬี	วัดป่าเหมือด, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๕๒	ปาราชิกัน	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๙๒
๓๕๓	ปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๑๗
๓๕๔	ปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๕๕	ปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๔๙
๓๕๖	ปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๗๓
๓๕๗	พุทธะมนต์ทังมวนกับอุปเทสทังมวน	วัดม่วงตื๊ด, อ. ภูเพียง, จ. น่าน	๙๑
๓๕๘	พุทธาพิเสก	วัดภูมินทร์, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๕๙	มหาสติมหาปัฏฐานสูต	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๗๔
๓๖๐	มัชฌิมนิกาย	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๖๑	ไม่ปรากฏ	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง,จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๖๒	ไม่ปรากฏ (คาถาพัน)	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๖๓	ไม่ปรากฏ (ปฐมมาไลย)	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๖๔	วิภังคะ	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๔๔
๓๖๕	วิมานวตฺถุ	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง,จ. น่าน	๔๐๗
๓๖๖	วิมานวตฺถุ ผูก ๖	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง,จ. น่าน	๔๐๗
๓๖๗	วุตโตทยะ	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง,จ. น่าน	๑๔๖
๓๖๘	โวหาร เทสนาธัมมวิธุรชาตกะ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๒๓๑
๓๖๙	สัททะนิตติ	วัดภูมินทร์, อ. เมือง, จ. น่าน	๔๒๕

ลำดับ	ชื่อคัมภีร์	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๓๗๐	สุตตสิบ ๕ วานตั้งแต่ เยสันตา เถิงมหาสมัยสูตร	วัดเมืองราม, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๒๓
๓๗๑	สูตรพันยักข์, สูตรพุทธา มหาสเมยย กุสสลาธัมมจักกร์, ตัวพรหมชาลสูตร,ตัวอุปปัตติสเถร	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๒๐๓
๓๗๒	สูตร์อุปบาตสันติหลวง	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ.เมือง,จ. น่าน	๘๙
๓๗๓	อัฏฐกถาปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๗๑
๓๗๔	อัฏฐกถาอุททานขุททกนิกาย	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๗๓
๓๗๕	อัตถกถา มุลลปัณณาส มัชฌิมนิกาย	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ.เมือง,จ. น่าน	๕๑๕

จากตารางจะเห็นได้ว่า ผลการสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้จากการสำรวจตามวัดต่าง ๆ โดยจำแนกตามแหล่งที่มานั้น พบคัมภีร์ใบลานในหลายอำเภอของอาณาจักรล้านนา ซึ่งสามารถแบ่งหมวดหมู่ได้ในหัวข้อต่อไป

๕.๑.๒ การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามหมวดหมู่

ผลการสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้จากการสำรวจตามวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ โดยจำแนกตามหมวดหมู่ ซึ่งยึดถือตามหลักเกณฑ์ของระบบทศนิยมดิวอี้ (Dewey Decimal Classification: D.C.) คือ ศาสนา (Religion) ๒๕๖ รายการ สังคมศาสตร์ (Social sciences) ๒๓ รายการ วิทยาศาสตร์ประยุกต์หรือเทคโนโลยี (Technology) ๘ รายการ ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ (History and geography) ๘๗ รายการ ปรากฏดังตารางข้างล่าง

ตารางที่ ๕.๒ การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามหมวดหมู่ศาสนา (Religion)

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๑	มังคลสันติง	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย
๒	สังคหะรอม	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย
๓	สานสมสี่ทัน	วัดเขื่อนเมืองป่าข่าใต้, อ. พาน, จ. เชียงราย
๔	สานสมสี่ทัน	วัดเขื่อนเมืองป่าข่าใต้, อ. พาน,จ. เชียงราย
๕	หอรมาร	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย
๖	กุสสะลาธัมม	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๗	ผ้าบังสกุล	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๘	ปกิณณะคำสอน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๙	(อานิสงส์กฐิน)	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๑๐	ยอดธัมม	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๑๑	โลกะปเวณีโลก	วัดโพธาราม, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา
๑๒	อานิสงกันถิน	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา
๑๓	อานิสงเข้าบิณฑิบาต	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา
๑๔	อานิสงเข้าสาลากกะพัตต	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๑๕	อานิสงทอดกฐิน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๑๖	อานิสงทานเคื่องอัตถาบอริขาน	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา
๑๗	อานิสงทานผ้าอาบน้ำ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา
๑๘	อานิสงบวดพระเจ้า	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา
๑๙	อานิสงบอกไฟ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา
๒๐	อานิสงบังสกุน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๒๑	อานิสง ประทีษ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา
๒๒	อานิสง ประทีษ	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๒๓	อานิสงมหาเวสสันคระชาตก	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๒๔	คดีธัมมคดีโลก	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๒๕	กัจจายนัตถตัทธิตะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๒๖	กันคาถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๒๗	คาถาพัน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๒๘	คาถาพัน	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๒๙	คาถาเวสสันตระ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๐	จตุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๑	ฉักกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๒	ญัตติกัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๓	ตัทธิต ผูกห้า	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๔	ตัวการกกัปปะ ผูกสาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๕	ตัวกิตตะกัปปะ ผูกถ้วนเจ็ด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๖	ทัสสพอร, หิมพาน, ทานะขันรอม, คาถาเวสสันตระ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๗	ทุติยมาลัย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๘	เทวันทสูด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๙	เทวันทสูด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๐	ธัม ๘,๔๐๐๐ ขันรอม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๑	ธัมมปัททคถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๒	นาม ผูกสอง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๓	บาลีเทวันทสูต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๔	บาลีธัมมปาทะ ผูกต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๕	บาลีธัมมะแปดหมื่นสี่พันขันธ์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๖	บาลีมณีปะทีป มัดกลาง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๗	บาลียมกะ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่
๔๘	บาลีวุตโตทยะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๙	บาลีเวสสันตระ	วัดห้วยหม้าย, อ. สอง, จ. แพร่
๕๐	บาลีสมาส	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๕๑	บาลีสมาส	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่
๕๒	บาฬีกถาวัตถุ มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๓	บาฬีจักกวาฬทีปณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๔	บาฬีจักกวาฬทีปณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๕	บาฬีจัตตาฬีสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๖	บาฬีจามเทวีวงสา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๗	บาฬี จุฬวคฺค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๘	บาฬี จุฬวคฺค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๙	บาฬี จุฬวคฺค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๐	บาฬี จุฬวคฺค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๑	บาฬีฉัฏฐีนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๒	บาฬีฎีกาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๓	บาฬีฎีกาปรมัตถวินิจฉัยย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๔	บาฬีฎีกาปรมัตถวินิจฉัยย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๕	บาฬีฎีกาสัททวุตติ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๖	บาฬีฎีกาสัททวุตติวิตถาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๗	บาฬีฎีกาสัททาวิธาน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๘	บาฬีติกกนิบาท	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๙	บาฬีติกกนิบาท	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๐	บาฬีทสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๑	บาฬีทานวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๒	บาฬีทุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๗๓	บาฬีทุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๔	บาฬีเทวินทสูตร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๕	บาฬีธัมมปาท มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๖	บาฬีธัมมปาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๗	บาฬีธัมมสังคิณี	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่
๗๘	บาฬีธัมมสังคิณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๙	บาฬีนลาชธาตุวังส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๘๐	บาฬีนวนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๘๑	บาฬีนัตถอภิธัมมาวตาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๘๒	บาฬีนัตถัปปกาสนาฏีกา ทีฆนิกายมหาวัคค มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๘๓	บาฬีนัตถัปปกาสนาทีฆนิกายมหาวัคค มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๘๔	บาฬี นาม	เมือง
๘๕	บาฬี นาม	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่
๘๖	บาฬี นาม	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่
๘๗	บาฬีนามปกรณ, บาฬีอาขญาต, บาฬีสมาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๘๘	บาฬีเนตติหารวิภาวนา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๘๙	บาฬีปรมัตถวินิจฉัยย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๙๐	บาฬีปรมัตถวินิจฉัยย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๙๑	บาฬีปริวาร	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่
๙๒	บาฬีปริวาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๙๓	บาฬีปริวาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๙๔	บาฬีปัญจนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๙๕	บาฬีปัญจนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๙๖	บาฬีปัญญาสนิบาด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๙๗	บาฬีปัณณาดมัชฌิมนิกาย มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๙๘	บาฬี ปาจิตตี	สูงเม่น
๙๙	บาฬีปาราชิกกัณฑ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๐๐	บาฬีปาราชิกกัณฑ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๐๑	บาฬีปาราชิกกัณฑ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๐๒	บาฬี ปาราชิกัณ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่
๑๐๓	บาฬี ปาราชิกัณ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๐๔	บาฬีมณีปทิปปะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๐๕	บาฬีมณีปทีป	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๐๖	บาฬีมโนรถปุรณีอัฏฐกถาจตุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๐๗	บาฬีมหาปัฏฐานปกอรณ์ มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๐๘	บาฬีมหาปัฏฐาน มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๐๙	บาฬี มหาวัคคะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๑๐	บาฬี มหาวัคคะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๑๑	บาฬีมัชฌิมนิกาย มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๑๒	บาฬีโยชนาสัมโมหวิโนทนี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๑๓	บาฬีโยชนาอภิธัมมัตถสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๑๔	บาฬีโยชนาอภิธัมมาสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๑๑๕	บาฬีลินาถอภิธัมมวตาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๑๖	บาฬีวินัยยสังคหะ มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๑๗	บาฬีวินัยยสังคหะ มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๑๘	บาฬีวินัยยสังคหะวินิจฉัย มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๑๙	บาฬีวิสุทธิมักร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๒๐	บาฬีวิสุทธิมัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๒๑	บาฬีสมันตปาสาทิก มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๒๒	บาฬีสพายตนวัคค สังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๒๓	บาฬีสพายัตตณวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๒๔	บาฬีสักกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๒๕	บาฬีสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๒๖	บาฬีสังยุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๒๗	บาฬีสัตตนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๒๘	บาฬีสัทททังแปด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๒๙	บาฬีสันทวุตติ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๓๐	บาฬีสีลขันทกวัคคทีฆนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๓๑	บาฬีอภิธรรมสังคิณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๓๒	บาฬีอภิธัมมัตถสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๓๓	บาฬีอสีตินิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๓๔	บาฬีอัฏฐกถากถาวัตถุ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๓๕	บาฬีอัฏฐกถาขันธกวัคค สังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๓๖	บาฬีอัฏฐกถาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๑๓๗	บาฬีอัฏฐกถาปัญจนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๓๘	บาฬีอัฏฐกถามหาสติปัฏฐานสูตร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๓๙	บาฬีอัฏฐกถามูลปัณณาสมัชฌิมนิกาย มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๔๐	บาฬีอัฏฐกถา อัฏฐนิบาต อังคุตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๔๑	บาฬีอัฏฐนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๔๒	บาฬีอัฏฐนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๔๓	บาฬีอัตฐกถามหาวัคคทีฆนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๔๔	บาฬีอัตฐาสุตตนิบาต มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๔๕	บาฬีอัตถกถาทสนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๔๖	บาฬีอัตถกถาทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๔๗	บาฬีอัตถกถาทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๔๘	บาฬีอัตถกถาทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๔๙	บาฬีอัตถกถา อัฏฐนิบาต อังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๕๐	บาฬีอัตถกถาอุทานขุททกนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๕๑	บาฬีอัตถนิบาต อังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๕๒	บาฬีอัตถาจุฬวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๕๓	บาฬีอัตถานวนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๕๔	บาฬีอัตถานิทานวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๕๕	บาฬีอัตถามหาปัฏฐาน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๕๖	บาฬีอัตถาสุตตนิบาต มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๕๗	บาฬีอัตถาเอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๕๘	บาฬีเอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๑๕๙	บาฬีเอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๖๐	บาฬีเอกาทัสสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๖๑	ปราภวสูด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๖๒	ปราภวสูด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๖๓	ปัญญาสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๖๔	มหาปัฏฐาน มัดสอง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๖๕	มหาสมันต มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๖๖	ไม่ปรากฏ(บาลีกัจจายนาสสนธิ มัด๑)	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๖๗	โยชนาสัททา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๖๘	วิภังคปกรณ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๖๙	สติปัฏฐาน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๗๐	สมาส ผูกสี่	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๗๑	สัททวิธานลักขณะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๗๒	สัมมาปริพพาชนิยสูตร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๗๓	สูดสทา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๗๔	สูตตะติยภาณวาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๗๕	หนังสือกัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๗๖	อัฏฐกัฏฐาอุทาน ขุททกนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๗๗	อัตถกถาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๗๘	อัตถกถาสะคาธวัคคะสังยุตตะนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๗๙	อัตถกถาอุปริปัณณาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๘๐	อัตถมหาวัคค สังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๑๘๑	อัตถาเอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๘๒	อัพพานสุททันตะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๘๓	อัพพานสุททันตะปริวาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๘๔	อัพพานสุททันตะปริวาโส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๘๕	อาขยาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๘๖	อาฏานาฏิยสูตต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๘๗	อิติกิพพิธานกัปเป	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๘๘	อุทธาหอรการกะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๘๙	อุทธาหอรตัทธิตตะพุทธะวาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๙๐	อุทธาหอรสมาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๙๑	อุปสัมปัททกัมมวาจา, อัพพานกัม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๙๒	คามณีจันทร์	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ต.ในเวียง อ.เมือง จ.น่าน
๑๙๓	องค์ศีลและหื้อตาน	วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง ต.ม่วงตึ๊ด อ.ภูเพียง จ.น่าน
๑๙๔	อานิสงส์จมขม	วัดบุญยืน พระอารามหลวง อ.เวียงสา จ.น่าน
๑๙๕	อานิสงส์พุทธรูป	วัดดอนไชย ต.นาน้อย อ.นาน้อย จ.น่าน
๑๙๖	กรรมฐาน ๔๐ ตัต	วัดดอนมูล ต.นาทะนุง อ.นาหมื่น จ.น่าน
๑๙๗	ธรรมจ้างฉะตันท์ ฉาดก	วัดปรางค์ ต.ปัว อ.ปัว จ.น่าน
๑๙๘	อานิสงส์บวช	วัดพรหม ต.หนองแดง อ.แม่จริม จ.น่าน
๑๙๙	อานิสงส์รักษาศีล	วัดเฟือยลุง ต.และ อ.ทุ่งช้าง จ.
๒๐๐	อานิสงส์เลี้ยงพ่อแม่	วัดบ่อหลวง ต.บ่อเกลือใต้ อ.บ่อเกลือ จ.น่าน
๒๐๑	กถาวัตถุ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๒๐๒	กถาวัตถุ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๐๓	กัตถาวัตถุ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๐๔	จัมมเทวี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง จ. น่าน
๒๐๕	จุฬวัคค	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๐๖	ธัมมปาทคาถา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๐๗	ธัมมะสังคิณี	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน
๒๐๘	ธาตุกถา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๐๙	ธาตุกถา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๑๐	บาลีประมัตถะวิภูสนี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๑๑	บาฬีจตุกกนิบาตอังคุตรนิกาย	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๑๒	บาฬีจักกวาฬทีปณี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๑๓	บาฬี จักกวาฬทีปนณี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๑๔	บาฬีจุลลวัคค	วัดบุญยืน, อ. เวียงสา, จ. น่าน
๒๑๕	บาฬี จุฬวคฺค	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน
๒๑๖	บาฬีธัมมปาทะ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๑๗	บาฬี นาม	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๑๘	บาฬี ปริวาฬ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๑๙	บาฬี ปริวาฬ	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน
๒๒๐	บาฬี ปาจิตตี	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน
๒๒๑	บาฬี ปาราชิกัณ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๒๒	บาฬีมหาปัฏฐาน	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๒๓	บาฬี มหาวัคคะ	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๒๒๔	บาฬี โยชนา สทฺทา	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๒๕	บาฬี สันธิ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๒๖	บาฬีสีลขันธทีฆนิกาย	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๒๗	บาฬี สีลขันธวัคคทีฆนิกาย	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๒๘	บาฬี สีลขันธวัคคทีฆนิกาย	วัดพระธาตุแช่แห้ง, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๒๙	บาฬี สีลขันธวัคคาทีฆนิกาย	วัดพระธาตุแช่แห้ง, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๓๐	ปริตตะสูต, กุสสะลา, มหาสมัยยะ, คิลิมานันทะ, ลาหูโรวาทสูต, ภาณวานพันยักขา, สูตสนธิ	วัดม่วงตื๊ด, อ. ภูเพียง, จ. น่าน
๒๓๑	ปริวาน	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๓๒	ปาจิตตี	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๓๓	ปาทะบาฬี	วัดป่าเหมือด, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๓๔	ปาราชิกัน	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๓๕	ปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๓๖	ปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๓๗	ปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๓๘	ปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๓๙	พุทธะมนต์ทังมวนกับอุปเทสทังมวน	วัดม่วงตื๊ด, อ. ภูเพียง, จ. น่าน
๒๔๐	พุทธาพิเสก	วัดภูมินทร์, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๔๑	มหาสติมหาปัฏฐานสูต	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๔๒	มัชฌิมนิกาย	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๔๓	ไม่ปรากฏ (คาถาพัน)	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน
๒๔๔	ไม่ปรากฏ (ปฐมมาไลย)	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๒๔๕	วิภังคะ	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน
๒๔๖	วิมานวตฺถุ	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๔๗	วิมานวตฺถุ ผูก ๖	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๔๘	วุตโตทยะ	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๔๙	โวหาร เทสนาธัมมวิธุรชาตกะ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๕๐	สัททะนิตติ	วัดภูมินทร์, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๕๑	สุตตสิบ ๕ วานตั้งแต่ เยสันตาเถิงมหาสมัยสูตร	วัดเมืองราม, อ. เวียงสา, จ. น่าน
๒๕๒	สูตรพันยักข์, สูตรพุทธา มหาสเมยย กุสสลาธัมมจักกร์, ตัวพรหมชาลสูตร, ตัวอุปปัตติสเถร	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๕๓	สูตร์อุปบาตสันติหลวง	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๕๔	อัฏฐกถาปุคคลปัญญัตติ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๒๕๕	อัฏฐกถาอุททานขุททกนิกาย	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน
๒๕๖	อัตถกถา มุลลปัณณาส มัชฌิมนิกาย	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน

ตารางที่ ๕.๓ การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามหมวดหมู่สังคมศาสตร์ (Social sciences)

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๑	กุมมารัพพัง ฉบับผีกัว	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย
๒	อานิสงทานผ้า	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย
๓	อานิสงปีใหม่	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย
๔	อานิสงเวสสันตระชาดก	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย
๕	ตำนานโลกกะหาณี	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๖	โลกหานี	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๗	อานิสงรอม	วัดตุ่นกลาง, อ. เมือง, จ. พะเยา
๘	อานิสงเลี้ยงพ่อแม่	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๙	อานิสงเลี้ยงดูพอ่ และ แม่	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๑๐	อานิสงวิด	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๑๑	อานิสงสัพพทาน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๑๒	กถาวัตถุ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่
๑๓	กัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๔	กัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๕	กัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๖	การกะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๗	ฎีกากังขวิตรณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๘	ฎีกาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๙	ฎีกามูลลปัณณาสสะมัชฌิมนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๒๐	ฎีกาสพายตนวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๒๑	คำสู่ขวัญควายและขวัญข้าว	วัดน้ำลัด ต.นาปัง อ.ภูเพียง จ.น่าน
๒๒	ฎีกามหาเวสสันตรชาตกะ	วัดบุญยืน, อ. เวียงสา, จ. น่าน
๒๓	ฎีกามหาเวสสันตระชาตกะ	วัดบุญยืน, อ. เวียงสา, จ. น่าน

ตารางที่ ๕.๔ การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามหมวดหมู่วิทยาศาสตร์ประยุกต์หรือเทคโนโลยี (Technology)

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๑	ไม่ปรากฏ (วิธีสร้างบ้าน, วันตัดเลับ และวิธีปูชาผีหัวหลวง)	วัดหลวงราชสัณฐาน, อ. เมือง, จ. พะเยา
๒	อานิสงส้างขัว, สาลา และน้ำบ่อเป็นทาน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา
๓	อานิสงอันได้ส้างแปงเสาค้างทุงค้างหง ถวายบูชา	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา
๔	อานิสงอันได้ส้างสาลา	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา
๕	อานิสงอันหื้อเข้าสลากภัดเป็นทาน	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา
๖	อานิสงอุปปมาสุตตุอันได้ส้างขัวสาลาน้ำบ่อ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา
๗	สมุนไพรน่าน	วัดป่าอ้อย ต.ป่าแลวหลวง อ.สันติสุข จ.น่าน
๘	ไม่ปรากฏ (สร้างบ้าน)	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน

ตารางที่ ๕.๕ การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามหมวดหมู่ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ (History and geography)

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๑	ขอมแม่น้ำพล	วัดดงมะดะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย
๒	คดีโลกคดีธัมม	วัดศรีบุญเรือง, อ. เมือง, จ. เชียงราย
๓	คดีโลกคดีธัมมคำสอน	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย
๔	ตัวบาลีการกะ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่
๕	ตัวบาลีคาถามหาเวสสันตระ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖	ตัวบาลีตัตธิตร์	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่
๗	ตัวบาลีตัทธิต ผูกต้น	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่
๘	ตัวบาลีทัสสะพอร, หิมมะพาร, ธานขัน, วัณณะปเส, ชูชก ฯ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๙	ตัวบาลีธัมมปาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๐	ตัวบาลีนาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๑๑	ตัวบาลีนาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๒	ตัวบาลีนาม	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่
๑๓	ตัวบาลีนามสับ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่
๑๔	ตัวบาลีมหาวัคค์	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่
๑๕	ตัวบาลีสมาส	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่
๑๖	ตัวบาลีสูตร์ปาติโมกขร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๗	ตัวบาลีอภิธัมมาเจ็ดคัมพีจอง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๘	ตัวบาลีอัตถกถากถาวัตถุ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๑๙	ตัวบาลีอาขยาต	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่
๒๐	ตัวบาลีอุทธาหอรกิต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๒๑	ตัวบาลีอุทธาหอรสนธิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๒๒	ตัวบาลีอุทธาหอรอาขยาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๒๓	ตัวบาลีอุทธาหอรอาขยาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๒๔	ตัวบาลีอุทธาหอรอุณณาทิตังพุทธะวาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๒๕	ตัวบาฬีกังขาวิตตรณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๒๖	ตัวบาฬีการก ผูกสาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๒๗	ตัวบาฬีขีดกริต ผูกเจ็ด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๒๘	ตัวบาฬีตัทธิตกัปป ผูกห้า	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๒๙	ตัวบาฬีติกาอภิธัมมัตถสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๐	ตัวบาฬีทวาทสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๑	ตัวบาฬีทสชาตกะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๒	ตัวบาฬีทัสสนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๓	ตัวบาฬีทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๔	ตัวบาฬีทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๕	ตัวบาฬีธัมมปาท มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๖	ตัวบาฬีนวนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๗	ตัวบาฬีนาม, ตัวบาฬีสนธิ, ตัวการก, ตัวอุททาหรสมาส, ตัวอุททตัทธิต, ตัวอุทาธนกริต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๘	ตัวบาฬีนิทานพุทธัสส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๓๙	ตัวบาฬีนิทานพุทธัสส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๐	ตัวบาฬีปรมัตถวิภูสนี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๑	ตัวบาฬีปาจิตตี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๔๒	ตัวบาฬีมหาปัฏฐานปกรณ มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๓	ตัวบาฬีมูลติกกสุตต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๔	ตัวบาฬียมก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๕	ตัวบาฬียมักก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๖	ตัวบาฬีโยชนาสัททาสนธิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๗	ตัวบาฬีโยชนาสัมโมหวิโนทนี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๘	ตัวบาฬีสนธิ, ตัวบาฬีนาม, ตัวบาฬีสมาส, ตัวบาฬีตัทธิตตะ, ตัวบาฬีอาขยาต, ตัวบาฬีกิตตะ, ตัวบาฬีอุณณาท, ตัวบาฬีการก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๔๙	ตัวบาฬีสมันตปาสาทิก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๐	ตัวบาฬีสมันตปาสาทิก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๑	ตัวบาฬีสมาส ผูกสี่	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๒	ตัวบาฬีสมาส, อติตทิตตกะ, ตัวบาฬีอาขญาต, ตัวบาฬีอุณณาธิกะ, บาฬีการก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๓	ตัวบาฬีสฬายตนวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๔	ตัวบาฬีสัตตนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๕	ตัวบาฬีสารสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๖	ตัวบาฬีอถกฏฐาวัตถุ, บาฬีฎีกาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๗	ตัวบาฬีอภิธัมมสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๘	ตัวบาฬีอัตถกถาเวสสันตระ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๕๙	ตัวบาฬีอัตถกถาสฬายตนวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๐	ตัวบาฬีอัตถกถาสฬายตนวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๑	ตัวบาฬีอัตถาจุลฬวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๒	ตัวบาฬีอัตถาจุฬวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๓	ตัวบาฬีอาขยาต ผูกหก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๔	ตัวบาฬีอุณณาทิกัปป ผูกแปด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๕	ตัวมหาสมันต มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๖	ตัววิสุทธิมัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๗	ตัวสนธิ ผูกต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๘	ตัวสมันตปาสาทิก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๖๙	ตัวสุตตสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๐	ตัวอุณาทิกัปปะ ผูกแปด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่

ลำดับ	ชื่อ	แหล่งที่มา
๗๑	ตัวอุทธาหอนสนธิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๒	ตัวอุทธาหอรอุณณาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๓	ตัวอุทาหรณ์สมาส	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่
๗๔	บาลีกถาวัตถุ มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๕	บาลีจามเทวี, สีวิชัยปัญหา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๖	บาลีจุลวัคค์	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่
๗๗	บาฬีกัจจายยะนัตถสมาส มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๘	บาฬีจตุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๗๙	โลกภาสาตัวบาลีมน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่
๘๐	บัวละพันธะ	วัดสองแคว ต.นาไร่หลวง อ.สองแคว จ.น่าน
๘๑	ข้าวล้นเคราะห์และนายเหย	วัดตาลชุม ต.ตาลชุม อ.ท่าวังผา จ.น่าน
๘๒	ตุกขะขัตติยะกุมมาร	วัดหลวง ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน
๘๓	ตำนานห้อว้อง	วัดหนองแดง ต.เชียงกลาง อ.เชียงกลาง จ.น่าน
๘๔	ตัวบาลีปรัมมะถวิภูสนี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ.เมือง,จ. น่าน
๘๕	ตัวบาฬีทัสสพอร	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน
๘๖	ตัวบาฬี ปาราชิกกัน	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน
๘๗	ทัสสพอร จบับจริยา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน

จากตารางจะเห็นได้ว่า ผลการสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้จากการสำรวจตามวัดต่าง ๆ ในล้านนา โดยจำแนกตามหมวดหมู่นั้น คัมภีร์ใบลานที่ค้นพบส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนานั่นคือ พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับตำนานเรื่องเล่า พิธีกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนภูมิปัญญาด้านยารักษาโรคด้วย

๕.๑.๒ สรุปผลการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนา

คัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารโบราณประเภทที่เป็นอินทรียวัตถุที่ได้มาจากพืช จึงไม่ค่อยคงทนต่อสิ่งแวดล้อม เกิดการเปลี่ยนแปลงชำรุด เสียหายได้ง่าย การชำรุดเสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็นหลายสาเหตุหลายกระบวนการ ซึ่งอาจเกิดขึ้นพร้อมกัน หรือมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน จนบางครั้งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้น การอนุรักษ์ด้วยการซ่อมแซมและบำรุงรักษาเอกสารโบราณที่มีคุณค่า จะเป็นการยืดอายุของเอกสารและช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไทยให้ยาวนานสืบไป[๑]

๕.๑.๒.๑ สาเหตุของการชำรุด เสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่

สาเหตุภายใน หมายถึง กระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพซึ่งเกิดจากตัววัสดุเอง แม้ว่ายังไม่ได้รับ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมภายนอก อัตราการชำรุดจะสูงขึ้นมากเมื่อทำปฏิกิริยากับสิ่งแวดล้อมภายนอก

[๑] อ้างแล้ว,วันทนา กิติศรีวรพันธุ์, **การบำรุงรักษาหนังสือใบลานและสมุดไทย**,น ๖๗

สาเหตุภายนอก หมายถึง กระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพซึ่งเกิดจากการกระทำของสิ่งแวดล้อม เช่น มนุษย์ อุณหภูมิ แมลง และมลพิษต่างๆ ในอากาศ

การชำรุดเสียหายที่ปรากฏขึ้น มีมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คัมภีร์ ใบลานสูญหายถูกทำลายไปมากคือ เกิดจากความเชื่อของมนุษย์โดยเฉพาะความเชื่อว่า คัมภีร์ใบลานเป็น สิ่งศักดิสิทธิ์ห้ามจับต้อง การเผาเพื่อนำไปทำเป็นพระผง สาเหตุเหล่านี้ล้วนทำให้คัมภีร์ใบลานชำรุด เสียหายด้วยกันทั้งสิ้น ด้วยเหตุดังกล่าวคัมภีร์ใบลาน จึงต้องการการดูแลที่ถูกต้องเหมาะสม หาทางป้องกันหลีกเลี่ยง หรือชะลอความเสื่อมสภาพ เมื่อเกิดปัญหาต้องแก้ไขขจัดให้หมดไป แล้วทำการซ่อมแซม ให้กลับมามี สภาพดีหรือใกล้เคียงกับของเดิมให้มากที่สุดด้วยวิธีที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อช่วยยืดอายุของคัมภีร์ ใบลานให้อยู่ในสภาพที่จะเป็นหลักฐานสำคัญอันมีค่ายิ่งต่อการศึกษาของชาติต่อไปในอนาคต การดูแลจัดเก็บคัมภีร์ใบลาน๗ เนื่องจากมีสาเหตุหลายประการที่ทำให้เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพ การดูแลจัดเก็บที่ถูกต้อง เหมาะสม เพื่อช่วยยืดอายุของเอกสารในเบื้องต้นปฏิบัติได้ดังนี้[๒]

๑. เก็บรักษาไว้ในห้องที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ อุณหภูมิระหว่าง ๒๒ - ๒๔ องศาเซลเซียส ควบคุมความชื้นระหว่าง ๕๐ - ๖๕ % อุณหภูมิและความชื้นควรคงที่ตลอด ๒๔ ชั่วโมง แต่ถ้าไม่ สามารถควบคุมความชื้นให้ต่ำกว่า ๗๐ % ได้ควรปรับอุณหภูมิให้สูงกว่า ๒๒ องศาเซลเซียส เพื่อป้องกัน การควบแน่นกลั่นตัวเป็นหยดน้ำของไอน้ำในอากาศ ห้องที่เก็บรักษาควรมีดสนิท เปิดไฟเฉพาะเวลาที่ จำเป็น ติดผ้าม่านหรือมู่ลี่เพื่อป้องกันแสงจากภายนอก ประตูหน้าต่างที่เป็นบานกระจกใส ควรติดฟิล์มที่มี คุณสมบัติสะท้อนแสงและกรองรังสีอัลตร้าไวโอเลต

๒. ถ้าไม่สามารถจัดเก็บไว้ในห้องที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศได้ควรเก็บรักษาไว้ในห้องที่มีอากาศ หมุนเวียนถ่ายเทได้ดี ห่างไกลจากความร้อน ความชื้นและแสงแดด ไม่ควรเก็บไว้ในห้องใต้ดินหรือใต้ หลังคา เนื่องจากเป็นจุดที่อุณหภูมิและความชื้นที่ไม่เหมาะสม ประตู หน้าต่าง ควรกรุมุ้งลวดตาถี่ๆ เพื่อ ป้องกันแมลงและสัตว์อื่นๆ ดูแลระวังป้องกันอันตรายจากอัคคีภัยเป็นพิเศษ เพราะคัมภีร์ใบลานเป็นวัสดุ ติดไฟง่าย

๓. ห้องที่จัดเก็บต้องปราศจากฝุ่นละออง แมลง จุลินทรีย์หมั่นดูแลรักษาความสะอาดอย่างสม่ำเสมอ เมื่อพบปัญหาจะสามารถแก้ไขได้ทันที ใช้ผ้าแห้ง แปรงขนอ่อน เครื่องดูดฝุ่นทำความสะอาด ระวังการใช้ผ้าเปียก เพราะจะทำให้ฝุ่นละออง สิ่งสกปรกเกาะติดมากยิ่งขึ้น นำเมล็ดพริกไทยใส่ผ้าโปร่ง หรือสำลีชุบน้ำมันการบูรวางตามซอกมุมต่างๆ เพื่อช่วยป้องกันและไล่แมลง หมั่นเปลี่ยนเมล็ดพริกไทย และน้ำมันการบูรเมื่อหมดกลิ่น

๔. การเก็บรักษาไว้ในตู้ ลิ้นชัก ชั้น กล่อง ถ้าที่จัดเก็บทำด้วยไม้ควรทาน้ำยาป้องกันแมลง ไม่ควร ใช้ตู้ที่ทำจากไม้อัด เพราะให้ไอระเหยที่เป็นอันตรายต่อเอกสาร อุดรอยรั่ว รอยแตกร้าวให้สนิทเพื่อ ป้องกันฝุ่น และแมลง ถ้าที่จัดเก็บเป็นโลหะควรเป็นโลหะปลอดสนิม กล่องกระดาษควรผลิตจากกระดาษ ที่ไม่เป็นกรด ไม่ควรวางกับพื้นไม้หรือพื้นโลหะโดยตรง ควรรองด้วยแผ่นพลาสติกไร้กรด หรือผ้าดิบที่ซัก สะอาดปราศจากแป้งหรือกาว

---

[๒] สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, **ความรู้พื้นฐานด้านการอนุรักษ์วัสดุจดหมายเหตุสำหรับนักอนุรักษ์**

๕. การใช้วัสดุห่อหุ้ม ควรเป็นวัสดุที่สะอาดปราศจาก กรด ด่าง สารเคมีที่เป็นพิษ หรือทำให้เกิด คราบเปื้อน ไม่ควรใช้กระดาษที่มีคุณภาพต่ำ เช่น กระดาษสีน้ำตาล หรือกระดาษหนังสือพิมพ์ เพราะมี ฤทธิ์เป็นกรดและหมึกจะทำให้เกิดคราบเปื้อน ควรเลือกใช้กระดาษนุ่มเนื้อละเอียดไม่มีกรด เช่น กระดาษ ทิชชูสีขาว กระดาษสาสีธรรมชาติ การใช้ผ้าเลือกผ้าที่สีไม่ตก หรือผ้าดิบชนิดไม่ฟอก นำมาซักให้สะอาด ปราศจากแป้งและกาว หรือสารเคมี ไม่ควรใช้ผ้าสักหลาดหรือผ้าที่มีเส้นใยขนสัตว์ ผสมอยู่ เพราะสามารถ ดึงดูดแมลงได้ง่าย

๖. เอกสารโบราณที่ได้รับคืน รับมอบหรือจัดหามาใหม่ควรตรวจสอบหาร่องรอยของแมลง และ เชื้อราอย่างละเอียด หากตรวจพบต้องกำจัดออกไปก่อนนำเข้าเก็บรักษา สถานที่เก็บรักษาต้อง หมั่น ตรวจหาร่องรอยของแมลงและเชื้อราอย่างสม่ำเสมอ หากพบควรรีบแยกเอกสารออกไว้ต่างหาก และ ดำเนินการกำจัดออกให้หมด

๗. ล้างมือและสวมถุงมือที่สะอาดทุกครั้ง ก่อนจับต้องสัมผัสเอกสารโบราณ เพราะไขมัน และความ สกปรกจากมือ จะทำให้เอกสารโบราณเกิดความเปื้อน สกปรก เป็นแหล่งรวมเชื้อโรค การ จับต้อง หยิบยก เคลื่อนย้าย ทำเท่าที่จำเป็นโดยระมัดระวังการฉีกขาด และการชำรุดที่อาจเกิดขึ้นได้

๘. ไม่ควรซ่อมแซมเอกสารด้วยเทปกาวใดๆ เนื่องจากเทปกาวเหล่านี้เมื่อนานไปจะหดตัว และแยก ออกจากกระดาษเหลือแต่คราบสกปรก สีน้ำตาล เหลือง ติดฝังแน่นอยู่บนกระดาษ ไม่ควรใช้ เข็มหมุด เข็มกลัด ลวดเสียบกระดาษหรือลวดเย็บที่เป็นโลหะ เพราะนานไปจะเกิดสนิมทำลายเนื้อ กระดาษ ถ้าจำเป็นต้องใช้เทปกาวติดซ่อมรอยฉีกขาด ควรเป็นเทปกาวที่ลอกออกได้ง่าย ไม่ทำลาย เอกสาร เช่น เทปกาวที่ทำจากกระดาษสาเคลือบด้วยกาวเมทิล เซลลูโลส เป็นต้น

๙. ไม่ควรซ่อมแซมเอกสารใดๆ โดยพลการ ถ้าไม่แน่ใจในวิธีการซ่อม ควรจัดเก็บเอกสาร ใน สภาพที่ปลอดภัย ปรึกษาผู้รู้เพื่อไม่ให้การซ่อมแซมเป็นการทำลายเอกสารให้ชำรุดเสียหายมากขึ้น กว่าเดิม

๑๐. สารเคมีที่นำมาให้ต้องผ่านการวิเคราะห์และทดสอบจากผู้เชี่ยวชาญ ใช้สารเคมีเมื่อมี ความ จำเป็น และใช้ด้วยความระมัดระวัง ถ้าไม่มีความชำนาญมากพอควรปรึกษาผู้รู้ เพื่อป้องกัน อันตรายที่ เกิดขึ้นได้

๑๑. เอกสารโบราณควรให้บริการจากสำเนาในรูปแบบสื่อโสตทัศนวัสดุ เช่น ไมโครฟิล์ม (Microfilm), ดิจิตอล (Digital), ภาพนิ่ง (Slide) เป็นต้น แล้วจัดเก็บต้นฉบับในสภาพที่ปลอดภัยให้มี ความ เสี่ยงต่อความชำรุดเสียหายน้อยที่สุด

๕.๑.๒.๒ หลักการอนุรักษ์ การอนุรักษ์ (Conservation) มีความหมายรวม ๒ ประการ คือ

๑. การป้องกัน (Prevention) การกระทำที่มุ่งเน้นการหยุดยั้งหรือชะลอการชำรุด เสื่อมสภาพ ที่จะเกิดขึ้น ต้องทำความเข้าใจถึงชนิดและคุณสมบัติของวัสดุ ศึกษาถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิด ปัญหา ลักษณะ ของปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อหาทางป้องกันหรือหลีกเลี่ยงจากปัจจัยต่างๆ ที่จะทำให้ เกิดการชำรุด เสื่อมสภาพและคงไว้ให้อยู่ในสภาพเดิมให้นานมากที่สุด

๒. การปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation treatment) วิธีการแก้ไขขจัดปัญหาที่เกิดขึ้น แล้วให้หมดไป แล้วจึงทำการซ่อมแซมเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรงให้กลับคืนสู่สภาพเดิมโดยไม่ ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานซ่อมคัมภีร์ใบลาน ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใดๆ ต่อรูปแบบ และเนื้อ

วัสดุ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องดำเนินการโดยบุคลากรที่ ผ่านการศึกษา หรือฝึกอบรมทางด้านการอนุรักษ์เป็นอย่างดี การอนุรักษ์มีขั้นตอนที่ต้องดำเนินการดังนี้

๑. ตรวจสอบชนิดของวัสดุตรวจดูลักษณะของวัสดุ คุณสมบัติทางเคมี และความไวต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์

๒. ตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้น ตรวจดูลักษณะการชำรุดที่เกิดขึ้นให้แน่ชัดว่ามาจากสาเหตุใด มี ปัญหามากน้อยแค่ไหน สามารถแก้ไขได้อย่างไร

๓. หยุดยั้งปัญหาและทำการแก้ไข เป็นการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เป็นสาเหตุของการชำรุดเสื่อมสภาพ ให้หมดไป ตามลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นโดยนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

๔. ซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรง เมื่อทำการแก้ไขขจัดปัญหาที่เกิดให้หมดแล้วจึง ดำเนินการซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรงให้กลับคืนมามีสภาพเดิมหรือใกล้เคียงกับสภาพเดิม

๕. เก็บรักษาไว้ในสภาพที่เหมาะสม ภายหลังการดำเนินการซ่อมอนุรักษ์แล้ว ต้องทำการดูแลเก็บ รักษาเพื่อป้องกันปัญหาต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้อีกหากพบจะได้ทำการแก้ไขได้ทันที

การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้อยู่ในสภาพที่ดีมีอายุยืนยาวต่อไปด้วยวิธีการต่างๆ นั้น การซ่อม เป็นขั้นตอนหนึ่งของการอนุรักษ์ วิธีการซ่อมคัมภีร์ใบลานมีหลายรูปแบบแตกต่างกันตามสภาพของ ปัญหาที่เกิดขึ้น และไม่ได้กำหนดเป็นกฎตายตัวว่าต้องปฏิบัติด้วยวิธีการอย่างเดียวกันทุกประการ กรรมวิธีต่างๆ ยังต้องมีการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และนำวิทยาการใหม่ๆ มาปรับใช้ ทั้งนี้ ต้องเป็นไปด้วยความถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อให้เอกสารมีความคงทนแข็งแรงและสามารถนำมา ให้ประโยชน์ให้ยาวนานที่สุด[๓]

จึงเห็นได้ว่าการสำรวจคัมภีร์ใบลานล้านนาหรือ “การคัดธัมม์” เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์ใบลานจำนวนมากมายที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน การเก็บคัมภีร์ใบลานในหีบธรรมเป็นเวลานานทำให้ใบลานหมดอายุเร็วขึ้นเพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานานๆ มีส่วนทำให้ใบลานงอ หรือเสียหายได้

การสำรวจและการอนุรักษ์ซ่อมแซมก็เป็นการยืดอายุของใบลานอีกทางหนึ่งด้วยที่ผ่านมามีนักวิชาการ หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ได้สำรวจทำทะเบียนและถ่ายไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานตามวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนแล้วจำนวนหนึ่ง หลังเสร็จสิ้นโครงการสำรวจดังกล่าวแล้ว ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือรายชื่อคัมภีร์ใบลานที่สำรวจเสร็จแล้ว ซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการและ

---

[๓] สินีนาฏ สมบูรณ์อเนก, **การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน,(เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**, ๒๕๕๕),น ๑๗๘.

ผู้สนใจทั่วไป และยังเป็นการกระตุ้นให้พระภิกษุ สามเณร ให้ความสำคัญกับการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานมากขึ้น

๕.๑.๓ สรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชน

การสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชนที่เหมาะสมของแต่ละชุมชนนั้น ต้องเริ่มต้นจากการจัดเวทีประชาคมเพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของการสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน หากคนในชุมชนเห็นพ้องต้องกันและเกิดฉันทานุมัติที่เห็นควรให้มีการสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน จึงทำการสำรวจความต้องการรูปแบบของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่เหมาะสมสำหรับชุมชนของตน ไม่ว่าจะเป็นห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ห้องอินเตอร์เน็ตชุมชน ห้องวิชาการชุมชน ห้องเรียนรู้กลุ่มอาชีพชุมชน ร้านค้าชุมชน ลานกิจกรรมชุมชน ห้องสมุดชุมชน/ห้องสมุดประชาชน และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน จากนั้นจึงสรรหาแกนนำอาสาสมัครหรือการแต่งตั้งคณะทำงานเพื่อร่วมกันดำเนินการสำรวจและบันทึกองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประวัติของชุมชน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ การศึกษาจากมรดกวัฒนธรรมในชุมชน เมื่อได้ข้อมูลความรู้ต่าง ๆ แล้ว จึงให้มีการจัดเวทีประชาคมอีกครั้ง เพื่อให้คนในชุมชนได้รับรองความถูกต้องและเที่ยงตรงของข้อมูลความรู้เหล่านั้น เพื่อนำไปสู่การสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนต่อไป ทั้งนี้ การสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนอาจต้องใช้งบประมาณสนับสนุน ควรมีการสำรวจแหล่งงบประมาณ และเขียนโครงการเพื่อเสนอขอรับการสนับสนุนจากแหล่งทุนต่าง ๆ เช่น หน่วยงานภาครัฐภายในพื้นที่ หน่วยงานภาครัฐภายนอก องค์กรภาคเอกชน องค์กรพัฒนาต่าง ๆ เป็นต้น

๕.๒. อภิปรายผลการวิจัย

๕.๒.๑ การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ

การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือมีวัตถุประสงค์ คือ ๑. เพื่อสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ ซึ่งจะได้คัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณแต่ยังขาดการสำรวจอย่างเป็นระบบ ๒. เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนาที่มีอยู่ในชุมชนให้คงอยู่โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศ ๓. เพื่อทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ ที่ไม่ซ้ำซ้อนกับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว เป็นการเพิ่มฐานข้อมูลใหม่เข้าสู่ระบบ และ๔. เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือ โดยเลือกวัดในจังหวัดทางภาคเหนือ ๔ จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่และจังหวัดน่าน ที่ได้รับข้อมูลว่า ยังมีคัมภีร์ใบลานที่ตกสำรวจ จังหวัด ละ ๒ วัด รวมจำนวน ๘ วัด

จากผลการวิจัยพบว่าการสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้จากการสำรวจตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดล้านนา โดยจำแนกตามแหล่งที่มา การศึกษาในครั้งนี้สามารถ แสดงรายการคัมภีร์ทั้งหมดได้ ๓๗๕ รายการ มีอายุในการเก็บรักษาตั้งแต่ ๕๑ ปีถึง ๕๑๕ ปี โดยจำแนกตามหมวดหมู่ ซึ่งยึดถือตามหลักเกณฑ์ของระบบทศนิยมดิวอี้ (Dewey Decimal Classification: D.C.) คือ

๑. ศาสนา (Religion) ๒๕๖ รายการ

๒. สังคมศาสตร์ (Social sciences) ๒๓ รายการ

๓. วิทยาศาสตร์ประยุกต์หรือเทคโนโลยี (Technology) ๘ รายการ

๔. ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ (History and geography) ๘๗ รายการ คัมภีร์ใบลานที่ค้นพบส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนานั่นคือ พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับตำนานเรื่องเล่า พิธีกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนภูมิปัญญาด้านยารักษาโรค

การอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลาน พบว่า คัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารโบราณประเภทที่เป็นอินทรียวัตถุที่ได้มาจากพืช จึงไม่ค่อยคงทนต่อสิ่งแวดล้อม เกิดการเปลี่ยนแปลงชำรุด เสียหายได้ง่าย การชำรุดเสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็นหลายสาเหตุหลายกระบวนการ ซึ่งอาจเกิดขึ้นพร้อมกัน หรือมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน จนบางครั้งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้น การอนุรักษ์ด้วยการซ่อมแซมและบำรุงรักษาเอกสารโบราณที่มีคุณค่า จะเป็นการยืดอายุของเอกสารและช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไทยให้ยาวนานสืบไป[๔]

สาเหตุของการชำรุด เสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่

๑. สาเหตุภายใน หมายถึง กระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพซึ่งเกิดจากตัววัสดุเอง แม้ว่ายังไม่ได้รับ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมภายนอก อัตราการชำรุดจะสูงขึ้นมากเมื่อทำปฏิกิริยากับสิ่งแวดล้อมภายนอก

๒. สาเหตุภายนอก หมายถึง กระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพซึ่งเกิดจากการกระทำของสิ่งแวดล้อม เช่น มนุษย์ อุณหภูมิ แมลง และมลพิษต่างๆ ในอากาศ

การชำรุดเสียหายที่ปรากฏขึ้น มีมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คัมภีร์ ใบลานสูญหายถูกทำลายไปมากคือ เกิดจากความเชื่อของมนุษย์โดยเฉพาะความเชื่อว่า คัมภีร์ใบลานเป็น สิ่งศักดิสิทธิ์ห้ามจับต้อง การเผาเพื่อนำไปทำเป็นพระผง สาเหตุเหล่านี้ล้วนทำให้คัมภีร์ใบลานชำรุด เสียหายด้วยกันทั้งสิ้น ด้วยเหตุดังกล่าวคัมภีร์ใบลาน จึงต้องการการดูแลที่ถูกต้องเหมาะสม หาทางป้องกันหลีกเลี่ยง หรือชะลอความเสื่อมสภาพ เมื่อเกิดปัญหาต้องแก้ไขขจัดให้หมดไป แล้วทำการซ่อมแซม ให้กลับมามี สภาพดีหรือใกล้เคียงกับของเดิมให้มากที่สุดด้วยวิธีที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อช่วยยืดอายุของคัมภีร์ ใบลานให้อยู่ในสภาพที่จะเป็นหลักฐานสำคัญอันมีค่ายิ่งต่อการศึกษาของชาติต่อไปในอนาคต การดูแลจัดเก็บคัมภีร์ใบลาน๗ เนื่องจากมีสาเหตุหลายประการที่ทำให้เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพ การดูแลจัดเก็บที่ถูกต้อง เหมาะสม เพื่อช่วยยืดอายุของเอกสารในเบื้องต้นปฏิบัติได้ดังนี้[๕]

๑. เก็บรักษาไว้ในห้องที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ อุณหภูมิระหว่าง ๒๒ - ๒๔ องศาเซลเซียส ควบคุมความชื้นระหว่าง ๕๐ - ๖๕ % อุณหภูมิและความชื้นควรคงที่ตลอด ๒๔ ชั่วโมง แต่ถ้าไม่ สามารถควบคุมความชื้นให้ต่ำกว่า ๗๐ % ได้ควรปรับอุณหภูมิให้สูงกว่า ๒๒ องศาเซลเซียส เพื่อป้องกัน การควบแน่นกลั่นตัวเป็นหยดน้ำของไอน้ำในอากาศ ห้องที่เก็บรักษาควรมืดสนิท เปิดไฟเฉพาะเวลาที่ จำเป็น ติดผ้าม่านหรือมู่ลี่เพื่อป้องกันแสงจากภายนอก ประตูหน้าต่างที่เป็นบานกระจกใส ควรติดฟิล์มที่มี คุณสมบัติสะท้อนแสงและกรองรังสีอัลตร้าไวโอเลต

---

[๔] อ้างแล้ว,วันทนา กิติศรีวรพันธุ์, **การบำรุงรักษาหนังสือใบลานและสมุดไทย**,หน้า ๖๗.

[๕] สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, **ความรู้พื้นฐานด้านการอนุรักษ์วัสดุจดหมายเหตุสำหรับนักอนุรักษ์**.

๒. ถ้าไม่สามารถจัดเก็บไว้ในห้องที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศได้ควรเก็บรักษาไว้ในห้องที่มีอากาศ หมุนเวียนถ่ายเทได้ดี ห่างไกลจากความร้อน ความชื้นและแสงแดด ไม่ควรเก็บไว้ในห้องใต้ดินหรือใต้ หลังคา เนื่องจากเป็นจุดที่อุณหภูมิและความชื้นที่ไม่เหมาะสม ประตู หน้าต่าง ควรกรุมุ้งลวดตาถี่ๆ เพื่อ ป้องกันแมลงและสัตว์อื่นๆ ดูแลระวังป้องกันอันตรายจากอัคคีภัยเป็นพิเศษ เพราะคัมภีร์ใบลานเป็นวัสดุ ติดไฟง่าย

๓. ห้องที่จัดเก็บต้องปราศจากฝุ่นละออง แมลง จุลินทรีย์หมั่นดูแลรักษาความสะอาดอย่างสม่ำเสมอ เมื่อพบปัญหาจะสามารถแก้ไขได้ทันที ใช้ผ้าแห้ง แปรงขนอ่อน เครื่องดูดฝุ่นทำความสะอาด ระวังการใช้ผ้าเปียก เพราะจะทำให้ฝุ่นละออง สิ่งสกปรกเกาะติดมากยิ่งขึ้น นำเมล็ดพริกไทยใส่ผ้าโปร่ง หรือสำลีชุบน้ำมันการบูรวางตามซอกมุมต่างๆ เพื่อช่วยป้องกันและไล่แมลง หมั่นเปลี่ยนเมล็ดพริกไทย และน้ำมันการบูรเมื่อหมดกลิ่น

๔. การเก็บรักษาไว้ในตู้ ลิ้นชัก ชั้น กล่อง ถ้าที่จัดเก็บทำด้วยไม้ควรทาน้ำยาป้องกันแมลง ไม่ควร ใช้ตู้ที่ทำจากไม้อัด เพราะให้ไอระเหยที่เป็นอันตรายต่อเอกสาร อุดรอยรั่ว รอยแตกร้าวให้สนิท เพื่อ ป้องกันฝุ่น และแมลง ถ้าที่จัดเก็บเป็นโลหะควรเป็นโลหะปลอดสนิม กล่องกระดาษควรผลิตจากกระดาษ ที่ไม่เป็นกรด ไม่ควรวางกับพื้นไม้หรือพื้นโลหะโดยตรง ควรรองด้วยแผ่นพลาสติกไร้กรด หรือผ้าดิบที่ซัก สะอาดปราศจากแป้งหรือกาว

๕. การใช้วัสดุห่อหุ้ม ควรเป็นวัสดุที่สะอาดปราศจาก กรด ด่าง สารเคมีที่เป็นพิษ หรือทำให้เกิด คราบเปื้อน ไม่ควรใช้กระดาษที่มีคุณภาพต่ำ เช่น กระดาษสีน้ำตาล หรือกระดาษหนังสือพิมพ์ เพราะมี ฤทธิ์เป็นกรดและหมึกจะทำให้เกิดคราบเปื้อน ควรเลือกใช้กระดาษนุ่มเนื้อละเอียดไม่มีกรด เช่น กระดาษ ทิชชูสีขาว กระดาษสาสีธรรมชาติ การใช้ผ้าเลือกผ้าที่สีไม่ตก หรือผ้าดิบชนิดไม่ฟอกนำมาซักให้สะอาด ปราศจากแป้งและกาว หรือสารเคมี ไม่ควรใช้ผ้าสักหลาดหรือผ้าที่มีเส้นใยขนสัตว์ผสมอยู่ เพราะสามารถ ดึงดูดแมลงได้ง่าย

๖. เอกสารโบราณที่ได้รับคืน รับมอบหรือจัดหามาใหม่ควรตรวจสอบหาร่องรอยของแมลงและ เชื้อราอย่างละเอียด หากตรวจพบต้องกำจัดออกไปก่อนนำเข้าเก็บรักษา สถานที่เก็บรักษาต้องหมั่น ตรวจหาร่องรอยของแมลงและเชื้อราอย่างสม่ำเสมอ หากพบควรรีบแยกเอกสารออกไว้ต่างหากและ ดำเนินการกำจัดออกให้หมด

๗. ล้างมือและสวมถุงมือที่สะอาดทุกครั้ง ก่อนจับต้องสัมผัสเอกสารโบราณ เพราะไขมันและความ สกปรกจากมือ จะทำให้เอกสารโบราณเกิดความเปื้อน สกปรก เป็นแหล่งรวมเชื้อโรค การจับต้อง หยิบยก เคลื่อนย้าย ทำเท่าที่จำเป็นโดยระมัดระวังการฉีกขาด และการชำรุดที่อาจเกิดขึ้นได้

๘. ไม่ควรซ่อมแซมเอกสารด้วยเทปกาวใดๆ เนื่องจากเทปกาวเหล่านี้เมื่อนานไปจะหดตัวและแยก ออกจากกระดาษเหลือแต่คราบสกปรก สีน้ำตาล เหลือง ติดฝังแน่นอยู่บนกระดาษ ไม่ควรใช้เข็มหมุด เข็มกลัด ลวดเสียบกระดาษหรือลวดเย็บที่เป็นโลหะ เพราะนานไปจะเกิดสนิมทำลายเนื้อกระดาษ ถ้าจำเป็นต้องใช้เทปกาวติดซ่อมรอยฉีกขาด ควรเป็นเทปกาวที่ลอกออกได้ง่าย ไม่ทำลายเอกสาร เช่น เทปกาวที่ทำจากกระดาษสาเคลือบด้วยกาวเมทิล เซลลูโลส เป็นต้น

๙. ไม่ควรซ่อมแซมเอกสารใดๆ โดยพลการ ถ้าไม่แน่ใจในวิธีการซ่อม ควรจัดเก็บเอกสารในสภาพที่ปลอดภัย ปรึกษาผู้รู้เพื่อไม่ให้การซ่อมแซมเป็นการทำลายเอกสารให้ชำรุดเสียหายมากขึ้นกว่าเดิม

๑๐. สารเคมีที่นำมาให้ต้องผ่านการวิเคราะห์และทดสอบจากผู้เชี่ยวชาญ ใช้สารเคมีเมื่อมีความ จำเป็น และใช้ด้วยความระมัดระวัง ถ้าไม่มีความชำนาญมากพอควรปรึกษาผู้รู้ เพื่อป้องกันอันตรายที่ เกิดขึ้นได้

๑๑. เอกสารโบราณควรให้บริการจากสำเนาในรูปแบบสื่อโสตทัศนวัสดุ เช่น ไมโครฟิล์ม (Microfilm), ดิจิตอล (Digital), ภาพนิ่ง (Slide) เป็นต้น แล้วจัดเก็บต้นฉบับในสภาพที่ปลอดภัยให้มีความ เสี่ยงต่อความชำรุดเสียหายน้อยที่สุด

หลักการอนุรักษ์ การอนุรักษ์ (Conservation) มีความหมายรวม ๒ ประการ คือ

๑. การป้องกัน (Prevention) การกระทำที่มุ่งเน้นการหยุดยั้งหรือชะลอการชำรุดเสื่อมสภาพ ที่จะเกิดขึ้น ต้องทำความเข้าใจถึงชนิดและคุณสมบัติของวัสดุ ศึกษาถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหา ลักษณะ ของปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อหาทางป้องกันหรือหลีกเลี่ยงจากปัจจัยต่างๆ ที่จะทำให้เกิดการชำรุด เสื่อมสภาพและคงไว้ให้อยู่ในสภาพเดิมให้นานมากที่สุด

๒. การปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation treatment) วิธีการแก้ไขขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป แล้วจึงทำการซ่อมแซมเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรงให้กลับคืนสู่สภาพเดิมโดยไม่ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานซ่อมคัมภีร์ใบลาน ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใดๆ ต่อรูปแบบ และเนื้อวัสดุ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องดำเนินการโดยบุคลากรที่ ผ่านการศึกษา หรือฝึกอบรมทางด้านการอนุรักษ์เป็นอย่างดี การอนุรักษ์มีขั้นตอนที่ต้องดำเนินการดังนี้

๑. ตรวจสอบชนิดของวัสดุตรวจดูลักษณะของวัสดุ คุณสมบัติทางเคมี และความไวต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์

๒. ตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้น ตรวจดูลักษณะการชำรุดที่เกิดขึ้นให้แน่ชัดว่ามาจากสาเหตุใด มี ปัญหามากน้อยแค่ไหน สามารถแก้ไขได้อย่างไร

๓. หยุดยั้งปัญหาและทำการแก้ไข เป็นการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เป็นสาเหตุของการชำรุดเสื่อมสภาพ ให้หมดไป ตามลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นโดยนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

๔. ซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรง เมื่อทำการแก้ไขขจัดปัญหาที่เกิดให้หมดแล้วจึง ดำเนินการซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรงให้กลับคืนมามีสภาพเดิมหรือใกล้เคียงกับสภาพเดิม

๕. เก็บรักษาไว้ในสภาพที่เหมาะสม ภายหลังการดำเนินการซ่อมอนุรักษ์แล้ว ต้องทำการดูแลเก็บ รักษาเพื่อป้องกันปัญหาต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้อีกหากพบจะได้ทำการแก้ไขได้ทันที

การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้อยู่ในสภาพที่ดีมีอายุยืนยาวต่อไปด้วยวิธีการต่างๆ นั้น การซ่อม เป็นขั้นตอนหนึ่งของการอนุรักษ์ วิธีการซ่อมคัมภีร์ใบลานมีหลายรูปแบบแตกต่างกันตามสภาพของ ปัญหาที่เกิดขึ้น และไม่ได้กำหนดเป็นกฎตายตัวว่าต้องปฏิบัติด้วยวิธีการอย่างเดียวกันทุกประการ กรรมวิธีต่างๆ ยังต้องมีการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และนำวิทยาการใหม่ๆ มาปรับใช้ ทั้งนี้ ต้องเป็นไป

ด้วยความถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อให้เอกสารมีความคงทนแข็งแรงและสามารถนำมา ให้ประโยชน์ให้ยาวนานที่สุด[๖]

จึงเห็นได้ว่าการสำรวจคัมภีร์ใบลานล้านนาหรือ “การคัดธัมม์” เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์ใบลานจำนวนมากมายที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน การเก็บคัมภีร์ใบลานในหีบธรรมเป็นเวลานานทำให้ใบลานหมดอายุเร็วขึ้นเพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานานๆ มีส่วนทำให้ใบลานงอ หรือเสียหายได้

การสำรวจและการอนุรักษ์ซ่อมแซมก็เป็นการยืดอายุของใบลานอีกทางหนึ่งด้วยที่ผ่านมามีนักวิชาการ หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ได้สำรวจทำทะเบียนและถ่ายไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานตามวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนแล้วจำนวนหนึ่ง หลังเสร็จสิ้นโครงการสำรวจดังกล่าวแล้ว ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือรายชื่อคัมภีร์ใบลานที่สำรวจเสร็จแล้ว ซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป และยังเป็นการกระตุ้นให้พระภิกษุ สามเณร ให้ความสำคัญกับการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานมากขึ้น

๕.๒.๒ การสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

สำหรับแนวทางการดำเนินเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนนั้น กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้จัดทำแนวทางการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชนใน ๔ รูปแบบ สรุปได้ดังนี้

๑) ชุมชนที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่เคยมีกิจกรรมด้านส่งเสริมการเรียนรู้มาก่อน ไม่เคยมีการสำรวจปราชญ์ชาวบ้าน ไม่มีอาคารสถานที่ อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าชุมชนนั้นจะไม่มีปราชญ์ชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้น เป้าหมายของการดำเนินงานในชุมชนประเภทนี้ก็คือ การทำให้เกิดจุดเรียนรู้ ซึ่งหมายถึง การระบุได้ว่า คนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่ใด แล้วทำแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้ แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน เช่น บ้านผู้ใหญ่บ้าน วัด โรงเรียน ศาลาประชาคม เป็นต้น รวมไปถึงการติดตั้งป้ายแสดงจุดเรียนรู้ที่บ้านของผู้ที่จะให้ความรู้นั้น ๆ

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ การจัดเวทีประชาคมเผยแพร่ความคิด การชี้แจงวัตถุประสงค์และประโยชน์ของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การสรรหาแกนนำ การแต่งตั้งคณะทำงานของหมู่บ้าน การสำรวจและจัดทำจุดเรียนรู้ การให้แกนนำเก็บข้อมูลคนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ การให้ แกนนำค้นหาผู้รู้ที่จะบอกเล่าประวัติของชุมชนได้ และการ จัดทำแผนที่แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

๒) ชุมชนที่มีจุดเรียนรู้ ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน แต่สามารถระบุได้ว่า คนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่ใด มีแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์

---

[๖] สินีนาฏ สมบูรณ์อเนก, **การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน,(เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**, ๒๕๕๕),หน้า ๑๗๘.

รวมของหมู่บ้านและบ้านของผู้รู้ในเรื่องต่าง ๆ ดังนั้น เป้าหมายการดำเนินงานในชุมชนประเภทนี้คือ การทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้ได้ กล่าวคือ มีองค์ความรู้ประจำชุมชนโดยการบันทึกจำแนกเป็นเรื่อง ๆ มีบันทึกประวัติของชุมชนอย่างละเอียด ครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชน วิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อชี้แจงให้เห็นความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การกำหนดหัวข้อความรู้ที่จำเป็น การหาแกนนำอาสาสมัครเก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การให้แกนนำอาสาสมัครวางแผนปฏิบัติการจัดการความรู้ของชุมชนให้เป็นลายลักษณ์อักษร

ขั้นตอนที่ ๓ คือ แกนนำอาสาสมัครสืบค้น บันทึก ประวัติของชุมชน และวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต

ขั้นตอนที่ ๔ แกนนำอาสาสมัครจัดการความรู้ของจุดเรียนรู้ให้เป็นลายลักษณ์อักษร และรวบรวมเป็นบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ ๕ แกนนำอาสาสมัครปรับข้อมูลสารสนเทศ เช่น ข้อมูล จปฐ. ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน/ ชุมชน (กชช.๒ค.) ทะเบียนผู้นำกลุ่มองค์กร กองทุน เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๖ รวบรวมผลจากขั้นตอนที่ ๓ - ๕ เตรียมนำเสนอประชาคมให้ตรวจสอบและรับรองความเที่ยงตรง

๓) ชุมชนที่มีศูนย์รวมความรู้ประจำชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังไม่มีอาคารแหล่งเรียนรู้ แต่มีแผนที่จุดเรียนรู้ มีองค์ความรู้ประจำชุมชน มีการบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกเป็นเรื่อง ๆ มีการบันทึกประวัติของชุมชนอย่างละเอียด ครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน วิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน ดังนั้น เป้าหมายการดำเนินงานของชุมชนประเภทนี้ คือ การทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชน กล่าวคือ มีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลข่าวสาร มีคณะกรรมการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาหมู่บ้าน รวมทั้งมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อสร้างอาคารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อรับรองความเที่ยงตรงขององค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติของชุมชน และชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนชุมชน พร้อมกับสรรหาคณะกรรมการบริหารและดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การจัดประชุมร่วมระหว่างแกนนำอาสาสมัคร และคณะกรรมการบริหารเพื่อออกแบบการจัดตั้งและการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ ๓ คือ การสำรวจแหล่งงบประมาณ และ เขียนโครงการเพื่อเสนอขอรับการสนับสนุน

ขั้นตอนที่ ๔ คือ การสร้างหรือปรับปรุงอาคาร แล้วบรรจุข้อมูลข่าวสารองค์ความรู้ต่าง ๆ ไว้ในอาคาร

ขั้นตอนที่ ๕ คือ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภายในชุมชน และ

ขั้นตอนที่ ๖ คือ คณะกรรมการบริหารกำหนดระเบียบการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่น การดูแลบำรุงรักษาอาคาร การใช้อาคารเพื่อจัดกิจกรรม

๔) ชุมชนที่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังมีมีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลข่าวสาร มีคณะกรรมการบริหาร มีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาชุมชน และมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน แต่ยังไม่มีการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้มากนัก และไม่มีการพัฒนาความรู้ใหม่ ดังนั้น เป้าหมายของการดำเนินการ คือ ทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่สมบูรณ์แบบให้ได้

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อสร้างองค์ความรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ การจัดเวทีประชาคม เพื่อชี้ให้เห็นว่าความรู้จะเป็นประโยชน์ต่อเมื่อมีการนำมาเรียนรู้และใช้เป็นฐานในการตัดสินใจ นอกจากนี้ ยังต้องพัฒนาหาความรู้ใหม่ที่ทันกับสถานการณ์รอบด้าน

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การจัดกิจกรรมสร้างองค์ความรู้ใหม่ของชุมชน ซึ่งอาจอยู่ในรูปของการวิจัยและพัฒนา กิจกรรมชุมชนที่ได้มีการจดบันทึกเป็นความรู้ประจำชุมชนไว้แล้ว หรือการรับความรู้จากวิทยากร ภายนอกชุมชนก็ได้ ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมทางเลือก

ขั้นตอนที่ ๓ คือ การวางแผนเพิ่มค่าองค์ความรู้ของชุมชน โดยให้คณะกรรมการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน แกนนำ อาสาสมัคร ร่วมกันพิจารณาว่า ความรู้ชุดใดของชุมชนเป็นที่ต้องการของคนนอกชุมชน ที่จะนำมาเพิ่มมูลค่าให้เป็นสินค้าของชุมชนได้

ขั้นตอนที่ ๔ คือ การจัดทำปฏิทินกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้มีกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนที่ ๕ คือ กำหนดระเบียบการให้บริการสำหรับบุคคลภายนอกชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเป็นส่วนตัวและคนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้ตามปกติ รวมทั้งเพื่อให้การดำเนินธุรกิจของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

ขั้นตอนที่ ๖ คือ การเชื่อมโยงเครือข่ายกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนของชุมชนอื่น ๆ เพื่อพัฒนาการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน

การสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชนที่เหมาะสมของแต่ละชุมชนนั้น ต้องเริ่มต้นจากการจัดเวทีประชาคมเพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของการสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน หากคนในชุมชนเห็นพ้องต้องกันและเกิดฉันทานุมัติที่เห็นควรให้มีการสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน จึงทำการสำรวจความต้องการรูปแบบของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่เหมาะสมสำหรับชุมชนของตน ไม่ว่าจะเป็นห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ห้องอินเตอร์เน็ตชุมชน ห้องวิชาการชุมชน ห้องเรียนรู้กลุ่มอาชีพชุมชน ร้านค้าชุมชน ลานกิจกรรมชุมชน ห้องสมุดชุมชน/ห้องสมุดประชาชน และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน จากนั้นจึงสรรหาแกนนำอาสาสมัครหรือการแต่งตั้งคณะทำงานเพื่อร่วมกันดำเนินการสำรวจและบันทึกองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประวัติของชุมชน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ การศึกษาจากมรดกวัฒนธรรมในชุมชน เมื่อได้ข้อมูลความรู้ต่าง ๆ แล้ว จึงให้มี

การจัดเวทีประชาคมอีกครั้ง เพื่อให้คนในชุมชนได้รับรองความถูกต้องและเที่ยงตรงของข้อมูลความรู้เหล่านั้น เพื่อนำไปสู่การสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนต่อไป ทั้งนี้ การสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนอาจต้องใช้งบประมาณสนับสนุน ควรมีการสำรวจแหล่งงบประมาณ และเขียนโครงการเพื่อเสนอขอรับการสนับสนุนจากแหล่งทุนต่าง ๆ เช่น หน่วยงานภาครัฐภายในพื้นที่ หน่วยงานภาครัฐภายนอก องค์กรภาคเอกชน องค์กรพัฒนาต่าง ๆ เป็นต้น

๕.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา

จากการศึกษาเกี่ยวกับการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ สามารถให้ข้อเสนอแนะสำหรับการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา โดยแบ่งเป็น ๓ ส่วนได้แก่ ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของวัดและชุมชน ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของคนในแวดวงวิชาการ และข้อเสนอแนะต่อบทบาทของภาครัฐ ดังนี้

ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของวัดและชุมชน นับว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งในการการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในฐานะที่คัมภีร์ใบลานถูกค้นพบและถูกเก็บรักษาในวัดและชุมชน อีกทั้งเรื่องราวต่าง ๆ ที่ถูกจารหรือบันทึกในคัมภีร์ใบลาน ล้วนบอกเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของบรรพบุรุษของคนในชุมชนเอง ด้วยเหตุนี้วัดและชุมชนเป็นเจ้าภาพหลักในการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชน

ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของคนในแวดวงวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถาบันการศึกษาในชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และนักวิชาการท้องถิ่น ควรมีบทบาทในการช่วยส่งเสริมและสนับสนุนวัดและคนในชุมชนในการการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างเป็นระบบ เช่น การทำสำเนาคัมภีร์ใบลาน การทำรายงานวิจัย การปริวรรตเนื้อหาในคัมภีร์ใบลาน การจัดทำข้อมูลสารสนเทศ เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการสืบค้นและนำไปใช้ประโยชน์

ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของภาครัฐสำหรับการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานคือบทบาทในการหนุนเสริมและเอื้ออำนวย เช่น การสนับสนุนทุนการวิจัยให้แก่คนในแวดวงวิชาการสำหรับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสืบค้น การรวบรวม และการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลาน การส่งเสริมและผลักดันให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้มีบทบาทหลักในการกระตุ้นคนในชุมชนให้ร่วมกันการสืบค้นและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม บทบาทของทั้งสามส่วนนั้น ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของวัดและชุมชน บทบาทของคนในแวดวงวิชาการ และบทบาทของภาครัฐ ไม่ควรดำเนินการตามลำพังเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทั้งสามส่วนควรร่วมมือกันที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน รวมไปถึงการหนุนเสริมซึ่งกันและกัน การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชนจึงจะเกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม

บรรณานุกรม

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อุนนาทรวรางกูร. **คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร,๒๕๒๗.

เกรียงไร เกิดศิริ. **ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: อุษาคเนย์,๒๕๕๑.

_____ **ล้านนากับการเป็นมรดกโลก** ในโครงการมรดกโลกล้านนา กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน ๑. กรุงเทพมหานคร: อุษาคเนย์,๒๕๕๔.

_____ **ผ่อล้านนา มองวิถีวัฒนธรรมล้านนาโดยสังเขป** ในโครงการมรดกโลกล้านนา กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน ๑. กรุงเทพมหานคร: อุษาคเนย์,๒๕๕๗.

ชัยอนันต์ สมุทวนิช. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล ,๒๕๒๗.

พัชรินทร์ สิรสุนทร. **ภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการจัดการองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน: กรณีศึกษาเขตภาคเหนือตอนล่าง**. งานวิจัย เสนอต่อ มหาวิทยาลัยนเรศวร คณะสังคมศาสตร์,๒๕๔๖.

พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ. **ภูมิปัญญาสู่คุณค่าเชิงนิเวศน์**. เชียงใหม่: สำนักบริหารยุทธศาสตร์และบูรณาการการศึกษาที่ ๑ สบย. ๑ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ,๒๕๕๕.

มณี พยอมยงค์. **วัฒนธรรมล้านนาไทย**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพาณิชย์,๒๕๒๙.

_____**วิถีชีวิตและค่านิยมของชาวล้านนาไทย**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

วันทนา กิติศรีวรพันธุ์. **การบำรุงรักษาหนังสือใบลานและสมุดไทย**. ชลบุรี: สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา,๒๕๔๗.

ศรีเลา เกษพรหม. **ประเพณีชีวิตคนเมือง**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ,๒๕๔๔.

สงวน โชติสุขรัตน์. **ประเพณีลานนาไทยและพิธีกรรมต่าง ๆ**. เชียงใหม่: ประเทืองวิทยา,๒๕๑๔.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา: ปริวรรตและแปลพร้อมกับความนำ**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา,๒๕๔๖.

_____ **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา: การวิเคราะห์เนื้อหา**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา,๒๕๔๗.

_____**โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา: ปริวรรตและวิเคราะห์กฎหมายล้านนา**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๔๘.

สมยศ ตุ้ยเชียว. **ความเชื่อถือต่าง ๆ งานปริวรรตจากเอกสารโบราณล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,๒๕๒๗.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. **กระบวนการโบราณคดีชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน**. งานวิจัย เสนอต่อ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๔๖.

_____ **การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์: แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์จากจังหวัดน่าน**. งานวิจัยเสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ,๒๕๔๗.

สุรพล ดำริห์กุล. **แผ่นดินล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ,๒๕๔๕.

อรทัย เลียงจินดาถวาร และคณะ. **โครงการศึกษา รวบรวม และจัดสร้างฐานข้อมูลหนังสือใบลานจังหวัดอุบลราชธานี**. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี,๒๕๔๕.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. **งานเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะเชียงใหม่.** เชียงใหม่: บริษัท ครอนทราศมิเดีย จำกัด ,๒๕๒๙.

อุดม รุ่งเรืองศรี **สภาพของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ศิลปาบรรณาคาร,๒๕๒๓.

ฮันส์ เพนส์. **ความเป็นมาของล้านนาไทยในทิว วิชัยขัทคะ**. เชียงใหม่: ทิพเนตร,๒๕๒๗.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
บทความวิจัย

การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัด เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ

The ascertainment and conservational system the ancient scriptures kept in monateries and publicizing Lanna wisdom to up rise a local learning source in Lanna region

พระชยานันทมุนี, ผศ.ดร.และคณะ[๑]
Asst.Prof.Dr.Phrachayanantamunee.

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ มีวัตถุประสงค์เพื่อสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ ซึ่งจะได้คัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณแต่ยังขาดการสำรวจอย่างเป็นระบบ อีกทั้งเพื่อทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ และถ่ายสำเนาคัมภีร์โบราณที่ไม่ซ้ำซ้อนกับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว เป็นการเพิ่มฐานข้อมูลใหม่เข้าสู่ระบบ และเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลทั้งข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้จากการสำรวจล้วนมีคุณูปการต่อสังคมและอนุชนรุ่นหลังเพื่อที่จะนำมาศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษ โดยสามารถจัดแบ่งเรื่องราวในคัมภีร์ใบลานเพื่อให้ง่ายต่อการสืบค้น สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ส่วน ได้แก่ การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามแหล่งที่มา และการสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาจำแนกตามหมวดหมู่ สำหรับการสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ควรเกิดขึ้นโดยความเห็นพ้องและฉันทานุมัติที่เห็นควรให้มีการสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

คำสำคัญ การสืบค้น การอนุรักษ์ การถ่ายทอด ภูมิปัญญาล้านนา แหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น และกลุ่มจังหวัดล้านนา

ABSTRACT

The study of The ascertainment and conservational system the ancient scriptures kept in monateries and publicizing Lanna wisdom to up rise a local learning source in Lanna region has objective to search and organize conservation the bible leaves over the region. It has recruited an ancient temple, but also the lack of a systematic survey. In addition to the registration list Indexed search system. And

---

[๑] ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี

copying ancient texts that do not overlap with the existing resources. Add a new database login. And to build a learning community and local Lanna temple in the northern provinces. Using the collected data, both primary and secondary data. The study found that Scripture leaves over the survey did contribute to society and future generations to learn the wisdom of the ancestors. Bible stories can be divided into the yard to make it easier to search. Can be divided into two parts: the search Scripture leaves over by the source. And searched the scriptures the bible leaves by category. For creating learning resources that local knowledge. Should occur by consensus and that consensus should be the creation of a learning community.

Keyword: Ascertainment, Conservation, Wisdom, Local learning, Lanna region

บทนำ

ประเทศไทย มีดินแดนล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของประเทศ พบว่ามีวรรณกรรมและโบราณคดีทางพุทธศาสนาอย่างมากมาย มากกว่าที่พบในภาคอื่นๆ ของประเทศ โดยกระจัดกระจายอยู่ตามวัดและสถานที่ต่างๆ ใน ๘ - ๙ จังหวัดภาคเหนือตอนบน ซึ่งจากการศึกษาสำรวจคัมภีร์และวรรณกรรมล้านนาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่สำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๒๖ ใน ๕๒๕ วัด ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบนพบว่า มีคัมภีร์วรรณกรรมล้านนาถึง ๔๑๐,๗๗๕ ผูก/ฉบับ และจากการประมาณการของนักวิชาการด้านวรรณกรรมล้านนากล่าวว่า ในล้านนามีวรรณกรรมด้านต่างๆ รวมกันไม่ต่ำกว่าหนึ่งล้านผูก/ฉบับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมทางด้านพระพุทธศาสนา นอกนั้นเป็นวรรณกรรมในด้าน อื่นๆ เช่น นิทานพื้นบ้าน กฎหมายโบราณ ยาสมุนไพร โหราศาสตร์ จริยศาสตร์ ลัทธิพิธีกรรม เป็นต้น

ตำนานเกิดจากการรวบรวมเรื่องราวต่างๆ ที่บอกเล่าสืบกันมา แล้วนำมาบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในภายหลัง ตำนานจึงเป็นบันทึกเรื่องราวที่ย้อนกลับไปในอดีต มีลักษณะเป็นนิทานนิยายปรัมปรา มักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของราชวงศ์ กษัตริย์ วีรบุรุษ หรือบุคคลสำคัญบ้านเมือง หรือสถานที่ ตลอดจน ปูชนียวัตถุ ปูชนียบุคคล[๒]

นอกจากนี้ ตำนานยังเป็นเรื่องที่กล่าวถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยโบราณ แต่ไม่สามารถกำหนดวัน เดือน ปี ที่เกิดเหตุการณ์นั้นได้ชัดเจน ตำนานมักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลสำคัญ เรื่องการสร้างบ้าน สร้างเมืองเรื่องประเพณี และความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา ตลอดจนเรื่องการสร้างและสถาปนา ปูชนียวัตถุหรือปูชนียสถาน ทั้งนี้เพราะประเทศไทยนับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยโบราณ เรื่องราวในตำนาจึงเป็นเรื่องของการสร้างวัดถาวรวัตถุ รวมทั้งพระธาตุเจดีย์ในประพุทธ

[๒] นาฏวิภา ชลิตานนท์ ,**ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย** ,(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔),หน้า ๑๑๐

ศาสนาเป็นจำนวนมาก เรื่องดังกล่าวนี้มีการเล่าต่อปากสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ ในระยะหลังจึงได้มีการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่เล่าต่อปากกันนั้นเป็นลายลักษณ์[๓]

การสำรวจคัมภีร์ใบลาน หรือ “การคัดธัมม์” เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนถึงสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์ใบลานจำนวนมากมายที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน การเก็บคัมภีร์ใบลานในหีบธรรมเป็นเวลานานทำให้ใบลานหมดอายุเร็วขึ้นเพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานานๆ มีส่วนทำให้ใบ ลานงอหรือเสียหายได้ การสำรวจและการอนุรักษ์ซ่อมแซมก็เป็นการยืดอายุของใบลานอีกทางหนึ่งด้วยที่ผ่านมามีนักวิชาการ หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ได้สำรวจทำทะเบียนและถ่ายไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานตามวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนแล้วจำนวนหนึ่ง หลังเสร็จสิ้นโครงการสำรวจดังกล่าวแล้ว ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือรายชื่อคัมภีร์ใบลานที่สำรวจเสร็จแล้ว ซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป และยังเป็นการกระตุ้นให้พระภิกษุ สามเณร ให้ความสำคัญกับการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานมากขึ้น

อย่างไรก็ตามยังคงมีคัมภีร์ใบลานอีกจำนวนมากมายมหาศาลในวัดต่างๆ ทั่วภาคเหนือที่ยังไม่ได้สำรวจมาก่อนถ้าปล่อยทิ้งไว้ก็อาจถูกทำลายเสียหายได้ การศึกษาการปริวรรตธรรม เป็นการศึกษาเพื่อปริวรรตเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานเป็นภาษาไทยปัจจุบัน เพื่อให้นักวิชาการ ผู้สนใจนำไปใช้โยชน์ได้สะดวก เหมาะสมกับยุคสมัย และนำไปสู่การอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนาที่มีอยู่ในชุมชนให้คงอยู่ ได้รับการศึกษาเรียนรู้ และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ งานวิจัยดังกล่าวได้ต่อยอดมาจากการจัดโครงการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และปริวรรตคัมภีร์ใบลานล้านนา ซึ่งผู้วิจัยเล็งเห็นว่า การได้ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน ทำให้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สั่งสมมาตลอดจนได้ร่วมกับคนในท้องถิ่นเพื่อสืบสานภูมิปัญญา ดังนั้น การรื้อฟื้นคัมภีร์ใบลานล้านนาถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งของการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมแก่ชุมชนและสังคม

เพื่อเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาภูมิปัญญาและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานภาคเหนือเพื่อเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ และจัดทำฐานข้อมูลจากวัดต่างๆ ใน ๔ จังหวัดภาคเหนือ ประกอบด้วย จังหวัดแพร่ พะเยา น่าน และจังหวัดเชียงราย ตลอดจนการเชื่อมโยงองค์ความรู้ระหว่างหน่วยงานสถาบันการศึกษาทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และสังคม ให้เป็นระบบ โดยพัฒนา บ่มเพาะ และถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและมรดกภูมิปัญญาแห่งประเทศไทย ผสมผสานกับเทคโนโลยีให้เป็นนวัตกรรม ตลอดจนปกป้องคุ้มครองสิทธิและทรัพย์สินทางปัญญาที่เกิดจากภูมิปัญญาและวิถีชีวิตสังคมให้เป็นสมบัติของอนุชนรุ่นหลังและประเทศชาติสืบต่อไป

---

[๓] มณวิภา เจียจันทร์พงษ์,“หนังสือตำนานพระธาตุ”, **ภาษาและหนังสือ**, ๑๕ ฉบับที่ ๒ ตุลาคม-มีนาคม ๒๕๒๖.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ ซึ่งจะได้คัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณแต่ยังขาดการสำรวจอย่างเป็นระบบ

๒. เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนาที่มีอยู่ในชุมชนให้คงอยู่โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศต่อไป

๓. เพื่อทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ ที่ไม่ซ้ำซ้อนกับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว เป็นการเพิ่มฐานข้อมูลใหม่เข้าสู่ระบบ

๔. เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือ

ขอบเขตของการวิจัย

๑. ขอบเขตด้านพื้นที่ ทำการสำรวจวัด ในจังหวัดภาคเหนือ คือจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่และจังหวัดน่าน ที่มีคัมภีร์ธรรมใบลานและคัดเลือกวัดที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานเอาไว้ แต่ยังไม่มีการสำรวจ และจัดเก็บอย่างเป็นระระบบ เป็นโครงการนำร่อง แบ่งจังหวัดละ ๒ วัด ๔ จังหวัด รวมเป็น ๘ วัด

๒. ทำการสำรวจ สืบค้น อนุรักษ์ ลงทะเบียน ทำดัชนีการสืบค้น จัดหมวดหมู่ทุกเรื่องที่ค้นพบที่ไม่ซ้ำกับเรื่องเดิมที่มีอยู่ในฐานข้อมูลแล้ว จัดเก็บรักษาอย่างเป็นระบบตามหลักวิชาการ

๓. ทำกิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากต้นกำเนิด (เอกสารที่ค้นพบในวัดนั้นๆ) โดยการปริวรรต เรียบเรียงเนื้อหา และศึกษาสาระร่วมกับชุมชนในวัดนั้นๆ โดยผู้ทรงภูมิปัญญาในท้องถิ่น

๔. กระตุ้นให้เกิดการทำวิจัยเรื่องที่จะเป็นผลประโยชน์ต่อสังคม

๕. จัดพิมพ์รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. แต่งตั้งคณะทำงานระดมความคิดเห็นปรึกษาหารือ การวางกรอบในการคัดเลือกวัดและชุมชนให้ชัดเจน จนได้วัดนำร่อง ๘ วัด ในพื้นที่นำร่องของจังหวัดในภาคเหนือ

๒. ปฏิบัติการภาคสนาม ลงพื้นที่จังหวัดนำร่อง ทำการสำรวจเอกสารคัมภีร์โบราณ ทุกชนิดที่เก็บรักษาไว้ที่วัดนั้น ๆ ทำการอนุรักษ์ จัดหมวดหมู่ ลงทะเบียน เพื่อการสืบค้นอย่างเป็นระบบ ถ่ายสำเนา และเก็บรักษาตามเดิม

๓. การคัดเลือกเอกสารโบราณบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ศึกษารายละเอียด ปริวรรต เรียบเรียงด้วยภาษาปัจจุบัน

๔. จัดกิจกรรมการถ่ายทอดสาระภูมิปัญญาในท้องถิ่นนั้นด้วยการฝึกอบรม การเขียน การอ่าน การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนและนักวิชาการ เพื่อการสืบทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญาให้แก่สังคม

๕. จัดทำรายงานและนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

การสืบค้น อนุรักษ์ และทำการถ่ายทอดภูมิปัญญาในภาคเหนือ ด้วยความร่วมมือของชุมชน โดยโครงการระยะแรกจะทำการสืบค้น อนุรักษ์ และทำกิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญาเฉพาะในจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่และจังหวัดน่าน โดยเลือกวัดที่ได้รับข้อมูลว่า ยังมีคัมภีร์ใบลานที่

ตกสำรวจ จังหวัด ละ ๒ วัด รวมจำนวน ๘ วัด จากการสำรวจตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดล้านนา โดยจำแนกตามแหล่งที่มา การศึกษาในครั้งนี้สามารถ แสดงรายการคัมภีร์ทั้งหมดได้ ๓๗๕ รายการ มีอายุในการเก็บรักษาตั้งแต่ ๕๑ ปีถึง ๕๑๕ ปี ซึ่งมีอะไรดังตารางต่อไปนี้

คัมภีร์ใบลานในจังหวัดเชียงรายนั้นมีคัมภีร์ทั้งหมด ๑๒ รายการ โดยการเก็บรักษาของคัมภีร์นั้นมีอายุมากกว่า ๖๒ ปีถึง ๘๕ ปี โดยวัด ที่เป็นแหล่งที่มาของคัมภีร์ดังกล่าวอยู่ในอำเภอแม่ลาว แม่จันอำเภอพาน และอำเภอเมือง

จังหวัดพะเยาเป็นจังหวัดที่มีคัมภีร์โบราณในการศึกษาทั้งหมด ๓๒ รายการ มีอายุในการจัดเก็บตั้งแต่ ๖๐d ถึง ๒๕๘ ปี โดยคัมภีร์ส่วนใหญ่ จะมีและที่มาจากอำเภอเมือง และจะมีแหล่งที่มานอกจากนั้นคืออำเภอแม่ใจ

จังหวัดแพร่นับเป็นจังหวัดที่มีคัมภีร์ใบลานมากที่สุดโดยพบคัมภีร์ใบลานทั้งหมด ๒๕๓ รายการมีอายุ มากที่สุดถึง ๔๒๘ ปี โดยวัดที่เป็นแหล่งที่มาของคัมภีร์ส่วนใหญ่จะเป็นวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่นนอกนั้นก็จะมีในส่วนของอำเภอเมืองแพร่ อำเภอสอง

จังหวัดน่านนั้นเป็นจังหวัดที่มีคัมภีร์โบราณทั้งหมด ๗๘ รายการ โดยมีอายุมากที่สุดถึง ๕๑๕ ปี โดยวัดที่เป็นแหล่งที่มาของคัมภีร์อยู่ในหลายอำเภอตั้งแต่อำเภอเมืองอำเภอสองแควอำเภอภูเพียงอำเภอเวียงสา อำเภอนาน้อยอำเภอนามนอำเภอท่าวังผาอำเภอบ้านหลวงอำเภอทุ่งช้างอำเภอแม่จริมอำเภอสันติสุขอำเภอเชียงกลางอำเภอเมือง และอำเภอปัว

ผลการศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนา

ผลการศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลาน พบว่า คัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารโบราณประเภทที่เป็นอินทรียวัตถุที่ได้มาจากพืช จึงไม่ค่อยคงทนต่อสิ่งแวดล้อม เกิดการเปลี่ยนแปลงชำรุด เสียหายได้ง่าย การชำรุดเสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็นหลายสาเหตุหลายกระบวนการ ซึ่งอาจเกิดขึ้นพร้อมกัน หรือมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน จนบางครั้งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้นการอนุรักษ์ด้วยการซ่อมแซมและบำรุงรักษาเอกสารโบราณที่มีคุณค่า จะเป็นการยืดอายุของเอกสารและช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไทยให้ยาวนานสืบไป[๔]

สาเหตุของการชำรุด เสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่

สาเหตุภายใน หมายถึง กระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพซึ่งเกิดจากตัววัสดุเอง แม้ว่ายังไม่ได้รับ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมภายนอก อัตราการชำรุดจะสูงขึ้นมากเมื่อทำปฏิกิริยากับสิ่งแวดล้อมภายนอก

สาเหตุภายนอก หมายถึง กระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพซึ่งเกิดจากการกระทำของสิ่งแวดล้อม เช่น มนุษย์ อุณหภูมิ แมลง และมลพิษต่างๆ ในอากาศ

การชำรุดเสียหายที่ปรากฏขึ้น มีมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คัมภีร์ ใบลานสูญหายถูกทำลายไปมากคือ เกิดจากความเชื่อของมนุษย์โดยเฉพาะความเชื่อว่า คัมภีร์ใบลานเป็น สิ่งศักดิสิทธิ์ห้ามจับต้อง การเผาเพื่อนำไปทำเป็นพระผง สาเหตุเหล่านี้ล้วนทำให้คัมภีร์ใบลานชำรุด เสียหายด้วยกันทั้งสิ้น ด้วยเหตุดังกล่าวคัมภีร์ใบลาน จึงต้องการการดูแลที่ถูกต้องเหมาะสม หาทางป้องกันหลีกเลี่ยง หรือชะลอความเสื่อมสภาพ เมื่อเกิดปัญหาต้องแก้ไขขจัดให้หมดไป แล้วทำ

---

[๔] อ้างแล้ว,วันทนา กิติศรีวรพันธุ์, **การบำรุงรักษาหนังสือใบลานและสมุดไทย**,น ๖๗

การซ่อมแซม ให้กลับมามี สภาพดีหรือใกล้เคียงกับของเดิมให้มากที่สุดด้วยวิธีที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อช่วยยืดอายุของคัมภีร์ ใบลานให้อยู่ในสภาพที่จะเป็นหลักฐานสำคัญอันมีค่ายิ่งต่อการศึกษาของชาติต่อไปในอนาคต การดูแลจัดเก็บคัมภีร์ใบลาน๗ เนื่องจากมีสาเหตุหลายประการที่ทำให้เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพ การดูแลจัดเก็บที่ถูกต้อง เหมาะสม เพื่อช่วยยืดอายุของเอกสารในเบื้องต้นปฏิบัติได้ดังนี้[๕]

๑. เก็บรักษาไว้ในห้องที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ อุณหภูมิระหว่าง ๒๒ - ๒๔ องศาเซลเซียส ควบคุมความชื้นระหว่าง ๕๐ - ๖๕ % อุณหภูมิและความชื้นควรคงที่ตลอด ๒๔ ชั่วโมง แต่ถ้าไม่ สามารถควบคุมความชื้นให้ต่ำกว่า ๗๐ % ได้ควรปรับอุณหภูมิให้สูงกว่า ๒๒ องศาเซลเซียส เพื่อป้องกัน การควบแน่นกลั่นตัวเป็นหยดน้ำของไอน้ำในอากาศ ห้องที่เก็บรักษาควรมืดสนิท เปิดไฟเฉพาะเวลาที่ จำเป็น ติดผ้าม่านหรือมู่ลี่เพื่อป้องกันแสงจากภายนอก ประตูหน้าต่างที่เป็นบานกระจกใส ควรติดฟิล์มที่มี คุณสมบัติสะท้อนแสงและกรองรังสีอัลตร้าไวโอเลต

๒. ถ้าไม่สามารถจัดเก็บไว้ในห้องที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศได้ควรเก็บรักษาไว้ในห้องที่มีอากาศ หมุนเวียนถ่ายเทได้ดี ห่างไกลจากความร้อน ความชื้นและแสงแดด ไม่ควรเก็บไว้ในห้องใต้ดินหรือใต้ หลังคา เนื่องจากเป็นจุดที่อุณหภูมิและความชื้นที่ไม่เหมาะสม ประตู หน้าต่าง ควรกรุมุ้งลวดตาถี่ๆ เพื่อ ป้องกันแมลงและสัตว์อื่นๆ ดูแลระวังป้องกันอันตรายจากอัคคีภัยเป็นพิเศษ เพราะคัมภีร์ใบลานเป็นวัสดุ ติดไฟง่าย

๓. ห้องที่จัดเก็บต้องปราศจากฝุ่นละออง แมลง จุลินทรีย์หมั่นดูแลรักษาความสะอาดอย่าง สม่ำเสมอ เมื่อพบปัญหาจะสามารถแก้ไขได้ทันที ใช้ผ้าแห้ง แปรงขนอ่อน เครื่องดูดฝุ่นทำความสะอาด ระวังการใช้ผ้าเปียก เพราะจะทำให้ฝุ่นละออง สิ่งสกปรกเกาะติดมากยิ่งขึ้น นำเมล็ดพริกไทยใส่ผ้าโปร่ง หรือสำลีชุบน้ำมันการบูรวางตามซอกมุมต่างๆ เพื่อช่วยป้องกันและไล่แมลง หมั่นเปลี่ยนเมล็ดพริกไทย และน้ำมันการบูรเมื่อหมดกลิ่น

๔. การเก็บรักษาไว้ในตู้ ลิ้นชัก ชั้น กล่อง ถ้าที่จัดเก็บทำด้วยไม้ควรทาน้ำยาป้องกันแมลงไม่ควร ใช้ตู้ที่ทำจากไม้อัด เพราะให้ไอระเหยที่เป็นอันตรายต่อเอกสาร อุดรอยรั่ว รอยแตกร้าวให้สนิทเพื่อ ป้องกันฝุ่น และแมลง ถ้าที่จัดเก็บเป็นโลหะควรเป็นโลหะปลอดสนิม กล่องกระดาษควรผลิตจากกระดาษ ที่ไม่เป็นกรด ไม่ควรวางกับพื้นไม้หรือพื้นโลหะโดยตรง ควรรองด้วยแผ่นพลาสติกไร้กรดหรือผ้าดิบที่ซัก สะอาดปราศจากแป้งหรือกาว

๕. การใช้วัสดุห่อหุ้ม ควรเป็นวัสดุที่สะอาดปราศจาก กรด ด่าง สารเคมีที่เป็นพิษ หรือทำให้เกิด คราบเปื้อน ไม่ควรใช้กระดาษที่มีคุณภาพต่ำ เช่น กระดาษสีน้ำตาล หรือกระดาษหนังสือพิมพ์เพราะมี ฤทธิ์เป็นกรดและหมึกจะทำให้เกิดคราบเปื้อน ควรเลือกใช้กระดาษนุ่มเนื้อละเอียดไม่มีกรด เช่น กระดาษ ทิชชูสีขาว กระดาษสาสีธรรมชาติ การใช้ผ้าเลือกผ้าที่สีไม่ตก หรือผ้าดิบชนิดไม่ฟอกนำมาซักให้สะอาด ปราศจากแป้งและกาว หรือสารเคมี ไม่ควรใช้ผ้าสักหลาดหรือผ้าที่มีเส้นใยขนสัตว์ผสมอยู่ เพราะสามารถ ดึงดูดแมลงได้ง่าย

---

[๕] สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, **ความรู้พื้นฐานด้านการอนุรักษ์วัสดุจดหมายเหตุสำหรับนักอนุรักษ์**

๖. เอกสารโบราณที่ได้รับคืน รับมอบหรือจัดหามาใหม่ควรตรวจสอบหาร่องรอยของแมลง และ เชื้อราอย่างละเอียด หากตรวจพบต้องกำจัดออกไปก่อนนำเข้าเก็บรักษา สถานที่เก็บรักษาต้องหมั่น ตรวจหาร่องรอยของแมลงและเชื้อราอย่างสม่ำเสมอ หากพบควรรีบแยกเอกสารออกไว้ต่างหาก และ ดำเนินการกำจัดออกให้หมด

๗. ล้างมือและสวมถุงมือที่สะอาดทุกครั้ง ก่อนจับต้องสัมผัสเอกสารโบราณ เพราะไขมันและความ สกปรกจากมือ จะทำให้เอกสารโบราณเกิดความเปื่อน สกปรก เป็นแหล่งรวมเชื้อโรค การจับต้อง หยิบยก เคลื่อนย้าย ทำเท่าที่จำเป็นโดยระมัดระวังการฉีกขาด และการชำรุดที่อาจเกิดขึ้นได้

๘. ไม่ควรซ่อมแซมเอกสารด้วยเทปกาวใดๆ เนื่องจากเทปกาวเหล่านี้เมื่อนานไปจะหดตัวและแยก ออกจากกระดาษเหลือแต่คราบสกปรก สีน้ำตาล เหลือง ติดฝังแน่นอยู่บนกระดาษ ไม่ควรใช้เข็มหมุด เข็มกลัด ลวดเสียบกระดาษหรือลวดเย็บที่เป็นโลหะ เพราะนานไปจะเกิดสนิมทำลายเนื้อกระดาษ ถ้าจำเป็นต้องใช้เทปกาวติดซ่อมรอยฉีกขาด ควรเป็นเทปกาวที่ลอกออกได้ง่าย ไม่ทำลายเอกสาร เช่น เทปกาวที่ทำจากกระดาษสาเคลือบด้วยกาวเมทิล เซลลูโลส เป็นต้น

๙. ไม่ควรซ่อมแซมเอกสารใดๆ โดยพลการ ถ้าไม่แน่ใจในวิธีการซ่อม ควรจัดเก็บเอกสารใน สภาพที่ปลอดภัย ปรึกษาผู้รู้เพื่อไม่ให้การซ่อมแซมเป็นการทำลายเอกสารให้ชำรุดเสียหายมากขึ้นกว่าเดิม

๑๐. สารเคมีที่นำมาให้ต้องผ่านการวิเคราะห์และทดสอบจากผู้เชี่ยวชาญ ใช้สารเคมีเมื่อมีความ จำเป็น และใช้ด้วยความระมัดระวัง ถ้าไม่มีความชำนาญมากพอควรปรึกษาผู้รู้ เพื่อป้องกันอันตรายที่ เกิดขึ้นได้

๑๑. เอกสารโบราณควรให้บริการจากสำเนาในรูปแบบสื่อโสตทัศนวัสดุ เช่น ไมโครฟิล์ม (Microfilm), ดิจิตอล (Digital), ภาพนิ่ง (Slide) เป็นต้น แล้วจัดเก็บต้นฉบับในสภาพที่ปลอดภัยให้มีความ เสี่ยงต่อความชำรุดเสียหายน้อยที่สุด

หลักการอนุรักษ์ การอนุรักษ์ (Conservation) มีความหมายรวม ๒ ประการ คือ

๑. การป้องกัน (Prevention) การกระทำที่มุ่งเน้นการหยุดยั้งหรือชะลอการชำรุดเสื่อมสภาพ ที่จะเกิดขึ้น ต้องทำความเข้าใจถึงชนิดและคุณสมบัติของวัสดุ ศึกษาถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหา ลักษณะ ของปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อหาทางป้องกันหรือหลีกเลี่ยงจากปัจจัยต่างๆ ที่จะทำให้เกิดการชำรุด เสื่อมสภาพและคงไว้ให้อยู่ในสภาพเดิมให้นานมากที่สุด

๒. การปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation treatment) วิธีการแก้ไขขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป แล้วจึงทำการซ่อมแซมเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรงให้กลับคืนสู่สภาพเดิมโดยไม่ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานซ่อมคัมภีร์ใบลาน ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใดๆ ต่อรูปแบบ และเนื้อวัสดุ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องดำเนินการโดยบุคลากรที่ ผ่านการศึกษา หรือฝึกอบรมทางด้านการอนุรักษ์เป็นอย่างดี การอนุรักษ์มีขั้นตอนที่ต้องดำเนินการดังนี้

๑. ตรวจสอบชนิดของวัสดุตรวจดูลักษณะของวัสดุ คุณสมบัติทางเคมี และความไวต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์

๒. ตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้น ตรวจดูลักษณะการชำรุดที่เกิดขึ้นให้แน่ชัดว่ามาจากสาเหตุใด มี ปัญหามากน้อยแค่ไหน สามารถแก้ไขได้อย่างไร

๓. หยุดยั้งปัญหาและทำการแก้ไข เป็นการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เป็นสาเหตุของการชำรุดเสื่อมสภาพ ให้หมดไป ตามลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นโดยนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

๔. ซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรง เมื่อทำการแก้ไขขจัดปัญหาที่เกิดให้หมดแล้วจึง ดำเนินการซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรงให้กลับคืนมามีสภาพเดิมหรือใกล้เคียงกับสภาพเดิม

๕. เก็บรักษาไว้ในสภาพที่เหมาะสม ภายหลังการดำเนินการซ่อมอนุรักษ์แล้ว ต้องทำการดูแลเก็บ รักษาเพื่อป้องกันปัญหาต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้อีกหากพบจะได้ทำการแก้ไขได้ทันที

การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้อยู่ในสภาพที่ดีมีอายุยืนยาวต่อไปด้วยวิธีการต่างๆ นั้น การซ่อม เป็นขั้นตอนหนึ่งของการอนุรักษ์ วิธีการซ่อมคัมภีร์ใบลานมีหลายรูปแบบแตกต่างกันตามสภาพของ ปัญหาที่เกิดขึ้น และไม่ได้กำหนดเป็นกฎตายตัวว่าต้องปฏิบัติด้วยวิธีการอย่างเดียวกันทุกประการ กรรมวิธีต่างๆ ยังต้องมีการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และนำวิทยาการใหม่ๆ มาปรับใช้ ทั้งนี้ต้องเป็นไปด้วยความถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อให้เอกสารมีความคงทนแข็งแรงและสามารถนำมาให้ประโยชน์ให้ยาวนานที่สุด[๖]

จึงเห็นได้ว่าการสำรวจคัมภีร์ใบลานล้านนาหรือ “การคัดธัมม์” เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์ใบลานจำนวนมากมายที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน การเก็บคัมภีร์ใบลานในหีบธรรมเป็นเวลานานทำให้ใบลานหมดอายุเร็วขึ้นเพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานานๆ มีส่วนทำให้ใบลานงอ หรือเสียหายได้

การสำรวจและการอนุรักษ์ซ่อมแซมก็เป็นการยืดอายุของใบลานอีกทางหนึ่งด้วยที่ผ่านมามีนักวิชาการ หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ได้สำรวจทำทะเบียนและถ่ายไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานตามวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนแล้วจำนวนหนึ่ง หลังเสร็จสิ้นโครงการสำรวจดังกล่าวแล้ว ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือรายชื่อคัมภีร์ใบลานที่สำรวจเสร็จแล้ว ซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป และยังเป็นการกระตุ้นให้พระภิกษุ สามเณร ให้ความสำคัญกับการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานมากขึ้น

การสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชน

คัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้จากการสำรวจจากวัดต่าง ๆ ในล้านนาที่ได้นำเสนอไปในข้างต้นสามารถนำไปสู่การสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาได้ โดยจะเห็นว่า คัมภีร์ใบลานล้านนาเหล่านี้มีคุณูปการต่อสังคมและอนุชนรุ่นหลังเพื่อที่จะนำมาศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

---

[๖] สินีนาฏ สมบูรณ์อเนก, **การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน,(เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**, ๒๕๕๕),น ๑๗๘.

ประเภทของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย (๒๕๕๓) กล่าวถึงการสร้างแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในสังคมรอบ ๆ ตัว ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต อีกทั้งเป็นสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติและเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งเป็นแหล่งความรู้ที่ทำให้คนในสังคมเกิดการ เรียนรู้และเกิดประสบการณ์ในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ประเภทของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน แบ่งได้เป็น ๖ ประเภท กล่าวคือ

๑) ห้องสมุดต่าง ๆ เช่น ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดวิทยาลัย ห้องสมุดของหน่วยงานเอกชน ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดวัด

๒) เครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ ศูนย์การเรียนชุมชน สถานีอนามัยตำบล สำนักเกษตรตำบล สำนักวิชาต่าง ๆ ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน แหล่งความรู้ที่มีอยู่ตาม ธรรมชาติหรือตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน

๓) สื่อสารมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วารสาร นิตยสาร จุลสาร โปสเตอร์ เป็นต้น

๔) ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ภูมิปัญญาของผู้รู้ วัฒนธรรม และความอยากรู้ของชุมชน

๕) สื่อพื้นบ้าน ได้แก่ เพลงลิเก หมอลำ หนังตะลุง มโนราห์ ลำตัด

๖) ครอบครัว ได้แก่ การอบรมสั่งสอน การให้ความรู้ การดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ จากพ่อแม

รูปแบบของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย (๒๕๕๓) ยังได้จำแนกรูปแบบของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนประเภทต่าง ๆ ไว้ ๘ ประเภท โดยแต่ละประเภทมีจุดมุ่งหมายและกิจกรรมที่แตกต่างกันออกไป สรุปได้ดังนี้

๑) ห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นส่วนที่แสดงถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะ จารีต ประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งมีอัตลักษณ์ และความเชื่อประเพณีเป็นของท้องถิ่น โดยมีการจัดแสดงเรื่องราวต่าง ๆ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต วัฒนธรรมเครื่องแต่งกาย การประกอบอาชีพของคนในชุมชน เป็นต้น

๒) ห้องอินเตอร์เน็ตชุมชน เป็นส่วนที่ส่งเสริมการเรียนรู้เท่าทันโลกของเทคโนโลยีที่ไร้พรมแดน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้าถึงเทคโนโลยีและมีพัฒนาการสารสนเทศ เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่ส่งเสริมเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง โดยใช้เทคโนโลยีดิจิตอล อีกทั้งเป็นแหล่งรวบรวมสารสนเทศอิเลคทรอนิคส์ โดยทั่วไปจะจัดบริการให้สืบค้นข้อมูลที่เป็นความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่บุคคลในชุมชนสนใจผ่านเครือข่ายอินเตอร์เน็ต เช่น ข้อมูลด้านวัฒนธรรม โดยเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่มีข้อมูลด้านวัฒนธรรม เช่น หอจดหมายเหตุ พิพิธภัณฑ์ รวมทั้งจัดบริการส่งเสริมการศึกษาในระบบทางไกล เช่น ให้บริการศึกษาด้วยตนเองผ่านเครือข่ายอินเตอร์เน็ต โดยผู้มาใช้บริการลงทะเบียนเรียนกับสถานศึกษาที่จัดการเรียนการสอนผ่านระบบออนไลน์ที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายอินเตอร์เน็ต เป็นต้น

๓) ห้องวิชาการชุมชน เป็นสถานที่จัดประชุมสัมมนาฝึกอบรมเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องภาษา การเลี้ยงลูก การแนะแนวการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา มุมพัฒนาการศึกษาด้วยตนเอง เช่น มุมสายสามัญของการศึกษานอกโรงเรียน มุมมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มุมมหาวิทยาลัย

รามคำแหง เป็นต้น เป็นสถานที่จัดกิจกรรมกลุ่มพัฒนาความรู้ในชุมชน รวมทั้งเป็นห้องถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ซึ่งจัดบริการแก่ชุมชน บุคคล หรือหน่วยงานภายนอก นอกจากนี้ ยังเป็นจุดถ่ายทอดความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น สารคดีประวัติศาสตร์ต่าง ๆ องค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อเด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชน

๔) ห้องเรียนรู้กลุ่มอาชีพชุมชน เป็นส่วนเผยแพร่ผลงานกลุ่มอาชีพ การดำเนินงาน การรวมกลุ่ม การฝึกและพัฒนาอาชีพ และเป็นการเปิดโอกาสทางการตลาดของกลุ่มอาชีพในชุมชน เพื่อที่จะได้สัมผัสกับการทำงานกลุ่มอาชีพอย่างแท้จริง

๕) ร้านค้าชุมชน เป็นส่วนส่งเสริมการเรียนรู้การดำเนินเชิงธุรกิจร่วมกัน เพื่อการพัฒนาก้าว ไปเป็นรูปแบบของสหกรณ์ชุมชนและวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ตลอดจนเน้นการเชื่อมโยงเครือข่ายการผลิตจากชุมชน และดำเนินการตลาดร่วมกับชุมชน ซึ่งร้านค้าชุมชนจัดบริการสินค้าราคาต้นทุนต่ำ เพื่อเป็นทางเลือกของผู้บริโภคในชุมชน และเป็นศูนย์จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากชุมชน หรือสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยมีมุมข้อมูลสินค้า มุมแคตตาล็อกสินค้าและผลิตภัณฑ์ศูนย์สาธิตของดีเด่นของชุมชน เป็นต้น

๖) ลานกิจกรรมชุมชน เป็นสถานที่ช่วยเสริมสร้างพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ให้มีการทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน ให้บริการเครื่องเล่นสำหรับเด็ก มีการจัดกิจกรรมเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์และสานสายใยครอบครัว เช่น กิจกรรมศิลปะ การร้องเพลง การเล่นเกมต่าง ๆ เวทีสำหรับปราชญ์ชุมชน คนเด่นคนดังมาแสดงให้ชุมชนทราบถึงความสามารถ

๗) ห้องสมุดชุมชน/ห้องสมุดประชาชน เป็นรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนตำบล ได้มีการถ่ายโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทนี้ จัดตั้งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายให้มีการจัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมที่มีความยืดหยุ่นตามความต้องการของประชาชน เพื่อให้สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต และตอบสนองต่อความต้องการการเรียนรู้ของประชาชนในชุมชน ให้บริการหนังสือทุกประเภท มีบริการสื่อวารสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีความทันสมัย และควรจัดให้มีสื่อซึ่งสามารถก่อให้เกิดลักษณะของการเรียนรู้ที่รื่นรมย์และมีชีวิตชีวา เช่น วีดิทัศน์เทปบันทึกภาพ เทปบันทึกเสียงแผ่นเสียง ภาพสไลด์ รวมถึงอินเตอร์เน็ตด้วย

๘) ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอีกประเภทหนึ่งที่ได้มีการถ่ายโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นที่ให้ประชาชนได้รับทราบข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมการอ่านหนังสือและป้องกันการลืมหนังสือ รวมทั้งเพื่อสร้างนิสัยรักการอ่านหนังสือของประชาชน

การสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

สำหรับแนวทางการดำเนินเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนนั้น กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้จัดทำแนวทางการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชนใน ๔ รูปแบบ สรุปได้ดังนี้

๑) ชุมชนที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่เคยมีกิจกรรมด้านส่งเสริมการเรียนรู้มาก่อน ไม่เคยมีการสำรวจปราชญ์ชาวบ้าน ไม่มีอาคารสถานที่ อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าชุมชนนั้นจะไม่มีปราชญ์ชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้น เป้าหมายของการดำเนินงานในชุมชนประเภทนี้ก็คือ การทำให้เกิดจุดเรียนรู้ ซึ่งหมายถึง การระบุได้ว่า คนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านใน

เรื่องต่าง ๆ อยู่ที่ใด แล้วทำแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้ แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน เช่น บ้านผู้ใหญ่บ้าน วัด โรงเรียน ศาลาประชาคม เป็นต้น รวมไปถึงการติดตั้งป้ายแสดงจุดเรียนรู้ที่บ้านของผู้ที่จะให้ความรู้นั้น ๆ

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ การจัดเวทีประชาคมเผยแพร่ความคิด การชี้แจงวัตถุประสงค์และประโยชน์ของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การสรรหาแกนนำ การแต่งตั้งคณะทำงานของหมู่บ้าน การสำรวจและจัดทำจุดเรียนรู้ การให้แกนนำเก็บข้อมูลคนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ การให้ แกนนำค้นหาผู้รู้ที่จะบอกเล่าประวัติของชุมชนได้ และการจัดทำแผนที่แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

๒) ชุมชนที่มีจุดเรียนรู้ ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน แต่สามารถระบุได้ว่า คนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่ใด มีแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้านและบ้านของผู้รู้ในเรื่องต่าง ๆ ดังนั้น เป้าหมายการดำเนินงานในชุมชนประเภทนี้ คือ การทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้ได้ กล่าวคือ มีองค์ความรู้ประจำชุมชนโดยการบันทึกจำแนกเป็นเรื่อง ๆ มีบันทึกประวัติของชุมชนอย่างละเอียด ครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชน วิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อชี้แจงให้เห็นความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การกำหนดหัวข้อความรู้ที่จำเป็น การหาแกนนำอาสาสมัครเก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การให้แกนนำอาสาสมัครวางแผนปฏิบัติการจัดการความรู้ของชุมชนให้เป็นลายลักษณ์อักษร

ขั้นตอนที่ ๓ คือ แกนนำอาสาสมัครสืบค้น บันทึก ประวัติของชุมชน และวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต

ขั้นตอนที่ ๔ แกนนำอาสาสมัครจัดการความรู้ของจุดเรียนรู้ให้เป็นลายลักษณ์อักษร และรวบรวมเป็นบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ ๕ แกนนำอาสาสมัครปรับข้อมูลสารสนเทศ เช่น ข้อมูล จปฐ. ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน/ ชุมชน (กชช.๒ค.) ทะเบียนผู้นำกลุ่มองค์กร กองทุน เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๖ รวบรวมผลจากขั้นตอนที่ ๓ - ๕ เตรียมนำเสนอประชาคมให้ตรวจสอบและรับรองความเที่ยงตรง

๓) ชุมชนที่มีศูนย์รวมความรู้ประจำชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังไม่มีอาคารแหล่งเรียนรู้ แต่มีแผนที่จุดเรียนรู้ มีองค์ความรู้ประจำชุมชน มีการบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกเป็นเรื่อง ๆ มีการบันทึกประวัติของชุมชนอย่างละเอียด ครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน วิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน ดังนั้น เป้าหมายการดำเนินงานของชุมชนประเภทนี้ คือ การทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชน กล่าวคือ มีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลข่าวสาร มีคณะกรรมการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาหมู่บ้าน รวมทั้งมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อสร้างอาคารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อรับรองความเที่ยงตรงขององค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติของชุมชน และชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนชุมชน พร้อมกับสรรหาคณะกรรมการบริหารและดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การจัดประชุมร่วมระหว่างแกนนำอาสาสมัคร และคณะกรรมการบริหาร เพื่อออกแบบการจัดตั้งและการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ ๓ คือ การสำรวจแหล่งงบประมาณ และ เขียนโครงการเพื่อเสนอขอรับการสนับสนุน

ขั้นตอนที่ ๔ คือ การสร้างหรือปรับปรุงอาคาร แล้วบรรจุข้อมูลข่าวสารองค์ความรู้ต่าง ๆ ไว้ในอาคาร

ขั้นตอนที่ ๕ คือ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภายในชุมชน และ

ขั้นตอนที่ ๖ คือ คณะกรรมการบริหารกำหนดระเบียบการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่น การดูแลบำรุงรักษาอาคาร การใช้อาคารเพื่อจัดกิจกรรม

๔) ชุมชนที่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังมีมีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลข่าวสาร มีคณะกรรมการบริหาร มีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาชุมชน และมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน แต่ยังไม่มีการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้มากนัก และไม่มีการพัฒนาความรู้ใหม่ ดังนั้น เป้าหมายของการดำเนินการ คือ ทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่สมบูรณ์แบบให้ได้

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อสร้างองค์ความรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ การจัดเวทีประชาคม เพื่อชี้ให้เห็นว่าความรู้จะเป็นประโยชน์ต่อเมื่อมีการนำมาเรียนรู้และใช้เป็นฐานในการตัดสินใจ นอกจากนี้ ยังต้องพัฒนาหาความรู้ใหม่ที่ทันกับสถานการณ์รอบด้าน

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การจัดกิจกรรมสร้างองค์ความรู้ใหม่ของชุมชน ซึ่งอาจอยู่ในรูปของการวิจัยและพัฒนา กิจกรรมชุมชนที่ได้มีการจดบันทึกเป็นความรู้ประจำชุมชนไว้แล้ว หรือการรับความรู้จากวิทยากร ภายนอกชุมชนก็ได้ ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมทางเลือก

ขั้นตอนที่ ๓ คือ การวางแผนเพิ่มค่าองค์ความรู้ของชุมชน โดยให้คณะกรรมการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน แกนนำ อาสาสมัคร ร่วมกันพิจารณาว่า ความรู้ชุดใดของชุมชนเป็นที่ต้องการของคนนอกชุมชน ที่จะนำมาเพิ่มมูลค่าให้เป็นสินค้าของชุมชนได้

ขั้นตอนที่ ๔ คือ การจัดทำปฏิทินกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้มีกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนที่ ๕ คือ กำหนดระเบียบการให้บริการสำหรับบุคคลภายนอกชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเป็นส่วนตัวและคนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้ตามปกติ รวมทั้งเพื่อให้การดำเนินธุรกิจของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

ขั้นตอนที่ ๖ คือ การเชื่อมโยงเครือข่ายกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนของชุมชนอื่น ๆ เพื่อพัฒนาการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน

ข้อเสนอแนะสำหรับการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา

จากการศึกษาเกี่ยวกับการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ สามารถให้ข้อเสนอแนะสำหรับการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา โดยแบ่งเป็น ๓ ส่วนได้แก่ ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของวัดและชุมชน ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของคนในแวดวงวิชาการ และข้อเสนอแนะต่อบทบาทของภาครัฐ ดังนี้

ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของวัดและชุมชน นับว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งในการการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในฐานะที่คัมภีร์ใบลานถูกค้นพบและถูกเก็บรักษาในวัดและชุมชน อีกทั้งเรื่องราวต่าง ๆ ที่ถูกจารหรือบันทึกในคัมภีร์ใบลาน ล้วนบอกเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของบรรพบุรุษของคนในชุมชนเอง ด้วยเหตุนี้วัดและชุมชนเป็นเจ้าภาพหลักในการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชน

ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของคนในแวดวงวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถาบันการศึกษาในชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และนักวิชาการท้องถิ่น ควรมีบทบาทในการช่วยส่งเสริมและสนับสนุนวัดและคนในชุมชนในการการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างเป็นระบบ เช่น การทำสำเนาคัมภีร์ใบลาน การทำรายงานวิจัย การปริวรรตเนื้อหาในคัมภีร์ใบลาน การจัดทำข้อมูลสารสนเทศ เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการสืบค้นและนำไปใช้ประโยชน์

ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของภาครัฐสำหรับการสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานคือบทบาทในการหนุนเสริมและเอื้ออำนวย เช่น การสนับสนุนทุนการวิจัยให้แก่คนในแวดวงวิชาการสำหรับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสืบค้น การรวบรวม และการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลาน การส่งเสริมและผลักดันให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้มีบทบาทหลักในการกระตุ้นคนในชุมชนให้ร่วมกันการสืบค้นและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม บทบาทของทั้งสามส่วนนั้น ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของวัดและชุมชน บทบาทของคนในแวดวงวิชาการ และบทบาทของภาครัฐ ไม่ควรดำเนินการตามลำพังเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทั้งสามส่วนควรร่วมมือกันที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน รวมไปถึงการหนุนเสริมซึ่งกันและกัน การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชนจึงจะเกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม

ภาคผนวก ข.
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชาอื่น ๆ ทั้งในระดับ ปริญญาตรีและปริญญาโทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
- สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรม รวมไปถึงปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมคัมภีร์ใบลาน การอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลาน ตลอดจนการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคัมภีร์ใบลาน

2. กิจกรรมด้านการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดและชุมชน

- สามารถพัฒนาและต่อยอดกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดและชุมชน สามารถมุ่งเน้นให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ โดยเชื่อมโยงกับการเนื้อหาที่ได้จากการปริวรรตเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานที่เก็บรวบรวมได้ในวัดและชุมชน เพื่อเผยแพร่ให้แก่คนในชุมชน รวมทั้งนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

3. กิจกรรมด้านวิชาการ

- สามารถจัดสัมมนาวิชาการโดยการนำเสนอเนื้อหาที่ได้จากการปริวรรตเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานที่เก็บรวบรวมได้ในวัดและชุมชน เพื่อเผยแพร่และให้ความรู้เนื้อหาเหล่านั้นซึ่งสะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อความศรัทธา วิถีชีวิต ตลอดจนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
- มีการพัฒนาทักษะในการวิจัยให้กับทีมงานวิจัยและนิสิตในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อการเรียนรู้ในมิติที่หลากหลาย

ภาคผนวก ค.
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑)สำรวจ เก็บข้อมูลคัมภีร์ใบลานใน ๔ จังหวัดภาคเหนือได้แก่ น่าน แพร่ พะเยา เชียงราย	-ได้คัมภีร์ใบลานที่ยังขาดการดูแลรักษาจากวัดต่างๆใน ๔ จังหวัด รวม ๘ วัด	ข้อที่ ๑-๒	-ทำให้ได้คัมภีร์ใบลานตามวัดต่างๆใน ๔ จังหวัด มาศึกษาจัดหมวดหมู่และปริวรรตคัมภีร์
๒)รวบรวมข้อมูลและจัดหมวดหมู่คัมภีร์ใบลานจากวัดในกลุ่มเป้าหมายและเก็บข้อมูลเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลาน	-ทราบถึงข้อมูลจำแนกหมวดหมู่คัมภีร์ใบลาน ดังนี้ ๑.ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ ๒. ศาสนา ๓.สังคมศาสตร์ ๔.วิทยาศาสตร์ประยุกต์หรือ	ข้อที่ ๑-๔	-ได้ทราบจำนวนคัมภีร์บานและวัดใน ๔ จังหวัดทางภาคเหนือที่มีแหล่งโบราณและคัมภีร์ใบลานเพื่อทำการสำรวจและอนุรักษ์สืบต่อไป
๓)ปริวรรตเนื้อหาจากคัมภีร์ใบลานล้านนา (คัดเลือกเรื่องที่สำคัญ)	- สามารถเข้าถึงองค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาที่ได้จากการปริวรรตคัมภีร์ใบลาน ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน เวลาใด สามารถศึกษาและเข้าถึงองค์ความรู้ในระบบออนไลน์ได้ตลอดเวลา ไม่จำกัดเรื่อง ระยะเวลา สถานที่ การเข้าถึงเพื่อศึกษาค้นคว้าข้อมูล	ข้อที่ ๑-๔	-ได้ปริวรรตเนื้อหาจากคัมภีร์ใบลานล้านนาเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ให้แก่ บุคคลที่สนใจทั่วไป
๔)ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานล้านนา	ได้องค์ความรู้เรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานที่มีอยู่ในชุมชนให้คงอยู่ ได้รับการศึกษาเรียนรู้ และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์	ข้อที่ ๑-๔	-พระภิกษุ สามเณร ผู้ที่สนใจ มีแหล่งศึกษาค้นคว้า และเรียนรู้พุทธศาสนา อันเป็นมรดกของเมืองน่าน ที่ได้ถ่ายทอดและสืบทอดกว่า ๗๐๐ ปี

๕.ข้อเสนอแนะอื่น	การศึกษาวิจัยครั้งนี้ การอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนาโดยแบ่งเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ ๑)บทบาทของวัดและชุมชน ๒)บทบาทของคนในแวดวงวิชาการ ๓)บทบาทของภาครัฐ ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของวัดและชุมชน บทบาทของคนในแวดวงวิชาการ และบทบาทของภาครัฐ ไม่ควรดำเนินการตามลำพังเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทั้งสามส่วนควรร่วมมือกันที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน รวมไปถึงการหนุนเสริมซึ่งกันและกัน การอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานของชุมชนจึงจะเกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม	ข้อที่ ๑-๔	ทำให้ทราบว่าทุกหน่วยงานทุกภาคส่วนในจังหวัดน่านให้ความสนใจและให้ความร่วมมือสนับสนุนส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานเพื่อเป็นสมบัติของจังหวัดภาคเหนือและของชาติต่อไป

๖.รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ที่ตอบวัตถุประสงค์ของโครงการได้ ๔ ข้อ ๑. เพื่อสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ ซึ่งจะได้คัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณแต่ยังขาดการสำรวจอย่างเป็นระบบ ๒. เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนาที่มีอยู่ในชุมชนให้คงอยู่โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศต่อไป ๓. เพื่อทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบที่ไม่ซ้ำซ้อนกับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว เป็นการเพิ่มฐานข้อมูลใหม่เข้าสู่ระบบ ๔. เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือ	ข้อที่ ๑-๔	ได้รายงานการวิจัยที่มีคุณค่า ของคัมภีร์ใบลานที่เป็นเอกสารโบราณที่สำคัญ ซึ่งได้บันทึกหรือจารเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อบอกเล่าเรื่องราวเหตุการณ์สำคัญในอดีตของบ้านเมืองส่งต่อมาถึงคนรุ่นหลังมีคุณค่าต่อสังคมของในฐานะที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์คุณค่าของคัมภีร์ใบลานในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมได้แสดงให้เห็นถึงขนบธรรมเนียมประเพณีและศิลปินวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา อีกทั้งคุณค่าของคัมภีร์ใบลานในทางวิชาการ สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาต่าง ๆ ของชาวล้านนาเช่น กฎหมาย ตำรายาสมุนไพรตำราโหราศาสตร์ ตำราไสยศาสตร์ การแพทย์แผนไทยแบบเรียนภาษาไทย ดังนั้น นอกจากนี้ คัมภีร์ใบลานยังมีคุณค่าที่สำคัญที่ได้รวบรวมพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ภาคผนวก ง

รูปภาพกิจกรรมดำเนินงานวิจัย

ເມືອງຄັນກິ່ງໃບລາ
ວັດສຸ່ງເມ້ນ ເມືອງແປ

ภาคผนวก จ

ประวัตินักวิจัย

๑. ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

๑.๑ ชื่อ-สกุล พระชยานันทมุนี, ผศ.ดร.
(Dr. Phrachayanantamunee)

๑.๒ เลขบัตรประจำตัวประชาชน

๑.๓ ตำแหน่งปัจจุบัน -
ผู้ อำนวยการวิทยาลัยวิทยาลัยสงฆ์ศูนย์วิทยาพุทธศาสตร์น่าน

๑.๔ หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๕๔-๖๐๑๐๖๓
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๙๔๓๒-๗๘๐๑
E-mail: Siranan_๑@hotmail.com

๑.๕ ประวัติการศึกษา
- นักธรรมชั้นเอก, เปรียญธรรม ๔ ประโยค
- ปริญญาตรี (พธ.บ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
- ปริญญาโท (ศษ.ม.) สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- ปริญญาเอก (พธ.ด.) สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๖ สาขาวิชาที่มีความชำนาญ
- สาขาวิชาสังคมศาสตร์
- สาขาวิชาประวัติศาสตร์

๒. ประวัติผู้ร่วมวิจัย ๑

๑.๑ ชื่อ-สกุล ดร. วรปรัชญ์ คำพงษ์ (Dr. Worapat Kamphong)

๑.๒ เลขบัตรประจำตัวประชาชน

๑.๓ ตำแหน่งปัจจุบัน รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน

๑.๔ หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๕๔-๖๐๑๐๖๓
โทรศัพท์มือถือ ๐๙๘๕๖๓๗๒๓๓
E-mail: Thian๒๕๒๐@hotmail.com

๑.๕ ประวัติการศึกษา
- นักธรรมชั้นเอก
- ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต มจร วิทยาเขตพะเยา
- ปริญญาโท ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- ปริญญาโท รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง

- ปริญญาเอก (พธ.ด.) สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มจร.

๑.๖ สาขาวิชาที่มีความชำนาญ คอมพิวเตอร์

๓. ประวัติผู้ร่วมวิจัย ๒

๑.๑ ชื่อ-สกุล พระปลัดนฤดล กิตติภทฺโท (Phranaroedon Chaiprasit)

๑.๒ เลขบัตรประจำตัวประชาชน

๑.๓ ตำแหน่งปัจจุบัน หัวหน้าฝ่ายบริหารงานทั่วไป

๑.๔ หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๕๔-๖๐๑๐๖๓
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๓๒๐๗-๙๑๒๔
E-mail: Chaiprasit๒๙@hotmail.com

๑.๕ ประวัติการศึกษา

- นักธรรมชั้นเอก
- ปริญญาตรีสาขาการบัญชี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลน่าน
- ปริญญาโท ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง

๑.๖ สาขาวิชาที่มีความชำนาญ คอมพิวเตอร์

๓. ประวัติผู้ร่วมวิจัย ๓

๑.๑ ชื่อ-สกุล นางสาวฐิติพร สะสม (Thitiporn Sasom)

๑.๒ เลขบัตรประจำตัวประชาชน

๑.๓ แหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

๑.๔ หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๕๔-๖๐๑๐๖๓
โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๓๒๐๗-๙๑๒๔
E-mail: Chaiprasit๒๙@hotmail.com

๑.๕ ประวัติการศึกษา

- นักธรรมชั้นตรี (น.ธ.ตรี) สำนักเรียนวัดพระธาตุแช่แห้ง จ.น่าน (พ.ศ. ๒๕๔๕)
- วท.บ.วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร มหาวิทยาลัยราชมงคลล้านนาน่าน (พ.ศ. ๒๕๔๗)
- พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต (พธ.ม.) (พระพุทธศาสนา) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๕๕๔)

๑.๖ สาขาวิชาที่มีความชำนาญ คอมพิวเตอร์

๔. ประวัติผู้ร่วมวิจัย ๔

ชื่อ – นามสกุล : นางอรพินท์ อินวงค์

หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน :

วัน/เดือน/ปีเกิด : ๓ มีนาคม ๒๕๒๖

สถานที่เกิด : จังหวัดน่าน

ที่อยู่ปัจจุบัน : ๔๑ หมู่ ๖ บ้านหนองแดง ตำบลท่าน้าว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

: เบอร์โทร ๐๙๕-๔๔๕๗๓๐๘

การศึกษา ๒๕๔๙ ปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขา สาธารณสุขชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

ผลงานวิชาการ/งานวิจัย

(ไม่มี)

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่ ๐๘๒/๒๕๕๙
ชื่อโครงการ การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ
หัวหน้าโครงการ พระชยานันทมุนี, ผศ.ดร. และคณะ
ภาควิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
โทรศัพท์ ๐๕๕-๖๐๑๐๖๓ e-mail: Siranan_๑@hotmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญ

การสำรวจคัมภีร์ใบลาน หรือ “การคัดธัมม์” เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนถึงสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์ใบลานจำนวนมากมายที่มีอยู่ในปัจจุบัน บางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน การเก็บคัมภีร์ใบลานในหีบธรรมเป็นเวลานานทำให้ใบลานหมดอายุเร็วขึ้นเพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานานๆ มีส่วนทำให้ใบ ลานงอหรือเสียหายได้ การสำรวจและการอนุรักษ์ซ่อมแซมก็เป็นการยืดอายุของใบลานอีกทางหนึ่งด้วยที่ผ่านมามีนักวิชาการ หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ได้สำรวจทำทะเบียนและถ่ายไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานตามวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนแล้วจำนวนหนึ่ง หลังเสร็จสิ้นโครงการสำรวจดังกล่าวแล้ว ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือรายชื่อคัมภีร์ใบลานที่สำรวจเสร็จแล้ว ซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป และยังเป็นการกระตุ้นให้พระภิกษุ สามเณร ให้ความสำคัญกับการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานมากขึ้น

เพื่อเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาภูมิปัญญาและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานภาคเหนือเพื่อเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ และจัดทำฐานข้อมูลจากวัดต่างๆ ใน ๔ จังหวัดภาคเหนือ ประกอบด้วย จังหวัดแพร่ พะเยา น่าน และจังหวัดเชียงราย ตลอดจนการเชื่อมโยงองค์ความรู้ระหว่างหน่วยงานสถาบันการศึกษาทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และสังคม ให้เป็นระบบ โดยพัฒนา บ่มเพาะ และถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและมรดกภูมิปัญญาแห่งประเทศไทย ผสมผสานกับเทคโนโลยีให้เป็นนวัตกรรม ตลอดจนปกป้องคุ้มครองสิทธิและทรัพย์สินทางปัญญาที่เกิดจากภูมิปัญญาและวิถีชีวิตสังคมให้เป็นสมบัติของอนุชนรุ่นหลังและประเทศชาติสืบต่อไป

วัตถุประสงค์โครงการ

๑. เพื่อสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ ซึ่งจะได้คัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณแต่ยังขาดการสำรวจอย่างเป็นระบบ

๒. เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนาที่มีอยู่ในชุมชนให้คงอยู่โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศต่อไป

๓. เพื่อทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ ที่ไม่ซ้ำซ้อนกับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว เป็นการเพิ่มฐานข้อมูลใหม่เข้าสู่ระบบ

๔. เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือ

ผลการวิจัย

การสืบค้นคัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้จากการสำรวจตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดล้านนา โดยจำแนกตามแหล่งที่มา การศึกษาในครั้งนี้สามารถ แสดงรายการคัมภีร์ทั้งหมดได้ ๓๗๕ รายการ มีอายุในการเก็บรักษาตั้งแต่ ๕๑ ปีถึง ๕๑๕ ปี โดยจำแนกตามหมวดหมู่ ซึ่งยึดถือตามหลักเกณฑ์ของระบบทศนิยมดิวอี้ (Dewey Decimal Classification: D.C.) คือ

๑. ศาสนา (Religion) ๒๕๖ รายการ

๒. สังคมศาสตร์ (Social sciences) ๒๓ รายการ

๓. วิทยาศาสตร์ประยุกต์หรือเทคโนโลยี (Technology) ๘ รายการ

๔. ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ (History and geography) ๘๗ รายการ คัมภีร์ใบลานที่ค้นพบส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนานั่นคือ พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับตำนานเรื่องเล่า พิธีกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนภูมิปัญญาด้านยารักษาโรค

การอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลาน พบว่า คัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารโบราณประเภทที่เป็นอินทรียวัตถุที่ได้มาจากพืช จึงไม่ค่อยคงทนต่อสิ่งแวดล้อม เกิดการเปลี่ยนแปลงชำรุด เสียหายได้ง่าย การชำรุดเสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็นหลายสาเหตุหลายกระบวนการ ซึ่งอาจเกิดขึ้นพร้อมกัน หรือมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน จนบางครั้งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้น การอนุรักษ์ด้วยการซ่อมแซมและบำรุงรักษาเอกสารโบราณที่มีคุณค่า จะเป็นการยืดอายุของเอกสารและช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไทยให้ยาวนานสืบไป[๗]

สาเหตุของการชำรุด เสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่

๑. สาเหตุภายใน หมายถึง กระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพซึ่งเกิดจากตัววัสดุเอง แม้ว่ายังไม่ได้รับ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมภายนอก อัตราการชำรุดจะสูงขึ้นมากเมื่อทำปฏิกิริยากับสิ่งแวดล้อมภายนอก

๒. สาเหตุภายนอก หมายถึง กระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพซึ่งเกิดจากการกระทำของสิ่งแวดล้อม เช่น มนุษย์ อุณหภูมิ แมลง และมลพิษต่างๆ ในอากาศ

การชำรุดเสียหายที่ปรากฏขึ้น มีมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คัมภีร์ ใบลานสูญหายถูกทำลายไปมากคือ เกิดจากความเชื่อของมนุษย์โดยเฉพาะความเชื่อว่า คัมภีร์ใบลานเป็น สิ่งศักดิสิทธิ์ห้ามจับต้อง การเผาเพื่อนำไปทำเป็นพระผง สาเหตุเหล่านี้ล้วนทำให้คัมภีร์ใบลานชำรุด เสียหายด้วยกันทั้งสิ้น ด้วยเหตุดังกล่าวคัมภีร์ใบลาน จึงต้องการการดูแลที่ถูกต้องเหมาะสม หาทางป้องกันหลีกเลี่ยง หรือชะลอความเสื่อมสภาพ เมื่อเกิดปัญหาต้องแก้ไขขจัดให้หมดไป แล้วทำการซ่อมแซม ให้กลับมามี สภาพดีหรือใกล้เคียงกับของเดิมให้มากที่สุดด้วยวิธีที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อช่วยยืดอายุของคัมภีร์ ใบลานให้อยู่ในสภาพที่จะเป็นหลักฐานสำคัญอันมีค่ายิ่งต่อการศึกษาของชาติต่อไปในอนาคต การดูแลจัดเก็บคัมภีร์ใบลาน[๗] เนื่องจากมีสาเหตุหลายประการที่ทำให้เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพ การดูแลจัดเก็บที่ถูกต้อง เหมาะสม เพื่อช่วยยืดอายุของเอกสารในเบื้องต้นปฏิบัติได้ดังนี้[๘]

---

[๗] อ้างแล้ว,วันทนา กิติศรีวรพันธุ์, **การบำรุงรักษาหนังสือใบลานและสมุดไทย**,หน้า ๖๗.

[๘] สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, **ความรู้พื้นฐานด้านการอนุรักษ์วัสดุจดหมายเหตุสำหรับนักอนุรักษ์**.

๑. เก็บรักษาไว้ในห้องที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ อุณหภูมิระหว่าง ๒๒ - ๒๔ องศาเซลเซียส ควบคุมความชื้นระหว่าง ๕๐ - ๖๕ % อุณหภูมิและความชื้นควรคงที่ตลอด ๒๔ ชั่วโมง แต่ถ้าไม่ สามารถควบคุมความชื้นให้ต่ำกว่า ๗๐ % ได้ควรปรับอุณหภูมิให้สูงกว่า ๒๒ องศาเซลเซียส เพื่อป้องกัน การควบแน่นกลั่นตัวเป็นหยดน้ำของไอน้ำในอากาศ ห้องที่เก็บรักษาควรมืดสนิท เปิดไฟเฉพาะเวลาที่ จำเป็น ติดผ้าม่านหรือมู่ลี่เพื่อป้องกันแสงจากภายนอก ประตูหน้าต่างที่เป็นบานกระจกใส ควรติดฟิล์มที่มี คุณสมบัติสะท้อนแสงและกรองรังสีอัลตร้าไวโอเลต

๒. ถ้าไม่สามารถจัดเก็บไว้ในห้องที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศได้ควรเก็บรักษาไว้ในห้องที่มีอากาศ หมุนเวียนถ่ายเทได้ดี ห่างไกลจากความร้อน ความชื้นและแสงแดด ไม่ควรเก็บไว้ในห้องใต้ดินหรือใต้ หลังคา เนื่องจากเป็นจุดที่อุณหภูมิและความชื้นที่ไม่เหมาะสม ประตู หน้าต่าง ควรกรุมุ้งลวดตาถี่ๆ เพื่อ ป้องกันแมลงและสัตว์อื่นๆ ดูแลระวังป้องกันอันตรายจากอัคคีภัยเป็นพิเศษ เพราะคัมภีร์ใบลานเป็นวัสดุ ติดไฟง่าย

๓. ห้องที่จัดเก็บต้องปราศจากฝุ่นละออง แมลง จุลินทรีย์หมั่นดูแลรักษาความสะอาดอย่าง สม่ำเสมอ เมื่อพบปัญหาจะสามารถแก้ไขได้ทันที ใช้ผ้าแห้ง แปรงขนอ่อน เครื่องดูดฝุ่นทำความสะอาด ระวังการใช้ผ้าเปียก เพราะจะทำให้ฝุ่นละออง สิ่งสกปรกเกาะติดมากยิ่งขึ้น นำเมล็ดพริกไทยใส่ผ้าโปร่ง หรือสำลีชุบน้ำมันการบูรวางตามซอกมุมต่างๆ เพื่อช่วยป้องกันและไล่แมลง หมั่นเปลี่ยนเมล็ดพริกไทย และน้ำมันการบูรเมื่อหมดกลิ่น

๔. การเก็บรักษาไว้ในตู้ ลิ้นชัก ชั้น กล่อง ถ้าที่จัดเก็บทำด้วยไม้ควรทาน้ำยาป้องกันแมลง ไม่ควร ใช้ตู้ที่ทำจากไม้อัด เพราะให้ไอระเหยที่เป็นอันตรายต่อเอกสาร อุดรอยรั่ว รอยแตกร้าวให้สนิท เพื่อ ป้องกันฝุ่น และแมลง ถ้าที่จัดเก็บเป็นโลหะควรเป็นโลหะปลอดสนิม กล่องกระดาษควรผลิตจากกระดาษ ที่ไม่เป็นกรด ไม่ควรวางกับพื้นไม้หรือพื้นโลหะโดยตรง ควรรองด้วยแผ่นพลาสติกไร้กรดหรือผ้าดิบที่ซัก สะอาดปราศจากแป้งหรือกาว

๕. การใช้วัสดุห่อหุ้ม ควรเป็นวัสดุที่สะอาดปราศจาก กรด ด่าง สารเคมีที่เป็นพิษ หรือทำให้เกิด คราบเปื้อน ไม่ควรใช้กระดาษที่มีคุณภาพต่ำ เช่น กระดาษสีน้ำตาล หรือกระดาษหนังสือพิมพ์ เพราะมี ฤทธิ์เป็นกรดและหมึกจะทำให้เกิดคราบเปื้อน ควรเลือกใช้กระดาษนุ่มเนื้อละเอียดไม่มีกรด เช่น กระดาษ ทิชชูสีขาว กระดาษสาสีธรรมชาติ การใช้ผ้าเลือกผ้าที่สีไม่ตก หรือผ้าดิบชนิดไม่ฟอกนำมาซักให้สะอาด ปราศจากแป้งและกาว หรือสารเคมี ไม่ควรใช้ผ้าสักหลาดหรือผ้าที่มีเส้นใยขนสัตว์ผสมอยู่ เพราะสามารถ ดึงดูดแมลงได้ง่าย

๖. เอกสารโบราณที่ได้รับคืน รับมอบหรือจัดหามาใหม่ควรตรวจสอบหาร่องรอยของแมลง และ เชื้อราอย่างละเอียด หากตรวจพบต้องกำจัดออกไปก่อนนำเข้าเก็บรักษา สถานที่เก็บรักษาต้องหมั่น ตรวจหาร่องรอยของแมลงและเชื้อราอย่างสม่ำเสมอ หากพบควรรีบแยกเอกสารออกไว้ต่างหาก และ ดำเนินการกำจัดออกให้หมด

๗. ล้างมือและสวมถุงมือที่สะอาดทุกครั้ง ก่อนจับต้องสัมผัสเอกสารโบราณ เพราะไขมันและความ สกปรกจากมือ จะทำให้เอกสารโบราณเกิดความเปื่อน สกปรก เป็นแหล่งรวมเชื้อโรค การจับต้อง หยิบยก เคลื่อนย้าย ทำเท่าที่จำเป็นโดยระมัดระวังการฉีกขาด และการชำรุดที่อาจเกิดขึ้นได้

๘. ไม่ควรซ่อมแซมเอกสารด้วยเทปกาวใดๆ เนื่องจากเทปกาวเหล่านี้เมื่อนานไปจะหดตัวและแยก ออกจากกระดาษเหลือแต่คราบสกปรก สีน้ำตาล เหลือง ติดฝังแน่นอยู่บนกระดาษ ไม่ควร

ใช้เข็มหมุด เข็มกลัด ลวดเสียบกระดาษหรือลวดเย็บที่เป็นโลหะ เพราะนานไปจะเกิดสนิมทำลายเนื้อกระดาษ ถ้าจำเป็นต้องใช้เทปกาวติดซ่อมรอยฉีกขาด ควรเป็นเทปกาวที่ลอกออกได้ง่าย ไม่ทำลายเอกสาร เช่น เทปกาวที่ทำจากกระดาษสาเคลือบด้วยกาวเมทิล เซลลูโลส เป็นต้น

๙. ไม่ควรซ่อมแซมเอกสารใดๆ โดยพลการ ถ้าไม่แน่ใจในวิธีการซ่อม ควรจัดเก็บเอกสารใน สภาพที่ปลอดภัย ปรึกษาผู้รู้เพื่อไม่ให้การซ่อมแซมเป็นการทำลายเอกสารให้ชำรุดเสียหายมากขึ้นกว่าเดิม

๑๐. สารเคมีที่นำมาให้ต้องผ่านการวิเคราะห์และทดสอบจากผู้เชี่ยวชาญ ใช้สารเคมีเมื่อมีความ จำเป็น และใช้ด้วยความระมัดระวัง ถ้าไม่มีความชำนาญมากพอควรปรึกษาผู้รู้ เพื่อป้องกันอันตรายที่ เกิดขึ้นได้

๑๑. เอกสารโบราณควรให้บริการจากสำเนาในรูปแบบสื่อโสตทัศนวัสดุ เช่น ไมโครฟิล์ม (Microfilm), ดิจิตอล (Digital), ภาพนิ่ง (Slide) เป็นต้น แล้วจัดเก็บต้นฉบับในสภาพที่ปลอดภัยให้มีความ เสี่ยงต่อความชำรุดเสียหายน้อยที่สุด

หลักการอนุรักษ์ การอนุรักษ์ (Conservation) มีความหมายรวม ๒ ประการ คือ

๑. การป้องกัน (Prevention) การกระทำที่มุ่งเน้นการหยุดยั้งหรือชะลอการชำรุดเสื่อมสภาพ ที่จะเกิดขึ้น ต้องทำความเข้าใจถึงชนิดและคุณสมบัติของวัสดุ ศึกษาถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหา ลักษณะ ของปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อหาทางป้องกันหรือหลีกเลี่ยงจากปัจจัยต่างๆ ที่จะทำให้เกิดการชำรุด เสื่อมสภาพและคงไว้ให้อยู่ในสภาพเดิมให้นานมากที่สุด

๒. การปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation treatment) วิธีการแก้ไขขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป แล้วจึงทำการซ่อมแซมเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรงให้กลับคืนสู่สภาพเดิมโดยไม่ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานซ่อมคัมภีร์ใบลาน ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใดๆ ต่อรูปแบบ และเนื้อวัสดุ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องดำเนินการโดยบุคลากรที่ ผ่านการศึกษา หรือฝึกอบรมทางด้านการอนุรักษ์เป็นอย่างดี การอนุรักษ์มีขั้นตอนที่ต้องดำเนินการดังนี้

๑. ตรวจสอบชนิดของวัสดุตรวจดูลักษณะของวัสดุ คุณสมบัติทางเคมี และความไวต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์

๒. ตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้น ตรวจดูลักษณะการชำรุดที่เกิดขึ้นให้แน่ชัดว่ามาจากสาเหตุใด มี ปัญหามากน้อยแค่ไหน สามารถแก้ไขได้อย่างไร

๓. หยุดยั้งปัญหาและทำการแก้ไข เป็นการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เป็นสาเหตุของการชำรุดเสื่อมสภาพ ให้หมดไป ตามลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นโดยนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

๔. ซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรง เมื่อทำการแก้ไขขจัดปัญหาที่เกิดให้หมดแล้วจึง ดำเนินการซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรงให้กลับคืนมามีสภาพเดิมหรือใกล้เคียงกับสภาพเดิม

๕. เก็บรักษาไว้ในสภาพที่เหมาะสม ภายหลังการดำเนินการซ่อมอนุรักษ์แล้ว ต้องทำการดูแลเก็บ รักษาเพื่อป้องกันปัญหาต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้อีกหากพบจะได้ทำการแก้ไขได้ทันที

การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้อยู่ในสภาพที่ดีมีอายุยืนยาวต่อไปด้วยวิธีการต่างๆ นั้น การซ่อม เป็นขั้นตอนหนึ่งของการอนุรักษ์ วิธีการซ่อมคัมภีร์ใบลานมีหลายรูปแบบแตกต่างกันตามสภาพ

ของ ปัญหาที่เกิดขึ้น และไม่ได้กำหนดเป็นกฎตายตัวว่าต้องปฏิบัติด้วยวิธีการอย่างเดียวกันทุกประการ กรรมวิธีต่างๆ ยังต้องมีการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และนำวิทยาการใหม่ๆ มาปรับใช้ ทั้งนี้ต้องเป็นไปด้วยความถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อให้เอกสารมีความคงทนแข็งแรงและสามารถนำมาให้ประโยชน์ให้ยาวนานที่สุด[๙]

จึงเห็นได้ว่าการสำรวจคัมภีร์ใบลานล้านนาหรือ “การคัดธัมม์” เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์ใบลานจำนวนมากมายที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน การเก็บคัมภีร์ใบลานในหีบธรรมเป็นเวลานานทำให้ใบลานหมดอายุเร็วขึ้นเพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานานๆ มีส่วนทำให้ใบลานงอ หรือเสียหายได้

การสำรวจและการอนุรักษ์ซ่อมแซมก็เป็นการยืดอายุของใบลานอีกทางหนึ่งด้วยที่ผ่านมามีนักวิชาการ หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ได้สำรวจทำทะเบียนและถ่ายไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานตามวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนแล้วจำนวนหนึ่ง หลังเสร็จสิ้นโครงการสำรวจดังกล่าวแล้ว ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือรายชื่อคัมภีร์ใบลานที่สำรวจเสร็จแล้ว ซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป และยังเป็นการกระตุ้นให้พระภิกษุ สามเณร ให้ความสำคัญกับการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานมากขึ้น

การสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

สำหรับแนวทางการดำเนินเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนนั้น กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้จัดทำแนวทางการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชนใน ๔ รูปแบบ สรุปได้ดังนี้

๑) ชุมชนที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่เคยมีกิจกรรมด้านส่งเสริมการเรียนรู้มาก่อน ไม่เคยมีการสำรวจปราชญ์ชาวบ้าน ไม่มีอาคารสถานที่ อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าชุมชนนั้นจะไม่มีปราชญ์ชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้น เป้าหมายของการดำเนินงานในชุมชนประเภทนี้ก็คือ การทำให้เกิดจุดเรียนรู้ ซึ่งหมายถึง การระบุได้ว่า คนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่ใด แล้วทำแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้ แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน เช่น บ้านผู้ใหญ่บ้าน วัด โรงเรียน ศาลาประชาคม เป็นต้น รวมไปถึงการติดตั้งป้ายแสดงจุดเรียนรู้ที่บ้านของผู้ที่จะให้ความรู้นั้น ๆ

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ การจัดเวทีประชาคมเผยแพร่ความคิด การชี้แจงวัตถุประสงค์และประโยชน์ของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การสรรหาแกนนำ การแต่งตั้งคณะทำงานของหมู่บ้าน การสำรวจและจัดทำจุดเรียนรู้ การให้แกนนำเก็บข้อมูลคนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ การให้ แกนนำค้นหาผู้รู้ที่จะบอกเล่าประวัติของชุมชนได้ และการจัดทำแผนที่แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

---

[๙] สินีนาฏ สมบูรณ์อเนก, **การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน,(เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**, ๒๕๕๕),น ๑๗๘.

๒) ชุมชนที่มีจุดเรียนรู้ ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน แต่สามารถระบุได้ว่า คนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่ใด มีแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้านและบ้านของผู้รู้ในเรื่องต่าง ๆ ดังนั้น เป้าหมายการดำเนินงานในชุมชนประเภทนี้ คือ การทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้ได้ กล่าวคือ มีองค์ความรู้ประจำชุมชนโดยการบันทึกจำแนกเป็นเรื่อง ๆ มีบันทึกประวัติของชุมชนอย่างละเอียด ครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชน วิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อชี้แจงให้เห็นความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การกำหนดหัวข้อความรู้ที่จำเป็น การหาแกนนำอาสาสมัครเก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การให้แกนนำอาสาสมัครวางแผนปฏิบัติการจัดการความรู้ของชุมชนให้เป็นลายลักษณ์อักษร

ขั้นตอนที่ ๓ คือ แกนนำอาสาสมัครสืบค้น บันทึก ประวัติของชุมชน และวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต

ขั้นตอนที่ ๔ แกนนำอาสาสมัครจัดการความรู้ของจุดเรียนรู้ให้เป็นลายลักษณ์อักษร และรวบรวมเป็นบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ ๕ แกนนำอาสาสมัครปรับข้อมูลสารสนเทศ เช่น ข้อมูล จปฐ. ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน/ ชุมชน (กชช.๒ค.) ทะเบียนผู้นำกลุ่มองค์กร กองทุน เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๖ รวบรวมผลจากขั้นตอนที่ ๓ - ๕ เตรียมนำเสนอประชาคมให้ตรวจสอบและรับรองความเที่ยงตรง

๓) ชุมชนที่มีศูนย์รวมความรู้ประจำชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังไม่มีอาคารแหล่งเรียนรู้ แต่มีแผนที่จุดเรียนรู้ มีองค์ความรู้ประจำชุมชน มีการบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกเป็นเรื่อง ๆ มีการบันทึกประวัติของชุมชนอย่างละเอียด ครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน วิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน ดังนั้น เป้าหมายการดำเนินงานของชุมชนประเภทนี้ คือ การทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชน กล่าวคือ มีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลข่าวสาร มีคณะกรรมการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาหมู่บ้าน รวมทั้งมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อสร้างอาคารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อรับรองความเที่ยงตรงขององค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติของชุมชน และชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนชุมชน พร้อมกับสรรหาคณะกรรมการบริหารและดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การจัดประชุมร่วมระหว่างแกนนำอาสาสมัคร และคณะกรรมการบริหารเพื่อออกแบบการจัดตั้งและการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ ๓ คือ การสำรวจแหล่งงบประมาณ และ เขียนโครงการเพื่อเสนอขอรับการสนับสนุน

ขั้นตอนที่ ๔ คือ การสร้างหรือปรับปรุงอาคาร แล้วบรรจุข้อมูลข่าวสารองค์ความรู้ต่าง ๆ ไว้ในอาคาร

ขั้นตอนที่ ๕ คือ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภายในชุมชน และ

ขั้นตอนที่ ๖ คือ คณะกรรมการบริหารกำหนดระเบียบการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่น การดูแลบำรุงรักษาอาคาร การใช้อาคารเพื่อจัดกิจกรรม

๔) ชุมชนที่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังมีมีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลข่าวสาร มีคณะกรรมการบริหาร มีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาชุมชน และมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน แต่ยังไม่มีการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้มากนัก และไม่มีการพัฒนาความรู้ใหม่ ดังนั้น เป้าหมายของการดำเนินการ คือ ทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่สมบูรณ์แบบให้ได้

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อสร้างองค์ความรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ การจัดเวทีประชาคม เพื่อชี้ให้เห็นว่าความรู้จะเป็นประโยชน์ต่อเมื่อมีการนำมาเรียนรู้และใช้เป็นฐานในการตัดสินใจ นอกจากนี้ ยังต้องพัฒนาหาความรู้ใหม่ที่ทันกับสถานการณ์รอบด้าน

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การจัดกิจกรรมสร้างองค์ความรู้ใหม่ของชุมชน ซึ่งอาจอยู่ในรูปของการวิจัยและพัฒนา กิจกรรมชุมชนที่ได้มีการจดบันทึกเป็นความรู้ประจำชุมชนไว้แล้ว หรือการรับความรู้จากวิทยากร ภายนอกชุมชนก็ได้ ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมทางเลือก

ขั้นตอนที่ ๓ คือ การวางแผนเพิ่มค่าองค์ความรู้ของชุมชน โดยให้คณะกรรมการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน แกนนำ อาสาสมัคร ร่วมกันพิจารณาว่า ความรู้ชุดใดของชุมชนเป็นที่ต้องการของคนนอกชุมชน ที่จะนำมาเพิ่มมูลค่าให้เป็นสินค้าของชุมชนได้

ขั้นตอนที่ ๔ คือ การจัดทำปฏิทินกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้มีกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนที่ ๕ คือ กำหนดระเบียบการให้บริการสำหรับบุคคลภายนอกชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเป็นส่วนตัวและคนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้ตามปกติ รวมทั้งเพื่อให้การดำเนินธุรกิจของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

ขั้นตอนที่ ๖ คือ การเชื่อมโยงเครือข่ายกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนของชุมชนอื่น ๆ เพื่อพัฒนาการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน

การสร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในวัดและชุมชนที่เหมาะสมของแต่ละชุมชนนั้น ต้องเริ่มต้นจากการจัดเวทีประชาคมเพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของการสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน หากคนในชุมชนเห็นพ้องต้องกันและเกิดฉันทานุมัติที่เห็นควรให้มีการสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน จึงทำการสำรวจความต้องการรูปแบบของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่เหมาะสมสำหรับชุมชนของตน ไม่ว่าจะเป็นห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ห้องอินเตอร์เน็ตชุมชน ห้องวิชาการชุมชน ห้องเรียนรู้กลุ่มอาชีพชุมชน ร้านค้าชุมชน ลานกิจกรรมชุมชน ห้องสมุดชุมชน/ห้องสมุดประชาชน และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน จากนั้นจึงสรรหาแกนนำอาสาสมัครหรือการแต่งตั้งคณะทำงานเพื่อร่วมกันดำเนินการสำรวจและบันทึกองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประวัติของชุมชน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก

ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ การศึกษาจากมรดกวัฒนธรรมในชุมชน เมื่อได้ข้อมูลความรู้ต่าง ๆ แล้ว จึงให้มีการจัดเวทีประชาคมอีกครั้ง เพื่อให้คนในชุมชนได้รับรองความถูกต้องและเที่ยงตรงของข้อมูลความรู้เหล่านั้น เพื่อนำไปสู่การสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนต่อไป ทั้งนี้ การสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนอาจต้องใช้งบประมาณสนับสนุน ควรมีการสำรวจแหล่งงบประมาณ และเขียนโครงการเพื่อเสนอขอรับการสนับสนุนจากแหล่งทุนต่าง ๆ เช่น หน่วยงานภาครัฐภายในพื้นที่ หน่วยงานภาครัฐภายนอก องค์กรภาคเอกชน องค์กรพัฒนาต่าง ๆ เป็นต้น

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชาอื่น ๆ ทั้งในระดับ ปริญญาตรีและปริญญาโทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อีกทั้งสามารถจัดสัมมนาวิชาการโดยการนำเสนอเนื้อหาที่ได้จากการปริวรรตเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานที่เก็บรวบรวมได้ในวัดและชุมชน เพื่อเผยแพร่และให้ความรู้เนื้อหาเหล่านั้นซึ่งสะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อความศรัทธา วิถีชีวิต ตลอดจนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

๒) นักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม รวมไปถึงปราชญ์ชาวบ้าน สามารถร่วมกันคิดวิเคราะห์เพื่อต่อยอดแนวทางในการเก็บรวบรวมคัมภีร์ใบลาน การอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลาน ตลอดจนการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคัมภีร์ใบลาน

๓) วัดและชุมชนสามารถพัฒนาและต่อยอดกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดและชุมชน สามารถมุ่งเน้นให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ โดยเชื่อมโยงกับการเนื้อหาที่ได้จากการปริวรรตเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานที่เก็บรวบรวมได้ในวัดและชุมชน เพื่อเผยแพร่ให้แก่คนในชุมชน รวมทั้งนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

๔) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กลุ่มการท่องเที่ยว ภาคเอกชน และผู้ประกอบการ ท่องเที่ยว ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของวัดต่าง ๆ ในระยะยาว

การประชาสัมพันธ์

๑) การประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) การตีพิมพ์ผลงานวิจัยในเอกสารและวารสารวิชาการ